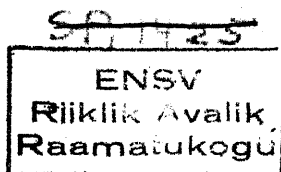

EESTI KIRJANDUS 1910

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

VIIES AASTAKÄIK

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS 1910

Kalevala ja eestlased.

Oskar Kallas.

Küünlakuu 15. (28.) päeval pühitseti Soomemaal pidu. Iseäranis suureks kujunes see Helsingis. Ajalehed ilmuvad pidukohase sisuga, majad on lipuehtes, uulitsad inimesi täis, pidurongisid, laulukoorisid liigub uulitsatel, õhtul käib teatritel, seltside teaduslikkudel koosolekutel kõigil ühine mõte pidukavast läbi.

Mis nad pühitsevad?

Oma suurt lugulaulu, Kalevalat, „seda mis enam, kui midagi muud, meele tuletab, et me üks jagamata Soome rahvas oleme.“

Ja nüüd oleme meie „Vanemuisesse“ kokku kogunud omal viisil sedasama pidu meele tuletama. Mis põhjusel? Kas vast ainult sellepärast, et „sugulaste soomlaste“ rõõmud ka meie rõõmudeks on? Ei tahaks seda põhjuseks arvata: seal on suuremaid rõõmusid ja kurbtusi olnud, millest meie midagi ei tea.

Põhjus on lihtsam ja lähedam: meie oleme ka „Kalevala“ osalised, oleme talle annud ja temalt saanud. Kuidas see on sündinud, selle küsimisele olgu vastuseks mõned mõtted meie rahvalaulu rändamise ja kujunemise üle, mida ma mõne aasta eest teisel puhul ajalehes olen harutanud.¹⁾

Muistene Järvamaa neiu läks „Piibe alla hallikale“ pead pesema —

pani helmed heina pääle,
kee kulla kaare pääle,
sõrmuse sõmera pääle,
preesi peene liiva pääle.

---

1) Vaata „Postimehe“ juubelinummer 1. jaanuaril 1907.

„Sääl tuli haugi alta vetta“ ja viis neiuksese iluehted.
Oh häda! oh haledust! Neiuksene nuttes koju, eidele-taadile
häda kaebama. Vanemad varsti valmis trööstima:

Ära sina nuta, tütar noori,
las' tuleb kaubamees külasse,
poepoiss tuleb põrmandale:
siis ostan helmed heina karva,
kee kulla kaare karva,
sõrmuse sõmera karva,
preesi peene liiva karva!

Seal olivad tütre pisarad pea pühitud, valu vaigistatud.

* * *

Joukahainen, „Kalevala“ noormees, on jõudu katsunud
laulmises vana Väinämöisega ja alla jäänud. Oma ainsa õe
Aino on ta võitjale ära pidanud lubama

ialisele iluksi,
toetajaks tudisevale.

Aino on kurb surmani, ta ei taha oma noort ilu närtsida
lasta hallihabeme kõrval:

nuttis suuresta muresta,
kurtis kurvasta meelesta.

Kuid isa-ema ainsaks vastuseks on, et „ei ole põhjust
põlata“. Rõõmuga tervitavad nad

väiks vana Väinämöistä,
ianguksi laululoojada.

Seal teeb Aino meeleheitliku otsuse: ei ta jõua pikka iga
elada mehega, keda ta ei armasta. Ta ehib ennast aidas
kaunimate ehetega, astub siis raskel meelel rannale, —

helmed heitis heina pääle,
sõrmuse sõmera pääle.

Ja edasi noore elu kurb lõpp:

Läksin rannale pesema,
sammusin merde suplema,
sinna ma kana kadusin,
lindu surin liia surma.

* * *

Kaks lauluainet; teisele naeratame, teine on „Kalevala“
sügavasisulisem kurbmäng. Mis ühist neil võiks olla? Paljudgi!
Soome liigutava kurbmängu alguseks on Järva neiu väikene
meelehärm. Järva lauliku — vist mõne noore neiu — luu-
lekene rändas edasi üle Narova jõe, Laadogast mööda ikka

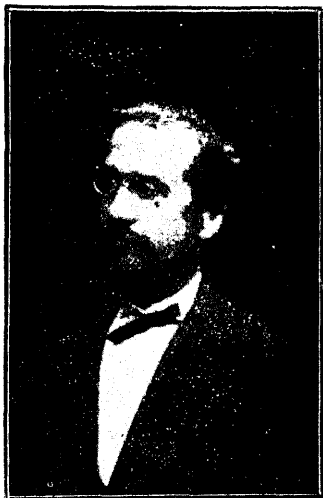
põhjapoole, muutus ja arenes teel, ühines teiste lauludega, teiste laulukangelastega ja kujunes viimati Karjala „habemega meeste“ suus „Kalevala“ kaunimaks helmeks.

Kuidas laul võib „rännata?“ Laul, muinasjutt, mõistatus, vanasõna jne. oli põlve kahe eest meie rahval pea ainsaks vaimutoiduks. Paremad laulikud tundsid tuhandeid ridasid. Alles raamatutarkuse eest hakkas see endise põlve pärandus nii meil, kui teisel taganema ja närtsima. „Lapsed naeravad vanu laulusid, neil raamatutest paremad õpitud“ — ja vanalaul vaikus. Ainult metsakolgastes, kuhu haridus visam oli sisse tungima, heliseb ta veel harukordadel. Veel paar-kümmend aastat edasi, siis on vistist Petseri eestlased, setud, meie muistse luule ainsateks alalhoidjateks.

Põlve kahe eest oli laul pidudel peremeheks. Pulmadel oli ta pea igal tähtsamal sammul saatjaks. Külavainul ta kõlas mänguringis ja kiige peal. Pikki õitseõösid lühendati jutustamise ja lauluga. Niisama talviseid õhtuid perekonna piirides. Siin pärandati vana rahva vaimusünnitusi edasi noorematele põlvedele: emad laulsivad, tütreid kuulsivad ja — lõõritasivad järele.

Pidupuhkudel oli laulu edasielamise kohta veel teine tähendus. Pulmad, laadad, talgud olivad pea ainsaks võimaluseks, kus kaugemalt rahvas rõõmsas meeleolus teineteisega kokku sai. Ega ta väga kaugelt ei tulnudki: ligemast külast, naabrivallast; olgu siis harukorral teisest kihelkonnast. Ei tööst roidunud rahvas pikki lõbusõitusid ette võtnud. Pidudel kuuldi laulu, ja oli ta meele järele, siis võeti ta ühes — peas muidugi — ja anti edasi omas külas ja uutele naabritele. Nii on meie laulud „rännanud“ külast külla, vallast valda, ei pikka-des hüpetes, vaid aegamööda. Aastakümneid — ehk sada-sidki? — on kestnud, enne kui nad maa ühelt piirilt teisele jõudsid.

Laulude liikumise peatee näikse õhtupoolt hommikupoole käinud olema. Suur osa meie laulusid on nii mitmes teisendis üles tähendatud, et meil laulude tee selgeste silmade ees on. Ja

Prof. Julius Krohn.

sedagi juhtus, et laul sündimise paigas ära ununes, teisel edasi elas. Nii elab setude suus praegu veel pikki, kaunid luuletusi, mille kodukohta ainult kaugemal Eestis võib otsida.

Hommikupoole rändas laul, läbi Järvamaa, läbi Virumaa; seal oli tal takistus ees: teisekeeleline rahvas, soomlased. Kuid takistusest saadi üle. Murrete vahe nii suur ei olnud, kui mõlema kirjakeele vahe: Viru laulule pandi Ingeri munder selga; siit ja sealt vaatis külli veel endine riie välja — Eesti sõnad, millest aru ei oldud saadud ehk mis muutmata vasta olivad võetud, — kuid asi paranes, mida kaugemale teekond läks, laulu välispidine koor muutus siledamaks, Soome kõrvale omasemaks. Ja kui Eesti laul Peterburist mööda põhjapoole oli jõudnud, ära Jäämere maadele, seal olivad sündimismärgid sagedaste pea tundmataks ära kahvatanud. Mitte ainult koor ei muutunud, — ka sisu kujunes teiseks. Muidugi mitte korraka; siin langes üks rida välja, seal tuli teine juure — uue laulja iseloomu ja meeoleolu järele; juba liideti võõrsilt tulnud laul omadega kokku, pandi võõrale tüvele oma virb kasvama.

Karjala metsades oli huvitav ühinemine. Soome tuuslarid on Eestiski tuttavad, Soome nõialt mindi abi otsima, kui omade nõu otsas oli. Soome nõialaulud ja „sündimisesõnad sügavad“ panivad volava vere kinni, võtsivad ussilt viha, tulelt võimu. Ilmarinen, Väinämöinen ja muud vägevad olevused on nende laulude kangelasteks. Need nõialaulud rändasivad Soomes umbes sedasama teed, kui Eesti lugalaulud — hommikupoole. Mõlemad volud ühinesivad Karjalas: Soome nõialaul liitus kokku Eesti lugalauluga.

Eesti laul sai Soomes uue iseloomu, sügavama, tõsisema; ühe näituse tunneme juba kirjelduse algusest. Mis Eesti laul „minu vennast“, igapäevasest külapoisist, jutustab, seda teeb — muidugi suuremal määral — Soome laulus jumalik olevus Väinämöinen, külasepa asemele astub Ilmarinen jne. Nii on peale muu „kandle sündimine“ ja laulujumala Väinämöise imesid tegev laulmine Eestist alguse saanud.

Ka laulu kandja on teine. Eestis laulavad enamaste naesterahvad; Soomes on sisu muutunud, sügavat tarkust tahab

Prof. Kaarle Krohn.

laul anda, ja luule hoidjaks on peajasjalikult „habemega,“ eluküpsed mehed.

Karjala ja Setumaa — need on Soome ja Eesti luulet kõige kauem alal hoidnud. Mõlemates on olud umbes ühed ja needsamad: paganus valitses kaua, raamatutarkus oli tundmata, — sellepärast elas muistne tarkus. Karjala meeste suust tähendas Lönrot „Kalevala“ üles.

Eesti rahvalaulude arvurikaste teisendite abil seadsivad prof. Julius Krohn ja iseäranis ta poeg Kaarle Krohn „Kalevala“ uurimise uuele alusele. Uurimise saaduseks, mida nimetatud teadusemehed ikka ilma kadeduseta on tunnistanud, on, et eestlastel „Kalevala“ loomises kaudsel teel, algatajatena, oma tähtis osa on. 20 suuremat „Kalevala“ laulujärku lähevad oma juurtega Eestisse tagasi, 23 Lääne-Soome ja 2 Ingerimaale.

* * *

Oleme „Kalevalast“ ka oma osa tagasi saanud. „Kalevala“ ilmumine pani meie maa selleaegsed vähesed luulesõbrad mõtlema: kas ei leiduks meilgi niisuguse lugulaulu aineid? Kas ei ole meilgi luulekujutusi, kes „Kalevala“ kanglastega kokku käivad? Ja leitigi — Kalevipoeg. Neid aineid hakati koguma — nimetan Fählmanni, Kreutzvaldi, Õpetatud Eesti Seltsi — ja 26 aastat pärast „Kalevala“ ilmumist oldi meil „Kalevipoja“ trükiga lõpule jõutud. Tuleval aastal on meie „Kalevipoeg“ 50 a. vana. Kas me seda ka pühitseme?

Elias Lönrot, „Kalevala“ kirjapanaja.

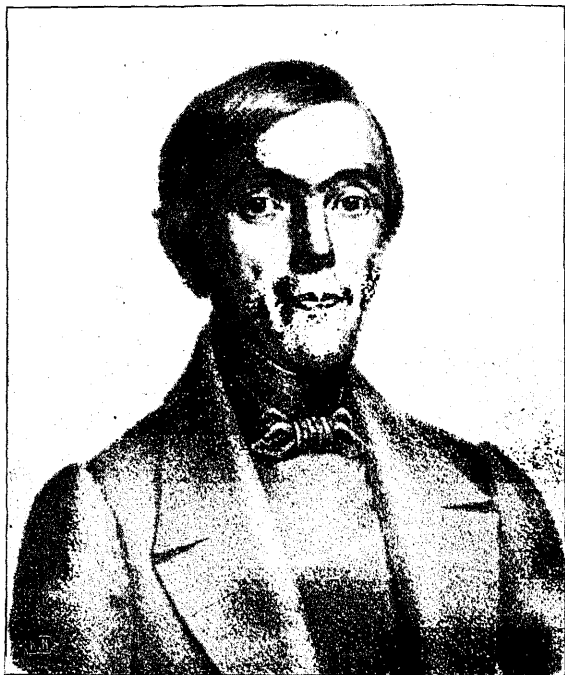
M. Lipp.

K a v a: 1. Kehvast kodust valguse poole! 2. Hariduse hallikale. 3. Rahva vanavara korjamas. 4. „Kalevalat“ kirja pannes. 5. Uusi korjandusi ette võttes. 6. Professori ametis ja rahva kirjanikuna. 7. Meie rahvaga kokku puutudes. 8. Lönroti mõju ja iseloom. 9. Surm.

1. Meie läheme täna vaimus Soome. Kaljuvalla pealinnast pöörame lääne poole, peatame Uusimaa ja Turu kubermangu raja lähedal Karjalohja kihelkonnas Sammati kabelikülas. Maakoht, kuhu meie jõudnud, on kaunis ja ilus. Ta

on kui väike väljalõige tuhatjärvede maast. — Soomest. Aga ta on kõrvaline ja vaene. Kuiva nõmme peal ei kasva rohi. Põlluvili ei taha sugugi kosuda.

Seal oli väikse, vaikse Valkjärve kaldal enam kui saja aasta eest vabadikumajake. See oli veel kehvem, kui sada teist samasugust maja. Ehitusemeister polnud tema kallal oma kunsti katsunud. Aednik polnud selle esist lilledega ehitanud. Suur mänd maja trepi kõrval ja mõned kased kaugemal, mille

Elias Lönrot, noorena.

okstes linnukesed laulsivad, neid oli omal ajal ema loodus sinna külvanud ja päikese paiste oli neid suureks kasvatanud.

Siin majas elas vaene vabadik Fredrik Johann oma abikaasa Ulriike, Anti tütreaga. Nad olivad väga vaesed. Aga ühe asja poolest olivad nad rikkad: neile oli Jumal suure laste hulga, viis poega ja kaks tütart kinkinud.

Kui nende neljandat poega Paikkarist — nii nende kohakese nimi — kirikusse ristimisele pidi viima, oli hirmus lumetuisk tõusnud, nii et vaevalt kätt silma ees võis näha. Lapse ristiema surus lapse, kes lambanahast kasuka sisse oli mähitud,

oma vasta rinda, mõtles üksi selle peale, kuis temaga kirikusse saada ja oli selle juures — nime unustanud, mis lapsele pidi pandama. Et kalendri järele ristimise päev Elia päev oli, pani õpetaja lapsele Elias nimeks. See nimesaamine oli nii väheldane juhtumise asi. Aga ta pidi kui prohvetlikuks ettekuulutuseks selle lapse terve tuleviku kohta saama. Temast pidi suur prohvet oma rahvale saama. Sest mees, kelle elulugu jutustada minu ülesandeks, pole keegi muu kui Elias Lõnnrot, Soome suur teadusemees ja uurija, kes 9. aprillil (27. märtsil) 1802 Paikkari vabadikumajas oli sündinud, Rootsi perekonnanimest hoolimata ustavam soomlane; sest viimase oli tema oma vanaisa käest pärinud, kes „Vahtri ojal“ asudes selle järele oma perekonna nime Rootsi keeles „Lõnnrotiks,“ „Vahtri juureks“ oli muutnud.

* Vabadiku maja, kus Elias sündis oli väike ja vaene. Ja mida suuremaks laste pere kasvas, seda vähemaks sai igapäevane leib. Aga pererahvas ei jäänud muresse. Nemad lootsivad selle peale, kes ka kaarna poegadele rooga annab. Ja omalt poolt olivad nad töökad ja hoolsad, kes palehigi ei kartnud. Vabadik mõistis puusepa tööd. Ameti poolest oli ta rätsep ja käis nimelt talusid mööda riideid õmblemas. Ja kui poisid kasvasivad, pidivad nemadki teda aitama.

Kuid parema meelega viibisivad viimased suure männa otsas. Seal katsus üks teisest mööda ronida. Kes kõige kõrgemale sai, oli kuningas. Elias aga ei nõudnud seda auu. Tema jäi pikale oksale kõige alamale istuma. Tema luges seal katekismust, ehk küll alles viis aastat vana; ja aasta pärast oli see — Svibeliuse katekismus — tal algusest otsani peas.

Kui ta ühel päeval seal jälle oma katekismust uuris, on isa talle öelnud: „Tule maha, ma õpetan sind parem kuube õmblema.“ Poiss on puu otsast maha roninud, on isa kõrval pea õmblemise ära õppinud. Aga tema suuremaks rõõmuks olivad ometi raamatud. Kui tal need käes olivad, läks silm säravale ja süda hõiskas.

Et ajal, millest meie kõneleme iga laps kooli pidi saama, ei olnud meil ega Soomeski veel harilik. Aga kohaliku õpetaja nõuu peale, kes lapse õppimise himust kuulnud, pandi Elias sinna. Vanemad panivad leivakoti jämeda leiva ja soolalagaga valmis ja saatsivad poisi lähemasse Tammissaari algkooli.

Kuid siingi oli oma häda. Sammatis kõneldi üksi Soome keelt, Tammissaarel oli kooli keel Rootsi keel. Kuis pidi see noort hinge, mis teaduse järele jänutas, rõhuma? Kuid ta suured anded, ta väsimata hool on sestki takistusest üle saa-

nud. Selle „loomuliku metodi“ juures, mida Tammissaarel tarvitati, pole ta vaim närbinud, nagu see iga teisega pidi sündima, kes vähemate annetega kui tema. Üksi kauaks ta siia ei võinud jääda. Vanemate vaesus ei lubanud pea talle enam leivakotti järele saata. Ta pidi koju tagasi tulema, uueste rätsepaks hakkama, silmas vesi, süda täis ahastust.

Tema käis nüüd jälle isaga talusid mööda ümber ja õmbles riideid. Aga taskus olivad — raamatud. Ja hommiku vara ja õhtu hilja läks ta kuhugile vaiksesse paika ja hakkas seal oma raamatuid lugema. Kui aga laupäev kätte tuli, siis tormas nooruke naabri sauna rätseppa maha uhtma. Sest see on ju iseenesest mõista, et vaesel Paikkaril oma sauna ei võinud olla.

Eliast arvas isa tubli rätsepa saavat. Seda arvas poeg isegi. „Ega amet meest ei riku!“ Oli ta ju seda omas vagas vanemate kogas õppinud, kus üksi seda auusaks meheks peeti, kes selles ustav, mis tema kätte usutud. Oli ka juba ta vana-isa rätsepp olnud. Kuid siiski, enam kui noorele mehele ise armas, tulivad temale ka oma kahtlused. Kui ta üksi metsa vaiksuses viibis ehk väikse paadiga Valkjärve pinnal sõudis, kui varane päike mändade latvu kuldast ja kodu koha kaljukaldad hõbe laines ennast peegeldasivad, siis, jah siis tulivad talle otse imelikud mõtted. Tema meelest oli nagu kuuleks tema looduse südame tuksuvat, nagu võiks tema lainete värvidest laulusid välja lugeda. Kui tuul mändide tumedais latvades tuhises, siis arvas tema ennast muinasid, ammu ununud juttusid kuulvat... Tähed ütlesivad temale: „Siin asub Jumal!“ Iga noor hakkas puhkev kuuse võsu ütles temale: „Siin on isamaa!“ Need kaks sõna juurdusivad nii sügavaste tema hinge, et ta neid ilmas pole ära unustanud. Ja kui poiss seesuguselt käigult tagasi tulles jälle nõela ja käärid pidi kätte võtma, siis on ta kibedaste nutma hakanud. Isa osavõtliku küsimise peale on ta ahastusega vastanud, et ta ennemine õpiks kui õmbleks. See oli himu valguse järele. See oli kisendamine hariduse järele, mis mitte ei pidanud vastuseta jääma. Saatus ei võinud seda lubada, et suur vaimujõud, mis ses noores mehes tallel, nii kitsastes oludes pidi ära lämbuma. Ja ta pole seda lubanud. Elias Lönrot on tee kätte leidnud hariduse ja valguse linna, kui see ka kividest ja kändudest üle viis.

Tammissaarelt on ta Turu linna kooli pääsenud, kui ka sellega oma raskus on olnud, et poiss üksi Soome keeli võis vastata, mis Rootsi keeles tema käest küsiti. Siit on ta hea aluse oma haridusele saanud, siis aga jälle pidanud koolist lahkuma, rätsepaks hakkama ja isa kõrval talust talusse rän-

dama. Ta on tema käest puusepaametigi ära õppinud. Aga ta hing on järele jätmata valguse järele kisendanud.

Sellele hüüule on koguduse õpetaja nõuu ja teoga vastu tulnud. Tema abiga on Elias Porvo gümnasiumisse saanud.

Siin on ta uue hoolega teadusi korjanud, seal juures puudust näinud ja ka nälga kannatanud. Vanemate poolt oli ta üksi kodukoetud riiet kaasa saanud. Seda on ta ise enesele riideks õmmelnud. Aga ka kõhutäit oli vaja. Ikka ei saanud üksi paastumisega läbi. Mis noor Martin Lutherus omal ajal teinud, seda on Soomegi tõusev prohvet ette võtnud. Poiss on linna ja külasse läinud. Oma lahke laulu häälega on ta enesele leivanatukest kokku laulnud. Seesugune lauluteekond on talle ühel heal korral kolmkümmend tündrit rukkid sisse toonud. Nii on ta, kui ka suure puudusega võideldes, hea eduga edasi saanud. Siis on ta aga, just kui õppimine lõpu poolel, veel kord koolist pidanud lahkuma. Ta on värisedes kartma pidanud, et ta ilmas sinna tagasi ei saa!

Aga mis pidi ta nüüd tegema? Kas uueste nõela ja käärde juure tagasi tulema? See ei ole sündinud. Elias Lönrot on apteki astunud, tema on Hämeenlinnas aptegi õpilaseks saanud. Tema on siia kolmeks aastaks jäänud.

Need aastad ei tule kadunuks arvata. Lönrot on siin vaikselt edasi õppinud. Seda on omalt poolt kooli rektor Langström edendanud, kuna ta poissi mitmet viisi õppimise juures aitas. Hämeenlinna ümberkaudne lahke loodus on ta kodumaa ilu vägevaste ta hinge kirjutanud. Ka ta rahvaluule ilm, mis üksikuid maakohte, nagu nimelt tutvat Katuma järve, muinasjutu looriga ehitab, pidi siin talle ennast avama. Nii-sama võis ta siin Soome taimede ilma tundma õppida. Ka on ta siin suure hoolega Kreeka- ja Ladinakeeles edasi õppinud. Sjögreni suure Ladina sõnaraamatu on ta algusest otsani pähe õppinud. Ja just see pidi ta tuleviku kohta väga tähtsaks saama.

Ühel õhtul tuli, nii jutustavad Lönroti eluloo kirjutajad, maakonna arst Sabelli apteki. Tema hakkas nalja pärast aptegi õpilastega Ladina keeli kõnelema. Ei saanud poisid vastusega kuidagi valmis. Meie Elias aga vastas selges, puhtas Ladina keeles. Tohter pidi imestama. Ja kui ta nüüd kuulis, missugune himu tal õppimiseks on, on ta lubanud teda ülikooli aidata. Auus mees on sõna pidanud. 10. okt. 1822 on Elias Lönrot üliõpilaseks sisse kirjutatud, samal ajal kui ta kuulsaks saanud kaasvõitlejad Joh. Ludvig Runeberg ja Joh. Wilh. Snellmann sinna vastu võeti. Nüüd olivad Lönroti pühamad elusooovid täide minemas.

Anderikas noormees hakkas nüüd arstiteadust õppima. Kuis ta selle õppimise, ehk ka ülikooli peal ikka suure vaesusega võidelda oli, auuga lõpetanud, selle järele arstiks saanud ja ustav tohter olnud, sellest meie siin kohal pikemalt ei kõnele. Meid huvitab täna muu asi Lõnnroti elust.

Tema pole mitte ükski oma kitsamat leivateadust uurinud. Selle varal pole ta mitte ükski kindlat peavarju enesele otsinud. Tema, nagu tema kõrval ja pärast teda kõik need teaduse jüngrid, kes vanas vabas Soomes oma jänu valguse järele kustutanud, teadis kõige pealt, et inimene mitte ükski leivast ei ela. Ta püüdis kaugemale, kõrgemale. Tema, see üksik tööline, tundis ennast ka üleüldsuse võlglast olevat. Nüüd, kus tal teaduse hallika lähedal kindlam põhi jalgade all, hakkas ta neid viisisid meeles mõlgutama, mida linnukesed talle isa õues suure männa otsas laulnud. Need hääled saivad uuesti elavaks, mida ta ema suust kuldse lapsepõlves kuulnud, kuna puhas arm ta silmist ta hinge säranud. Kõik, kõik, mis siis juba ta südamesse vaonud, kus ta kui vaene vabadiku poeg nõela ja kääridega Soome talusid mööda ümber rännanud ja Soome vanarahvast endisest kuldsest ajast imelugusid kuulnud laulvat, Väinämöisest, Ilmarisest, Lemminkäisest, Ahtist, Vellamost ja muist imelistest olevustest, mille poolst Soome muinasusk nii rikas, see hakkas nüüd imeväega uueste tema ees elama. Need ta rahva vanad mälestused, mis seitsme luku taha kinni pandud, need hüüdsivad talle: „Tule, päästa meid lahti! Saada meid päeva valgele, enne kui meie täieste kustume!“

Seda hüüdu on Elias Lõnnrot kuulnud. Oma rahva vana mälestusi, ta laulusid, ta vanasõnu, ta tarkust koguda, enne kui see uue aja hariduse pealetungimisel kaob, seda on see anderikas mees nüüd oma elu esimeseks ülesandeks teinud. Ja et siin mitte eksisammusid astuda, on ta seks ennast hool-saste ette valmistanud.

Kõige pealt on ta läbi uurinud, mis sel põllul juba sündinud, mis vanadest lauludest juba ta õpetaja Reinhold Becker ja Sakarias Topelius varem kirja pannud, kellele viimsele Vene-Karjalast tulnud harjukesed oma vanu laulusid ette laulnud ja kelle kodukohal juba akademikus Sjögren uurimas käinud. Aga mis sealt otsida, mis sealt leida, kui suure hinnaline see vanavara on, mis seal peitub, seda ei ole nemad aimanudki.

Seda on alles Elias Lõnnrot kui prohveti silmaga ette ära näinud ja seda silmapilku oodanud, kus ta oma jalaga sinna vanalaulude imemaale võiks saada. Et tema poolt sealt tõeste midagi oodata oleks, tõendas ta esimene teadusline kirjatöö: „De Väinämöine, priscorum Fennorum

numine" — „Vanade soomlaste jumalast Väinämöisest.“ Selle põhjal sai ta aastal 1827 magistri auunime.

Aastal peale selle on siis noor magister teele läinud, üksi seda oma ülesandeks tehes, Soome rahva vanu mälestusi kirja panna. Ei ole korjajal välist toetust olnud. Viimase kopiku oli ta kui kodukooliõpetaja reisi kuludeks enesele ise teeninud. Nii läheb ta 29. aprillil 1828 teele, läks Hämeenlinna, Mikkeli ja Savonlinna kaudu Karjala poole Kesälahdele. Siin sai ta vana lauliku Juhann Kainulaisega kokku, kelle käest ta kaunist vanavara on saanud. Uuriija seisab Vene-Karjala piiril. Kuid sinna laulude töötatud maale pole ta mitte sisse pääsenud. Aeg on otsas olnud. Vanavara korjaja on pidanud kodu poole pöörama. Oma korjandusi on ta väikestes annetes „Kantele“ nime all omal kulul välja andma hakanud. Ta suurel ettevõttel on ka moraliline toetus puudunud. Mis tema püüdis ja kätte saada soovis, sellest ei ole Soomes veel üleüldiselt aru saadud.

Mõni teine oleks nüüd püssi käest vilja visanud. Lönnrot ei ole seda mitte teinud. Tal oli sest küll, kui ta rahva paremad pojad temast aru saivad. Kui tähtsaks ta seda teed pidas, mille peal tema käis, näitab see, et ta ka siis siit väljalt ei lahkunud, kui ta oma kutseteaduse doktori kirja a. 1832 valmistas. Selle pealkiri oli: „Om Finnarnes magiska medicin“ — Soomlaste tohterdamisest nõiduse varal — ta viimase suure elutöö „Loitsurunode“ esimene eelkäija.

Juba aastal enne seda oli Lönnrot veel kord Karjalasse tungida katsunud. Kuid raske haigus, külm tõbi, mis teda tee peal tabanud, ei lasknud ettevõtet korda minna. Pealegi sai ta, kui ta teist korda Karjala rajale oli jõudnud, käsu Helsingisse tagasi tulla kolera vastu võitlema, mis praegu ähvardavalt Soomes oli üles astunud. Nii näis: saatus oli täieste vastu, kõige vastu, mis Lönnrot tahtis ette võtta! Kuid ta pole nüüdki julgust kaotanud. Ei, ta oli otse uut julgust juure saanud. Oli ju korda läinud, et just tema enese väsimata eestvõtmisel a. 1831 „Suomalaisen Kirjallisuuden Seura“ elusse oli tõusnud, mis kõige pealt Lönnroti mõtteid pidi teoks teha aitama.

Peale selle oli uuriija a. 1832 Kajaani maakonnatohtriks nimetatud. See on ta oma soovi peale sündinud. Sest siin oli ta elukoha poolest Ida-Soomes Soome vanavara alghallika läheduses. Siit on nüüd Lönnrot tõeste Vene-Karjalasse jõudnud. Ta on vana laulude imemaa kätte saanud. Et nende kulda täieste välja kaevada, seks on

ta veel neli reisi uueste ette võtnud. Ta pole vaeva peale vaadanud, mida see kulla kaevamine kaasa toonud.

Pea jala, pea ratsa on ta soodest ja rabadest ennast läbi võidelnud, viletsa künaga vett mööda sõudnud ja metsa padrikust läbi tunginud. Pea magas ta lausa taeva all, pea lagunened kalamehe hurtsikus; värskendas seal oma tindi-vara, kui see tahtis ära kuivada; võttis nõela ja niidi, mida ta ikka oma reisi paunas kandis, ja parandas sellega oma riideid, mida metsa padrik katki kiskunud.

Ja see laulude vara, mis ta nüüd saanud, oli suurepäraline. Selle peahallikateks olivad temal 4-al reisil Wuokki- neemes kuulus laulja Ontrei Malinen ja Vaasila Kieleväinen. Viimane jutustas mõndagi Väinämöisest, mida Lönnrot enne veel mitte ei olnud kuulnud. Oma viimase viienda reisi peal käis Lönnrot veel kord siinsamas Wuokki- neemes. Siin on Viena maakonnas Ladvajärvel laulikute kuningas, 80. aastane Archippa Perttunen talle oma kullakambrid avanud ja oma suuremad saladused uurijale kätte andnud. See lauluvara on nii rikas olnud, et veel tema poeg Mihkeli Perttunen — Archippa ise on umbes a. 1848 surnud — uuema aja uurijatele uut vanavara materjali, nimelt ka endiste laulude teisendid kätte muretseda suutnud.

4. Nende reiside vili oli suurepäraline. See on Lönnro- tile selle kohta tõenduse toonud, mis ta ammu uskunud: need vanad laulud ei ole mitte üksikud riismed, mis nagu kogemata üksise kõrva saanud. Nad on üksiseiga kõige lähemas ühenduses. Nad on ühe ühtlase suure lugulaulu osad, mis meile näitab, kuidas Soome rahvas nägemata ja nähtava ilma, inimese kombeliste kohuste, elu ja surma kohta on mõtelnud.

Ei olnud nüüd muud vaja, kui seda määratumat mater-jali korraldada. Ja seda on uurija suure vaimustuse ja väsi- mata hoolega teinud. Mis üksikud rahva laulikud kui põlvest põlve päritud vara alal hoidnud, seda on ta kirja pannud. Omalt poolt on ta väga vähe juure lisanud. Töö, mis ta nõnda lõi, on palju enam rahva omandus, rahva lugulaul, kui Homeruse laulud seda on.

Selle suure töö trükivalmis seadmine on ise ruttu edene- nud. Juba 28./15. veebr. 1835 võis Lönnrot Kajaanist teatada, et ta laulule „Kalevala“ nimeks pannud, Soome vana vägi- lase „Kaleva“ järele, kes teiste Soome muinasaja kangelaste isa pidi olema. 1835. a. lõpul on ka raamat juba ilmunud. Enam kui 500 eksemplaris pole seda trükkida juletud. Lönnrot on neist 50 eksemplari saanud. See on tema vaevapalk olnud.

Soome Kannel, mille keeled katkenud, oli jälle hääle seatud. Selle kõla pidi pea poolest ilmast läbi tungima. Kui

muinasjuttu kuuldi imestades: sealt kaugelt, külmast põhjalast on hariduse-ilm üles leitud, millest vanal elatanud Euroopal aimugi ei olnud! Elias Lönnrot oli seega oma rahvakeele suurtele hariduse rahvastele esitelenud kui vähema venna, kellele ka päiksepaistet ei peaks keelutama. Seda nõudsid talle Kalevala esimese trüki 32 laulu oma 12.100 värsiga.

5. See töö oli vaese Kajaani maakonna-arsti üleilma kuulsaks teinud. Europa teadusemehed astusivad temaga kirjavahetusesse ja nõudsid seletusi Soome lauluvara kohta. Saksa uurija Jakob Grimm kutsus teda Saksamaale teaduse tööd tegema.

Lönnrot on kõik auustused tagasi lükanud. Tema tahtis kõige pealt vaest Soomet teenida, niikaua kui päev kestab, tööd teha oma rahva kasuks. Seks on ta uue hoolega oma korjandusi laiendanud. Ja kui töö edenenud, on ta neist ühe raamatu teise järele välja andnud. Nii ilmus a. 1840 „Kanteletar“ oma 652 lühema lauluga, mis meile Soome rahvast ta ilus ja valus, ta rõõmus ja mures näitavad; a. 1842 „Suomen kansan sanalaskuja“ („Soome rahva vanad sõnad“), a. 1843 „Suomen kansan arvoituksia“ — („Soome rahva mõistatused“), mille hulgas ka 135 Eesti mõistatust on. Ja siis on, mida meie muidugi nimetamata ei või jätta, a. 1849 „Kalevala“ veel teises täiemas trükis ilmunud. Nüüd on temal 50 laulu 22,800 värsiga.

Siin on hulk laulusid sees, mis esimeses Kalevalas veel puudusivad, ka lugu õnnetumast Kullervost, kes oma suurte annete poolest kui kuningaks kutsutud, aga põlatud orjaks pidi saama, lugu, mis nimelt meid nii lähedalt puudutab. Sest see Kullervo, Kalervo poeg, pole keegi muu, kui meie enese Kalevipoeg, see Kalev Eesti rahva kujus, kes vabadusele kutsutud, nii raskesse orjaõesse pidi langema. Selle jutu üleskirjutaja oli, et ka seda nimetada, keele-uurija Siegfried Europäus, kes kui Lönnroti kaasaitaja palju on ära teinud, aga elus mitte rooside peal pole kõndinud, peaaegu nälga võõrsil surnud, võõrasse mulda maetud, kust siis vendade armastus ta põrmu jälle kodumulda on kannud, soomlaste Dr. Veske, omas õnnetumas elujooksus ise oma jagu selle Kullervo saatust jagades, kelle loo ta üles kirjutanud. Ta on siis küll seda teeninud, et tedagi Lönnroti auupäeval auuga nimetame.

Ja kui palju on peale Kalevala veel muid raamatuid ja kirjatöösid, mida El. Lönnrot kirja pannud. Kõiki ei jõua meie üles lugeda. Nimetame üksi nii palju: Lönnrot on ka a ja -lehe kirjutaja olnud. Ajakirjades on tema keeleteaduslisi

küsimusi seletanud. Ta on Soome taimeteaduse sõnaraamatu välja andnud, Soome õigusteaduse kunst sõnu revideerinud. Ta on suure Soome-Rootsi sõnaraamatu välja andnud, mille kallal ta 17 aastat tööd on teinud.

6. Selle kõige eest on kodumaa teda iseäraliselt auustada tahtnud. Kui professor Castrén a. 1852 suri, nimetati Elias Lönnrot Helsingi Soome keele professoriks. Sellele on ta ise vastu seisnud. Ta pidas ennast selle ameti kohta liig väheseks. Kuid ei aidanud midagi! Ta pidi ameti vastu võtma ja pidas seda üheksa aastat. Siis astus ta ametist, kui väljateeninud professor, läks oma vanaisa sündimise paika Sammatisse ja elas seal üksi oma teadusele. Ja just siit on ta veel ühe kirjatöö teise järele ilma läkitanud kui tunnistused ühe suure töölise suurest töö jõuust. Ja siiski, kui lähedal seisis ta nüüd, nagu ennegi sellele rahvale, kelle keskel ta välja võrsunud.

Kui keegi muu, siis tundis tema lihtsa Soome talumehe tarvidusi. Selle jaoks on tema juba a. 1839 „Soome talumehe koduarsti“ kirjutanud, raamatu, mida mitu korda trükiti. Ka muid kirjatöösid rahva tervishoiu kohta on ta avaldanud. Kui tarvis, on ta lihtmehe nõudmistegagi imeviisi kannatanud. Nii küsib kord talupoeg, kas tohter rohu peale, mida ta andnud, ka sõnu lugenud. Ta ei olla seda näinud. „Muidugi,“ vastab tohter, või ma aga seda iga pulbri juures teen. Ma olen omad sõnad juba terve naela peale ära lugenud.“ Nii pidi haige rohtu hea usuga ta väe sisse vastu võtma.

Ka selle rahva vaimulikka tarvidusi täita on Lönnrot oma kohuseks arvanud. Ta on suure hulga vaimulikka laulusid välja andnud. Ja kui viimaks Soome rahvas uue ajakohase lauluraamatu sai, siis on ta selle toimetamise juures ise peategelaseks olnud. Kui Sammati kabelis püüpäeval mitte õpetajat ei olnud, siis on medicinae doctor Elias Lönnrot ise kõnepulti astunud ja rahvale jutluse ette lugenud.

7. Siis on peale oma kaudse mõju, mis tal Eesti rahva peale olnud, tähtis mees meilegi nii lähedale astunud. Oma uurimise reisirõud on ta ka meie kodumaale jõudnud. Suvel a. 1844 on ta Eesti ja Liivimaa läbi rännanud. Suurema jao sest ajast viibis ta meie linnas, kus ta Dr. R. Fählmanni abil ennast Eesti keele ja vanavaraga põhjalikult tutvustas. Ta on siin elavalt „Õpetatud Eesti Seltsi“ koosolekutest osa võtnud ja seltsi liikmeid Eesti õigekirjutamise küsimuses õigele rajale aidanud. Ühtlasi on ta Eesti sõnade

varast materjali otsinud, et Soome keeles Rootsi laenusõnade asemele Eesti omasid panna.

Tartust on Lõnnrot maale läinud ja rahva sekka astunud, kuna ta lõuna-Eesti murret seitse nädalat uuris. See kõik on talle väga huvitav olnud. Kuid mis ta muidu rahva välistest elust nägi, see on ta südame valuga täitnud. Ja see ei ole ime. Viibis ju uurija siin meie ajaloo kõige mustemal päeval, kus Pühajärve sõda olnud, Fählmann ühe Liivi isandaga Eesti rahva elu õiguse pärast vaieldud, usuvahetused ja esimesed suured väljarändamised alanud. Kõige selle pika reisi peal pole Lõnnrot ei ühe ainsa Liivi mõisa lävest üle astuda suutnud. Kullervo, Kalervo poeg orjas. Ta nägi seda oma silmaga. Ja ta süda tahtis lõhkeda.

See tegi uurijale ka ta Tartus viibimise raskeks, ehk ka siingi tema auustamised ei puudunud. Nimetas ju Tartu „Õpetatud Eesti Selts“ tähtsa mehe oma auuliikmeks. Lõnnrot oleks päris haigeks jäänud, kui kibe ja suur töö ta mõtteid kurbade piltide pealt mujale ei oleks pöörnud. Ja ta tundis alles kergitust, kui ta Ingerimaa ja Peterburi kaudu kodumaale oli tagasi jõudnud ja siis jälle oma teaduslist ja isamaalist tööd oli jätkama hakanud.

8. Mis see töö, Elias Lõnnroti elutöö mõjunud, seda seletada pole minu ülesandeks, seda paari sõnaga ka kirjeldata on võimata. Ma tähendan üksi nii palju, et ju Kalevala ilmumine Soomele ajalooliseks sündmuseks sai, rajasambaks, mis Soome hariduse rajas. Siis — Soome rahvahinge sügavamaist saladustest on elustust ta kirja, kooli ja kiriku keel saanud. Uus rahva kirjandus on tõusta võinud, millel värskest ja jõudu. Ei jõudnud seda tõkked tagasi tõrjuda. Kalevala najale toetas ennast noorerahva rahvaline ja isamaaline kasvatus. Seda kindlustas Soome kunst, mis uusi eluvõimulisi toodeid on loonud, ka muusika, maalimise ja kujutava kunsti väljal. Soomel oli õigus sisseastumist Europa haritud rahvaste perekonda nõuda. Ja seda pole talle enam keelatud. Kalevala ise on tähtsaks osaks Europa klassilisest kirjandusest saanud. Teda on senimaani 14-esse maailma keele ümber pandud.

Kalevala ilmus. Soome ärkas. Ühes temaga ka Eesti Lõnnroti jälgedesse on Friedrich Kreutzvald astunud, „Kalevi-poeg“ on ilmunud. See on ka meie nõmmele elu toonud. Meilgi tuli kevade, rahvalise ärkamise kevade. Seks aitas nimelt see tundmine kaasa: Väinämõise kannel, mis Soomele kostnud, kostab ka meile. Meie oleme vennad, kes ühes kojas üles kasvanud. Meil on nii palju ühtlast omas mõtteviisis, sügavamas, pühamas hinge liikumises.

Meid ühendab vägev sild, üks kulturaline alus. Seda maksab meilgi harida — hariduse kasuks. Kuidas seda teha, seks on meile tee rajanud Elias Lönnrot, Friedrich Kreutzwald.

Esimene on ajalooliseks isikuks saanud. Mis läbi? Kas selle läbi, et ta, ehk küll vaesest kojast võrsunud, siiski nii suuresooline omas ülesastumises oli, et ta lugupidamisele sundis? Just überpöördu. Alandlikum, tasasem, lihtsam pole keegi muu enam olnud, kui Elias Lönnrot. Ta arvas ikka, et teised enam teinud kui tema. Ta käis suvel paljajalu ja talvel suusadega. Ta oli nii lihtlabane oma riiete poolest, et teda seal, kus teda mitte ei tuntud, kõõki kästi minna lihtrahva sekka. Ja ta on sinnagi läinud. Ta on näidanud, et ta neist vähemaistki on teadnud lugu pidada, kes seal oma kohusid täidavad suitsus ja veotuules.

Juba sest arvata oli Lönnrot rahumees. Politika tülid pole teda huvitanud. Kuid kus ta rahva, kus ta emakeele õigused, mille tema haridusekeeleks tõstnud, kaalu peal olivad, seal on temagi seisnud, kui kalju meres. Seal on ta tõmmanud venna Snellmanniga ühest köiest. Et Soome emakeel ta rahva hariduse keeleks oleks, selleks saaks, mis ta veel ei ole, sellest nõudmisest pole ta lahkunud karvaväärt. Muidu aga oli talle vaikne töö armsam, kui ähvardav nõudmine politika tormis.

Seks pakkus talle ta vaikne Sammati rohke võimaluse. Siin ootas teda lahke õhtu, et kuldseesse ehasse kaduda. Siin leidis ta varju, kus teda muidu auustamised ja pidupäevad ootasivad. Neid ei armastanud ta sugugi. Nii ei näinud meie eestlased juunikuul 1881 Helsingis, kui seal kirjanduse seltsi 50. aastasest juubelist osa võtsime, Lönnroti mitte, ehk teised Soome tähtsad pojad: Aug. Ahlqvist, Sak. Topelius, Jul. Krohn ja teised — meile nii lahkeste vastu tulivad. Tema oli kartnud, et teda kui seltsi auuesimest ja Kalevala loojat jälle ehk saaks auustatama. Selle eest oli ta kaugele põhja poole põgenenud. Ta ei pidanud kättesaadav olema. Ja mis olla ta siis ka õieti teinud? Ei muud, kui seda, mis igaüks ka tema asemel oleks teinud.

Muidu on aga Sammati talle ta viimseks vaikseks Tuskulumiks saanud. Siin on ta vaestele nõuuandjaks, kehvadele toetajaks olnud. Siin on ta ennast viimast korda harjutanud, mitte üksi enesele elama, mitte oma perekonnale, mille poolest Jumal teda ka õnnistanud oli, ei, omale kodumaale, omale rahvale, teda teenides viimse veretilgani.

9. Siin on suurtööline peale lühikese haiguse 19./6. märtsi k. p. 1884 ka vaikseste surnud. Sinna, Sammati kiriku lähedale, on mõne päeva järele ta põrm ka musta mulla alla

pandud, auuga maha maetud, nagu oleks üks kuningas lahkunud. Seal, kus ta vaesena talupoja pojana oma elu alganud, magab viimast und Soome peavanem Elias Lönnrot, kelle, nagu Julius Krohn ütleb, Soomele see jumalik juhatus on kinkinud, kes ka väikeste rahvaste eest isalikult muretseb. Tema teod aga käivad tema järel.

Need ei kao. Need on suur tükk hariduse tööd, mitte üksi Soomele, mitte üksi Eestile, vaid tervele inimesesoole.

See vaikne haud, kus see suur tööline hingab, tunnistab talle: ajaloos ei maksa mitte väline hiilgus, vaid siseimine väärtus, mitte arvud, vaid kõlblised headused. Ka väike-rahvad võivad ajaloos ühes rääkida, kui neil seesuguseid imponderabilisid, jõudusid eluks ei puudu. Kel neid on, ei pruugi karta, kui ka ajad muudavad, olud teiseks saavad ja ka torm tõuseb.

Ka Väinämöinen on Soomest lahkuma pidanud. Tema on oma valitsuse pidanud andma Maarja poja kätte. Kalevala pole sellepärast kadunud. Väinöla pole hauda vaonud.

Elias Lönnrot'i ausasmas.

Vaga vana Väinämöinen
Purjetas pahinal edasi
Oma vaikise venega,
Purjulise paadiga,
Kaugele taeva servale,
Taha pilvede piirile!

Sinna kadus ta paadiga,
Jäi viibima venega,
Kandli ta jättis järele,
Mõnusa mängi Soomele,
Jäädavaks rõõmuks rahvale,
Lõbusaks lauluks lastele.

Jah, see kannel on jäänud. Tõusnud uue aja päike on ta peale oma kiiri puistanud. Ja just nüüd on ilmunud: see kannel on kullast.

Et see kannel ei ole kadunud, selle eest oleme kõige pealt tänu Elias Lönnrotile võlgu. Seda on veel kord Soome vennad kõige ilma ees tunnistanud. Kui lilled närtsinud, milledega nemad ta hauda ehtinud, on nad temale kindlama mälestuse rajanud. Nad on suurele isamaalasele Helsingisse Vana-Kiriku platsile vägeva mälestusesamba üles seadnud, mille anderikas kunstnik Emil Wickström loonud ja mis 18./5. oktoobril 1902 avati. Avaral Soome raudkivi alusel istub seal, vasesse valatud, Elias Lönnrot, et Väinämöise käest, kes tema kõrval Vipuse kõhust, muinasaja sügavusest, tõusnud, imelugusid kirja panna, ihastaval hingel, kuna ta jalgade ees unistaja kandilööja-neiu istub, kui selle nooresoo esitaja, kes Lönnroti käest Väinämöise mängu kui pühama päranduse tahab vastu võtta.

Selle kunstitöö mõju on suur. Kui rändaja selle ees seisatab, kuna lõunatuul pärna ladvus kahistab, mis mälestusesamba lähedust ehivad, ja hele päike seda oma kumaga kuldab, siis on tal, nagu läheksivad vaskise kaju silmad särada ja hüüaks ta suu:

„Sind kutsub isamaa. Teeni teda, nagu mina teda teeninud. Ma olin soomlane.“

Ja kui see rändaja meie ise oleme, siis saab süda soojaks. Meie tahaksime Elias Lönnroti vaimu ette kummardada ja hüüda:

„Ma tahan olla — eestlane. Suur tööline, seks oled sa ise meile nii palju andnud. Ma ei taha unustada, kuis sul vesi silmi tuli, et Kullervo orjab.“

Ja meil on, kui peaksime sõnu kordama, mida üks järeltulija Lönnroti tööväljal mõne aja eest ühe Eesti perekonna võõraste raamatusse kirjutas, enne kui ta seält külalisena lahkus.

„Mul muinaslugu liigutab meel,
Kui õhtu hämardab vilus,
Ja kaugel sinetab hinge eel
Suur Soome sild, see ilus.
Ja luule sild, ehk langeb see,
Meil' armusild jääb südame.“

Kalevala eepose sisu.¹⁾

M. Kampmann.

Eepose sündmustiku näitelavaks on osalt **Tegevuse koht.** Kalevala, osalt Pohjola. Sõnaga Kalevala tähendatakse maad, kus soomlaste hiiglase Kaleva kuulsad pojad ehk kalevalased Väinämöinen, Ilmarinen jne. asusivad. Kalevala maad tuleb seega praegusest Soomest otsida. Peategelase Väinämöise elukohta Kalevalas kutsutakse Väinö-laks, mis vahel ka Suvantola ja Suomela nime kannab.

Kauni Kalevala elanikud võitlevad eeposes pohjolastega. Sõnaga Pohjola tähendatakse Lapimaad, tihti ka põhjapoolist maad üleüldse. Pohjolaga kõrvuti seisab sagedaste Pimentola, see on pimeduse kodu. Tihti nimetatakse Pohjolat ka Sariolaks, see on luhaheina kasvatav maa.

Eepos algab maailma loomise ja lugulaulu peategelase Väinämöise sündimise looga.

Elas muiste õhus häbelik ilma tütar Ilmatar, pidas ilusa ilma õues pikaldast puhast neitsipõlve. Üksi olles läks tal elu viimaks igavaks, ta tuli õhust alla merelainete ladvale. Tuli tubli tuulehoog, kohutas mere mühama, kiigutas neitsit magama ja puhus tema käima peale. Läks seitsesada aastat aega, üheksa inimese iga, aga ei sündinud sündimine, lahkunud loomata lapsuke. Viimati pistis Ilmatar oma põlve laenetest välja. Tuli kaugelt part, kes endale pesapaika otsis. Ilmatare põlve nähes arvas ta selle mõne rohumätta olevat, laskis selle peale, tegi pesa ja munes sellesse kuus kuld-muna ja seitsmenda raudmuna. Kui part hauduma hakkas, tundis neiu põlve kangeste palavaks minevat, raputas liikmeid nõnda, et munad katki läksivad ja meresse veeresivad. Kuid rikkesse nad siiski ei läinud. Muna alumisest poolest sündis maa ja pealmisest poolest taevavõlv. Muna rebu ülemine osa muutus päikeseks ja valge ülemine osa kuuks kumama. Veel üheksa aastat viibis Ilmatar ühte viisi merel. Kümnendal suvel tõstis ta pea merest ülesse, hakkas loomisi

Kalevala tõlkija
M. J. Eisen.

1) Tarvitatud on M. J. Eiseni tõlkeid „Kalevala“ I. ja II. ja „Väike Kalevala.“

looma: Kuhu ta käe käänas, sinna neemed nihkusid; kuhu külje käänas, sinna saivad siledad rannad; kuhu pea pööris, sinna sündisivad laiad lahed. Ujus siis maast eemale, seisatas mere seljale, lõi laidusid lahesse, kasvatas salakivisid laevalaudade lõhkumiseks, meremeeste peade püüdjaiks.

Kõik kohad kuival ja vees olivad juba loodud, kuid veel ei sünni Väinämöinen. Kolmkümmend suid ja talvet rändas ta veel emaihus. Et tal aeg igavaks läks, palus ta päikest, kuud ja taevatähti, et need teda pisukesest pesapaigast päästaksivad. Kui need appi ei tulnud, siis avas ta ise koja ukсед ja langes vette. Kaheksa aastat jäi mees veel mere varaks, tuli ainult ajutiselt nimetamata neemele, et päikest vaadata ja tähti tunnistada. Siis mõtles ta, kuidas maa kasu võiks saata ja kutsus põldude ja puude haldija *Pellervoise* endale abimeheks ja käskis teda maa peale seemet külvata. See külvas männad mägedele, kuused küngastele, kamariku nõmmedele, rohkeste rohtu orgudesse. Selle järele läks Väinämöinen vaatama, kuidas *Pellervoise* seeme sigines. Puud kasvasivad kõik uhkeste, ajasivad võidu võsusid, kuid Jumala puu, tamm, oli alles juurdumata. Kui viimaks heinu põletati ja tõrud tuha sisse külvati, siis tõusis tamm ruttu, laotas oma oksid laiale, tõstis oma ladva taeva poole. Tamm pidas pilved kinni, ei lasknud päikest paista, ega kuud kumada. Ilma valguseta läks inimesel ja loomal põli pahaks. Oli vaja suurt tamme kukutada. Väinämöise palve peale saatis Ilmatar merest päkapikumehe, kel vaskriided seljas ja vaskkirves käes. See moondas ennast pilvedeni ulatavaks hiiglaseks ja asus tamme raiuma. Juba kolmanda hoobi järel langes tamm maha. Kes tammest oksa võttis, sai igavest õnne; kes ladva leidis, sai suurt salavõimu; kes lehti korjas, sai rohkem rõõmu. Meresse langenud laastud saivad laevadeks. Muist laastusid viis tuul Pohjolasse, kus nõiad neist noolesid tegivad. Nüüd võis päike jälle paista, kuu uueste kumada, pilved edasi purjutada. Nüüd elas vana vana Väinämöinen Väinölä väljadel ja Kalevala küngastel rõõmust ja rahulist elu. Päevast päeva ja ööst ööni laulis ta lõbusaid lugusid, laulis kõigi asjade sünnist ja olemisest. Sõnumid Väinämöise laulust ja tarkusest ulatasivad lõuna laantesse ja Pohjola pimedatele piiridele.

Pohjolas elas harvahambaline vanamoor Louhi. See oli nõid ja Kaleva rahva suurem vihkaja. Selle noorema poja nimi oli *Joukahainen*. Noor laplane on kuulda saanud, et Väinämöinen temast ilusamine laulvat ja luuletavat. Seda ta ei usu. Ta võttis ema hoiatusest hoolimata nõuuks Väinölässe minna ja Väinämöisega võidu laulda.

**Väinämöise ja
Joukahaise
võitlemine ja
võidupalk. (3-4
lugu).**

Väinöla väljadele jõudes puutus ta teel Väinämöisega kokku, ais kargas aisa külge, room rooma taha, look looga vastu. Algas sõnavahetus, milles tore, upsakas laplane iseäranis oma nooruse, tarkuse ja laulmise võimuga hoopleb. Noormees kraamib kõik oma teaduvara loomaderiigist, maadeteadusest, rahvateadusest välja, uhkeldab siis veel mitme muu igapäevasest elust saadud tarkusega ja valetab viimaks, et ta taeva lage tõstmas käinud, päikesele ja tähtedele teed juhatanud. See vihastab Väinämöist, kes selgeste teab, et Joukahaist maailma loomise juures pole nähtud. Laplane kutsub Väinämöist mõõgavõitlusele, ja kui see niisuguse viletsaga võidelda ei taha, ähvardab upsakas laplane laulutarka ennast seaks laulda. Nüüd lõppes Väinämöise kannatus otsa. Ta näitas ise oma laulu võimu. Ei ta laulnud lastelaulu ega naiste naeru, laulis habemega mehe laulu. Ta laulis nii, et järved kõikusivad, mäed vabisesivad, paed paukusivad ja kaljud kaheks katkesivad. Laulis noorel Joukahaisel võsad looka loitma, paju-põõsad rangidesse, remmelgad roomadesse, särjesapi-saani laulis ta järve hagudeks, piitsa randa pillirooks, hobuse kosekiviks; laulis kuldse mõõga välguks taeva, laulis kübara pilvedeks, kindad kupulehtedeks ja Joukahaise vöö linnuteeks. Laulis Joukahaise enese kainlust saadik maa sisse. Küll katsumees jalgu kergitada, aga neil olivad just kui kivid küljes. Ta vajus ikka sügavamasse. Surma hirmus hakkas Joukahainen viimaks armu paluma. Ta töötab Väinämöisele kingituseks oma ambut, venet, täkku, kulda, väljasid ja põldusid, kuid Väinämöinen ei võta niisugust pakkumist vastu, vaid laulab aga edasi, sest tal enesel on kõike küllalt. Juba vajub Joukahainen habemest saadik maa sisse, muld ja samblad tahavad talle suhu tungida. Viimses hädas töötab Joukahainen oma öde Aino Väinämöisele mõrsjaks anda kuldtekkisid kuduma ja meelega tegema.

Sellest tuli vana Väinämöinen hüvale tuulele; ta istus kivile ja laulis Joukahaise soost, laulis ta hobuse kosest, laulis ta ree järvest ning piitsa merest välja. Nukral meelel sõitis Joukahainen nüüd koju poole. Kodus hakkas ema temalt nukruse põhjust pärima. Joukahainen teatas, et ta oma öe Aino Väinämöisele mõrsjaks töötanud. Ema on sellega üsna rahul, et kuulus laulutark ta väimeheks saab, kuid tütar kurtma, et ta neitsipõlv nüüd käest kaob. Ta nutab palmiku noorust, juuste iludust, sest et naise eas priskelt peidetakse, kasvadessa katetakse. Nüüd pead ta sugulastest lahkuma, vennakese mängumurule ja isakese akna alla ära unustama. Ema aga vaigistab teda, sest mujal paista niisama päike ja kumada kuu nagu isa kodu. Ei võivat tütarlaps igaveste isa

arult ega vennakese väljadelt marju noppida. Kord läks Aino metsa vihtasid tegema. Seal tuli talle Väinämöinen ise vastu ja katsus kohe kosja asjust juttu teha. Aino heitis enesest kõik ehted ja jooksis nuttes koju. Küll püüavad ema ja vend teda trööstida ja temale aidast kirstust uusi ehteid kätte juhatada, mida Kuutar ja Päivatar kudunud. Kuid Aino ei hooli sellest, et teda kästaks sugulaste rõõmuks ja auuks end ehtida. Ta paneb küll toredad ehted ümber, kuid läheb õhtul mühava mere ääre nutma. Teisel hommikul näeb ta enese ees neeme ääres kolme neitsit ujumas. Ta tahab ka neljandaks nende hulka minna, paneb riided ja ehted liiva peale ja sammub vette. Eemalt paistis talle kirju kuldne kivi silma. Kui ta selle peale läks jalgu puhkama, vajus kivi vee alla ja temaga ühes uppus õnnetu neiu. Vajudes hoiatab ta veel isa ja venda ja ema, et selle lahe kalu ega vett ei pea tarvitatama, sest vesi siin olevat tema veri, kalad siin olevat tema liha. Kikkkõrv jänes viis vanematele sõnumi koju, et neitsi on libisenud lainetesse kaasaks kaladele.

**Väinämöinen
läheb Pohjola
neitut kosima.
(5—9 lugu).**

Aino surm tegi Väinämöise kallid lootused tühjaks. Kurtes läheb laulutark nüüd oma ema hauale troosti otsima. Ema annab pojale nõuu uueste kosja minna, kui talle endine lõbus meeolelu jälle peab tagasi tulema. Ta pidavat põhjamaale naist otsima minema, sest seal olevat neid kahe võrra ilusamad ja kuue võrra tublimad kui kodumaal. Sedamaid istub Väinämöinen linalaka täku selga ja kihutab tuhatnelja Pohjola poole. Nüüd arvab Väinämöise vihamees Joukahainen paraja aja kätte tulnud olevat, seda Väinämöisele kätte tasuda, et see teda elusalt korra maha matta tahtnud. Joukahainen tõi vägeva ambu ja mao kihvtiga võietud nooled, et nende abil Väinämöist surmata. Esimene nool lendas liiga kõrgelt Väinämöisel üle pea, teine tungis madalalt lennates maa sisse, kolmas trehvas Väinämöise täku labaluu. Siin juures kukkus Väinämöinen ratsu seljast merde. Kaheksa päeva ja ööd ujus Väinämöinen lainte ladvul. Kui ta siin oma häda hakkas kaebama, siis tuli suur kotkas Lapumaalt, käskis laulutarka enda selga istuda ja lendas siis Pohjola randa, kus ta Väinämöise seljast maha pani ja ise ära lendas. Seal nuttis ja soigus laulutark kolm ööd päeva, sest ta ei näinud inimesi ega teadnud teed, mis kaudu oleks võinud tagasi koju pääseda. Viimaks kostis ta nutt Pohjola perenaise Louhi kõrvu. See mõtles iseeneses: „Nii ei nuta iial lapsed ega naised, nii nutavad üksnes habemega mehed.“ Lähemalt järele vaadates leidis ta Väinämöise põõsaste vahel maas ägavat. Küsimise peale, kes ta olevat, vastab Väinämöinen, et ta olnud rõõmus

laulik Väinöla väljadel, Kalevala küngastel, kuid praeguses hädas ei tundvat ta enam iseennast ära. Louhi viib ta oma talusse, söötab, joodab, kuivatab ja soojendab, kuid rõõmust meelt ei tule Väinämöisel ometi enam tagasi. Tema igatseb koju, sest siin lööks teda nagu iga oks ja haavaks iga puu. Louhi lubab teda kodumaale tagasi viia, kui ta selle eest maksu saab. Väinämöinen töötab kübara täie kulda ja teise täie hõbedat, kuid Louhi nimetab kulda laste lilleks ja hõbedat hooste kuljuseks. Kui Väinämöinen talle aga luige sule otsast, ahtralehma piimatilgast, ühest odra ivast ja ühest emalamba villatutist s a m m o tegevat, siis olevat ta valmis laulutarka koju saatma ning pealegi oma tütre talle naiseks andma. Väinämöinen vabandab, et tema seda imelikku asja või elukat, mida pea mänguriistaks, pea nõia abinõuks, pea veske taoliseks masinaks, pea päikeseks peetakse, ei mõista teha. Kui aga Louhi teda tulevat koju juhatama, siis saatvat tema kodust osava sepa I l m a r i s e, kes talle sammo valmis taob. Olevat tema ju taevagi nii targu tagunud, et keegi selle peal ei vasara ega pihtide pidet ei näe. Nüüd pani Louhi hobuse ree ette ja käskis Väinämöist koju sõita, kuid enne ei tohtivat laulutark reel pead tõsta, kui hobune ära väsib ehk õhtu jõuab, muidu võivat teel õnnetus juhtuda! Pohjola imeilus neiu istus parajaste valgeis riidis taevakaarel ja kodus kuldkangast. Pooli pöörin kostis Väinämöise kõrvu. See unustas Louhi keelu, tõstis pea püsti ja vaatas taeva poole. Pohjola neiu nähes hakkas Väinämöise süda armastuses põlema. Sedamaid palus ta Pohjola neiu endale mõrsjaks, kes talle meelega küpsetaks, õlut teeks, Väinöla vainudel ja Kalevala mõisates ilutseks. Pohjola neiu peab naisepõlve priiuse kitsenduseks. Naine olevat nagu koer ahelas; harva antavat orjale armu, naisele aga ei ialgi. Siiski on Pohjola neiu valmis Väinämöist endale meheks võtma, kui see mõned tingimised täidaks. Muu seas pidi Väinämöinen Pohjola neiu värtna kildudest vene tegema ja selle ilma käega külge hakkamata ja põlvega tõukamata vette toimetama. Kui Väinämöinen just vene valmistas, tõukas pahavaim Hiisi ta kirvest tugevaste, nõnda et vastu kivi kargas ja kivilt tagasi Väinämöise põlvesse pörkas. Haavast voolas verd jõena. Küll luges laulutark kõiki sõnu, mis ta iganes oskas, kuid veri ei jäänud kinni. Viimaks istus ta reele ja sõitis külasse abi otsima. Külatarek oleks hea meelega abi andnud, kuid temale ei tule meele, kuidas raud on sündinud. Nüüd pidi Väinämöinen talle raua sündimise lugu ette laulma. Õhk ehk ilm on kõige ema, mis maailmas olemas, ilma vendadest on vesi kõige vanem, tuli on keskmine ja raud kõige noorem. Tuli tahtis rauale liiga teha, sellepärast põgenes raud

kõige suurematesse soodesse kahe kase kännu vahele varjule. Vaheajal sündis Ilmarinen süsimäel. Juba sündides oli tal vasar käes ja pihid peos. Kui ta soos raua roostet leidis, viis ta rooste ääsi tulle ette ja ajas raua vedelaks. Raud palus ennast tule käest päästa, kuid enne pani Ilmarinen rauda vanduma, et ta oma peremehele iialgi viga ei teeks. Kuid pärast unustas raud vande ära ja tegi oma peremehele kõikisugu kurja. Oli külatark raua sündimist kuulda saanud, siis luges ta lahtise haava peale rauasõnad ära ja veri jäi kinni. Selle järele pani Väinämöinen hobuse uueste rakkesse ja kihutas kodu poole.

Teel tuli Väinämöisel laulutuju peale. Ta laulis kuldoksadega kuuse tee ääre kasvama, laulis kuu kumama ja okstesse tähed särama. Nukral meelel sõitis ta siis Ilmarise juure selle sihiga, et teda pimedasse Pohjolasse läkitada, nagu ta seda iseenese päästmiseks Louhile oli töotanud. Kõige pealt püüab ta Ilmarist sel teel Pohjola käigile ahvatleda, et temale Pohjola nägusat neiut ette maalib. Kui Ilmarine Pohjola perenaisele sammo taguvat, saavat ta selle neitsi enesele palgaks. Kuid Ilmarinen saab aru, et Väinämöinen iseenese päästmiseks on töotanud imesepa Pohjolasse saata. Elu ilmas ei taha ta Pohjolasse minna. Nüüd katsub Väinämöinen kavalust. Ta näinud teel Pohjolasse kuldoksadega kuuske, mille latv pilvedesse ulatavat. Ladvas säravat kuu ja okstes tähed. Ta kutsub Ilmarist seda imet vaatama. Ilmarinen ei tea enam halba aimata ja läheb kaasa. Kui nad kuldse kuuse juure jõudnud, käsib Väinämöinen teda kuuse latva ronida, kuu ladvast ja tähed okstest maha tuua. Puu nimetab meest meeletuks, kes tema latva roninud ja ebakujutustest ennast petta lasknud. Seda juhtumist tarvitab nüüd Väinämöinen, hakkab laulma. Ta laulab tormava tuulispasa välja ja käsib imesepa oma paati võtta ning teda vägisi pimedasse Pohjolasse viia. Tuulispask jõudis tuule teel Ilmarisega varsti Pohjola õue. Siin oli Louhi juba ammu kuulust seppa oodanud. Kui ta teada sai, et Ilmarinen ise ilmunud, käskis ta tüdart oma kõige ilusamaid ehteid ümber panna. Oli Ilmarinen söödetud ja joodetud, siis hakkas Louhi ise pulmadest juttu tegema ja pakkus oma tüdart Ilmarisele kaasaks, kui kuulus sepp sammo valmistamise oma peale võtaks. Ilmarinen ei tahtnud oma sepaosavusega müdugi mitte naeru alla langeda. Ehk tal küll siin tööriistu kaasas ei olnud, katsus ta ilma korralise sepapajata soovitud tööd ära teha. Leidis kivihuniku, tegi ahju ja pani sammo ained sinna sulama. Talu orjad pidivad talle lõõtsa tõmbama. Esimesel päeval valmis ta vasara all kuldne ambu, hõbeotsa-

**Ilmarise kosja-
sõit Pohjolasse
ja sammo tege-
mine. (10. lugu).**

dega ja vask varrega. Kuid ambul on küll ilus nägu, aga paha tegu: surmab iga päev ühe mehe, pühapäeval koguni kaks. Sepp viskas ambu tulesse ja tagus ta ümber. Teisel päeval valmis vasara all kuldne vene. See püüdis ilmaaegu sõtta sõita, tarviduseta taplust sobitada. Kolmandal päeval ilmus lehm tulest, kuldsarved peas, hõbetähed otsa ees. Kuid selgi olivad omad vead, ta magas alati ja pillus piima maha. Neljandal päeval valmis sepa vasara all kuldne ader, mis võõrad väljad ja nägusad nurmed üle kündis. Seegi heideti uueste tulesse. Nüüd kutsus Ilmarinen ilma tuuled lõõtsuma. Kolm päeva tehti nende abil tööd, siis nähti sammot valmivat. Kui ta hoolsaste oli vasaraga läbi taotud, siis võis sammot ühe külje peal jahu, teise peal soola ja kolmanda peal raha jahvatada. Kattteks tehti sammole kirju kaan peale. Nüüd oli Pohjola perenaise rõõm suur. Et keegi kallist varandust ära ei riisuks, viis Louhi uue sammot Pohjola kaljumäesse ja pani ta sinna üheksa sülda sügavasse üheksa luku taha varjule. Kuulus sepp pidi aga oma palgast ilma jääma. Kui Ilmarinen Pohjola neiu tahtis kaasa võtta, siis küsis see: „Kes siis tuleval aastal siin peab kägu kukkuma ja lindusid laulma panema, kui mina kodunt lahkun?“ Nii oli Pohjola neiu ka Ilmarist nina pidi vedanud, ega mõtelnudki oma lubamist täita. Ilmarine muretses endale paadi, purjetas sellega Väinö- lasse tagasi ja andis Väinämöisele teada, et ta Pohjola perenaisele sammot valmis teinud.

Kaks kosilast oli Pohjola neiu juba pika ninaga minema saatnud. Kuid läbikukutamised ei olnud veel lõppenud. Veel tuli ilus Lem-
Lemminkäinen
Pohjolas.
(11—15 lugu).
 minkäinen, keda kõik muud naisterahvad heal meel elustasid, Pohjola neiu armastust kerjama. Kuid Lemminkäinen oli ise naisemees. Saare õrna õie kauni Küllikki oli ta alles hiljuti kaasaks kosinud. Abielu rahvas oli üks- teisele töötused annud: Küllikki võttis ainult selle tingimisega Lemminkäise meheks, et see kunagi sõtta ei sõida, ise pidi Küllikki Lemminkäisele töötama, et ta naisepõlves kunagi külasse tantsima ei lähe. Küllikki murdis oma vande, selle- pärast arvas ka Lemminkäinen endal vabaduse olevat Pohjo- last kulda ja hõbedat otsima minna ja vaatama, kas seal neidusid ei ole, kes kosilasi ootavad. Küllikki võivat külasse igale mängule jooksta ja igas majas küla noorte rõõmuks ma- gada. Kui Lemminkäinen Pohjola peresse ilmus, oli seal tuba tarku ja laulumehi täis. Nendega astub Lemminkäinen ise- teadvalt võistlusesse. Ta laulab nii, et silmad sätendavad ja kasuka hõlmad tuld lõõvad. Kõige paremad laulikud jäivad ta ees viletsateks, laulis laulikutel suud kiwa täis, ühed laulis

metsa, teised merde. Ainult pimeda karjase peale heitis ta armu, sest et tema juba ilma Lemminkäise nõiduseta vilets olevat. Seda tahtis karjane kätte maksta ja läks surmariiki Tuonela jõe le Lemminkäist varitsema. Lemminkäinen nõudis nüüd, et Pohjola perenaine oma tütre talle naiseks annaks. Louhe nõudis, et kosilane enne kolm vägitööd ära teeks. Esiteks pidi ta paha vaimu Hiide hirve laialt lagedalt kinni püüdma. Lemminkäinen laskis endale mehised uisud teha ja pidas Hiide hirve kinnipüüdmist tühiseks asjaks. Kuid kergejalgne loom, kes mädanenud puust valmistatud, lippas nii väledaste mööda Lapi lagedaid ja Pohjola peenraid, et toobrid ümber lükkas ja leeme pajad koldes kummuli heitis. Pohjolas tõusis hirmus müra ja kära, koerad haukusivad, lapsed nutsivad, vanad nurisesivad! Lemminkäise uisud läksivad puruks ja kepp katki. Nähes, et oma jõuuga midagi ei suuda korda saata, läks Lemminkäinen suures hädas Ukult ja metsajumalalt Tapiolt abi paluma. Metsajumal heitis ta nõusse. Tapio tütreid ajasivad hirve rägastikust välja otsijale vastu. Lemminkäinen sidus hirvele paela kaela ja vedas ta Louhe ette. Teine töö, mis Lemminkäiselt nõuti, oli see, et pidi Hiide tükule päitsed pähe panema. Kangelane palus Ukut, et see raudrahet laseks sadada, mis hobuse uimaseks teeks. Oli see sündinud, siis pani Lemminkäinen hõlpsa vaevaga tükule päitsed pähe. Kuid kaval Louhe, kes noorele mehele surma soovis, saatis ta veel Tuonela mustast jõest luike maha laskma. Siin varitses kangelast pime karjane kättemaksmise himus. Ta võttis veest mao ja laskis läbi Lemminkäise südame, raius ta keha pealegi tükkideks ja heitis nad Tuonela jökke. Kodus aga kurtis Lemminkäise ema juba ammu ja ootas poja üle teadust. Kui ta midagi kuulda ei saanud, läks ta viimati Pohjolasse poega otsima. Louhi salgas, et ta kangelasest midagi ei tea. Ema otsis mäed ja metsad, nõmmed ja sood läbi, kuid asjata. Siis halastas viimaks päike õnnetu ema peale ja juhatas ta poja jälgedele. Ilmarinen tegi emale hiiglareha, sellega hakkas ta poja riismeid Tuonela jõest kokku tõmbama. Ema sidus poja haavad kinni, liitis tükid kokku ja palus jumalalt abi, et see surnule elu annaks. Ema rõõmuks tõusis Lemminkäinen peagi hinge, ja kui teda meega, mis kuult, päikeselt ja üheksandast taevast toodud, oli ravitsetud, siis sai ta terveks ja veel tugevamaks kui enne. Lemminkäisel oli küll veel mõte oma tööd lõpetada, nimelt luike maha lasta ja Pohjolasse viia, et ükskord kauni Pohjola neiu oma vägitööde palgaks võiks koju viia, kuid ema kutsus ta koju ja käskis teda parem õnne tänada, et ta surma suust pääsenud.

Pohjola neiu iludus ei andnud veelgi meeste meeltele rahu. Selle järele läksivad kaks Väinöla kangelast korruga Louhi tütart naiseks saama, nimelt Väinämöinen ja Ilmarinen. Väinämöinen hakkas endale tammelaudadest, mis Pellervoine talle metsast muretsenud, kosjasõiduks venet tegema. Laulis laulu, pani põhja, laulis teise, kattis küljed, laulis kolmanda, kandis kaared. Kuid valmis ei saanud vene siiski veel. Vene lõpetamiseks tarvitas ta kolme sõna, mis ta oli ära unustanud. Ta tappis hulga elajaid ja lindusid ära, aga ei leidnud nende seest sõnu. Viimaks läks ta Manalasse tarvitata vaid sõnu otsima, aga ei leidnud sealtki. Viimaks ütles üks karjane, et kuulsa laulutarga Vipuse suust võiks sada sõna ja tuhat teadet saada. Kahjuks ilmus aga, et Vipunen juba ammu oli ära surnud. Ei aidanud midagi, Väinämöinen otsis Vipuse haua üles, pistis raudkangi kangelase suhu ja laskis ennast ühes mõõgaga alla neelata. Nüüd hakkas ta Vipuse sisikonnas ümber rändama ja seal tööd tegema, et surnud kangelane ärkaks ja soovitud sõnu avaldaks. Küll sõitis Väinämöinen venega ta kõhus, küll tegi ta seal sepatööd. Tulekuumuse valul hakkas Vipunen ometi viimaks laulma. Kui Väinämöinen tema laulust soovitud sõnu oli kuulnud, siis pugest ta Vipuse kõhust jälle päevavalgele. Nüüd võis ta vene hõlpsaste valmis teha ja Pohjola neiuale sellega kosja sõita. Kui Väinämöinen juba merele sai, pani tema teekonda Ilmarise õde Annikki tähele, kes vara hommikul juba vaibakesi virutas. Annikki päris laulutarga sõidu eesmärgi järele. Küll püüdis mees salata ja luiskas, et latikaid läheb püüdma ja anesid ambuma, kuid piiga terav pilk ei lasknud ennast petta. Väinämöinen pidi siiski üles tunnistama, et Pohjola neiuale kosja sõidab. Seda ei lasknud Annikki endale kaks korda ütelda. Silmapilk läks ta koju ja andis oma vennale Ilmarisele teada, mis ta Väinämöiselt kuulnud. Ilmarinen oli hommikust õhtuni suvel hobuseid rautanud ja talvel kosjasaani valmistanud, ja nüüd läks teine tema mõrsja järele. Seda ei tohtinud sündida. Sedamaid läks Ilmarinen sauna, pesi enda sötolmust ja tahmast puhtaks, pani paremad riided selga ja sõitis siis Pohjolasse kosja, kuna Uku ta teele lund riputas, et regi jõudsamalt libiseda võiks. Kolme päevase sõidu järele saivad mõlemad võistlejad kokku. Nad tegivad eneste keskel maha, et neiu sellele naiseks saab, kelle ta nende hulgast ise välja valib. Kui Pohjola koer haukumisega kosilaste tulekut kuulutas, astus Louhi ühes tütrega ukse ette võõraid tunnistama. Louhi andis tütrele nõuu Väinämöist vastu võtta, sest et tema vene varandust täis olevat, kuna sepp Ilmarinen tühja reega sõitvat.

Ilmarise ja Pohjola neiu pulmad. (16—25 l.).

Kuid tütar ei soovi rikast peigmeest, tema valivat nägusa mehe, sepa Ilmarise, kes pealegi sammo tagunud ja kattedeks kaane valmistanud. Ei aidanud siin enam ema hurjutamised, et sepp tahmane on ja ta nägu higist tilgub, tütar jäi oma otsusele kindlaks. Pealegi olevat Väinämöinen liiga vana ja vana mehega igav elada. Enne aga, kui Louhi oma nõusolemist avaldas, pidi Ilmarinen veel kolm vägitööd tegema, nimelt maopõllu üles kündma, siis Tuone karu kinni püüdma ja ära tooma ja viimaks Tuonela jõest ilma mingisuguse püüseta suure haugi välja tõmbama. Ilmarinen sai nende töödega üsna kergeste toime, sest et Pohjola neiu ise talle abimeheks oli ja tarka nõuu andis. Olivad tööd tehtud, siis töötas Pohjola perenaine viimaks tüdarta Ilmarisele anda. Vana Väinämöinen, kes naiste pärast elus ju mõndagi alandust tundnud, pidi seegikord kurvalt koju minema ja nurjaläinud ettevõtteid kaebama. Pohjolas hakati nüüd rutuste pulmade vastu valmistama. Karjalast toodi mürakas härg, saba seisis tal Hämees, pea Kemijõel, sada sülda sarved pikad, poolteist sada lõuad laiad; päeva otsa lendas pääsukene sarvede vahet, kuu aega jooksis orav, enne kui peast saba juure sai. Kuid häda oli suure härja tapmisega. Et Pohjolast niisugust meest ei leitud, pidi Karjalast vana Virokannas tõpra tapjaks kutsutama. Vanamees ei saanud sellega toime, härg ei hoolinud tema nuiahoopidest põrmugi. Viimaks tõusis merest väike mees, kuldnuga käes, vaskvars taga. See sasis härja sarvist kinni ja muljus ta maha. Liha saadi sada astjat, mauka sada sülda, verd seitse venet, rasva kuus tündrit. Kui Pohjola perenaine pulmaõlut pruulis, tõusis suits nõnda paksult ja mustalt taeva poole, et pool Pohjolat ja terve Karjala pimedusesse peitis. Pulmaroad saivad valmis, kuid laulik puudus veel. Kui üks ja teine kutsutud laulik ei kõlbanud, otsustati vana Väinämöist laulma paluda. Pulmalisteks kutsuti kõik Pohjola pojad ja tütreid, kõik Kalevala rahvad. Ainult Lemminkäist ei kutsutud, sest kardeti, et tema tüli tõstab ja vaenu külvab. Pulmapäeva hommikul kuulis Louhi valju ree raginat, piitsa plaksutamist ja hobuste kapjade müdinat: väimees oli pulmalistega tulemas. Nagu tamme metsas ja kuud karjas, nõnda tunti Ilmarist teiste meeste hulgast. Pulmalised kutsuti tuppa, anti neile head süüa ja kallist juua. Kui kannud käima saivad, hakkas Väinämöinen laulu laskma. Lõpuks laulis ta peiule ja mõrsjale õnne, äiale kiitust ja ämmale tänu. Enne kui mõrsja peiu koju saadeti, jagas ema talle veel õpetusi. Siamaani olevat teised ta eest hoolt kandnud, nüüd pidavat ta ise enda eest muretsema. Pisarsilmil lahkus siis mõrsja isamajast, ja pulmarong sõitis koduteele. Kodus oodati neid ka juba nii, et

noortel väsisivad põlved väravas vahtides ja lastel külmetasivad jalad aida otsas silmitsedes. Ilmarise ema ruttas ise vastu poega ja minijat teretama. Ei ta suutnud nooriku ilu küllalt imesteleda, ei olevat sarnast Saksamaalt saada ega Virumaalt võtta. Sai pulmapidu lõpetatud, siis istus ka Väinämöinen reele ja ruttas koju. Teel laulis ta metsad mühama, toredad tammed ja pihlakad kasvama.

Kui Lemminkäinen kord kündmas oli, kuulis ta suurt kära ja müra. Ta aimas varsti, et Pohjolas pulmi peetakse. Pahase meelega, et teda polnud pulma kutsutud, jättis ta künni pooleli, sammus koju ja valmistas ennast Pohjola reisi vastu. Ta tahtis seda Pohjola peremehele kätte maksta, et tema tähelepanemata jäetud. Küll hoiatas Lemminkäise ema nende suurte hädaohtude eest, mis poega teel varitsevat, kuid kangelane ei võtnud ema hoiatusi kuulda, vaid pani sõjasärgi selga, võttis ambu varnast ja sõitis Pohjolasse teele. Küll tehti ta teekonnal raskeid takistusi, kuid ta võidab nad kõik õnnelikult ära. Pohjolasse jõudes nõuab ta peremehe käest hobusele otre ja mehele õlut. Kui talle õllekann viimaks pika vastupanemise järele kätte toodi, olivad kannu põhjas maod, külje peal ussid, sees sisalikud. Siis küsis Lemminkäinen Pohjola peremehelt raha eest puhast õlut. See vihastas ja laulis tiigi Lemminkäise ette ja käskis sealt juua. „Ega ma härg ei ole, et virtsa vett lakun,“ ütles Lemminkäinen ja laulis tuppa kuld-sarvedega sõnni, kes tiigi sedamaid tühjaks jõi. Peremees laulis hundi sõnni murdma, Lemminkäinen jälle valge jänese hundi ette jooksmata. Peremees laulis koera jänest kinni võtma, Lemminkäinen orava oksale kargama. et koer orava peale hauguks. Viimaks hakkas peremees kutsumata võõrast välja ajama: „Talu tööle, võõras teele!“ Võõras kutsus peremeest õue võitlema, pilgates, et vast peremehe hoobid võiksid teiste pealtvaatajate pihta minna. Lemminkäinen laskis enesele enne pikemat aega kallale tungida ja kaitses ennast, siis hakkas ta ise pihta andma ja lõi ühe ainsa hoobiga Pohjola peremehe pea nagu nairi otsast maha. Pohjola perenaine sai hirmus vihaseks. Ta laulis tuhat meest, kes sõjariistadega ehitud, Lemminkäise vastu välja. Nii suure hulga vastu ei sõandanud ta üksi võidelda, vaid põgenes eest ära. Õues ei olnud hobust enam kusagil, see oli põllul kiviks moonutatud. Suures hädas moonutas Lemminkäinen ennast kotkaks, palus Ukut, et see paksu udu talle varjajaks saadaks ja selle kaitsel pääsis ta õnnelikult koju. Kuid siin ei võinud ta Pohjola sõjameeste eest julge olla. Sellepärast andis ema Lemminkäisele nõu kolmeks aastaks kaugele mere saarele põgeneda. Lemmin-

**Lemminkäise
kättemaksmine.
(26—30 lugu).**

käinen võttis hulga toiduvara kaasa ja purjutas sinna, kuhu ema oli käskinud. Saarel võtsivad neid teda lahkeste vastu, sest et ta ilusaste laulda mõistis ja oma lauluga imet tegi. Saare mehed aga hakkasivad teda aegamööda vihkama ja ajasivad ta sealt minema. Kodumaale jõudes leidis ta, et isatalu oli ära hävitatud. Ema leidis ta kusagilt laanest väikesest urtsikust, kuhu ta Pohjola väe eest, kes Lemminkäist tulnud tapma, pidanud põgenema. Lemminkäinen trööstis ema, lubas uue tublimata talu asutada ja läks siis Pohjolasse kurja kätte tasuma, kuid vali pakane, mis Louhi merele saatnud, sundis teda vene jää sisse jätma ja jalgsi edasi kõmpima. Lemminkäinen lõi murest tulised hobused, pahadest päevadest päitsed, kargas selga ja sõitis koju.

Ilmarise ja tema nooriku abieluõnn oli üürrike. Selle hävitas karjapoiss Kullervo. Kullervo oli Kalervo poeg ja Karjalast pärit. Juba lapsepõlves avaldas ta suurt kehalikku rammu. Kätki lõhkus ta ära, kiskus mähkmed puruks ja läks pörmandale kõndima, kui ta alles mõni päev vana oli. Onu Untamoinen oli ta ema oma talusse orjaks viinud, sest et onu Kalervo ja tema perekonna vastu suurt vaenu pidas. Untamoinen kartis, et Kullervost temale kättemaksja kasvab, sellepärast võttis ta nõuaks last surmata. Kuid ei vesi ega tuli ei teinud Kullervole kahju, ega saanud ta surma, kui ta tamme otsa tõmmati. Kui ta suuremaks kasvas ja tööle saadeti, tegi ta aina paha. Saadeti ta tulepuid raiuma, siis laastas ta terve metsa maha, pandi ta aida tegema, siis tegi aia, mis pilvedeni ulatas, millel väravat ega mulku ei olnud, kästi teda rehte peksta, siis tampi ta ka terad puruks. Kui Untamoinen nägi, et poiss mingile tööle ei kõlbanud, siis müüs ta tema Ilmarisele orjaks, sai ta eest kaks vana pada ja viis vikatid. Ilmarise talus hakkas Kullervo karjas käima. Noor perenaine andis karjasele kaku karja kaasa, millesse ta kivi sisse pannud. Kullervo hakkas karjamaal leiba lõikama, nuga, mis ta isalt pärinud, puutus vastu kivi ja läks pooleks. Nüüd sai Kullervo vihaseks, ajas karja huntide ja karude kätte ja laskis loomad ära murda. Siis võttis ta need kiskelajad enesega kaasa ja läks koju. Teel puhus ta lehmaluust tehtud luike. Perenaine ei aimanud paha, tõttas karjasele vastu, et lehmi lüpsata. Hundid ja karud kargasivad perenaise kallale. Küll palus noorik ärdaste armu, kuid Kullervo ei pannud seda tähelegi, vaid laskis hundid tema lõhki kiskuda. Ise jooksis Kullervo nüüd Ilmarise talust ära ja elas metsas hulguse elu. Kord juhtus ta ühe vanamooriga kokku, kes seda teadis ütelda, et Kullervo isa alles elus olevat. Kullervo läks juhatatud teed mööda ja leidis isa ning

Kullervo, Ilmarise õunnerõõvel.
(31—36 lugu.

ka ema üles. Kuid õde ei olnud kodus, see oli metsa marjule läinud. Vanemate juure elama jäädes tegi Kullervo jällegi igat tööd võõriti, sünnitas ainult kurja ja kahju. Kui ta maksuvilja viimast koju teel oli, juhtus ta metsas õega kokku, aga õde ei tundnud venda, ega vend õde. Kullervo käis siin õega nõnda ümber, et õde koske kargas ja enese ära uputas. Kui Kullervo pärast teada sai, et õnnetu neiu ta enda õde olnud, kurtis ja kahjatses ta küll oma tegu, kuid ega seda enam võidud sündimataks teha. Viimaks läks Kullervo Untamoisele kõike kurja kätte tasuma, sest et ta oma onu nende õnnetuste sünnitajaks pidas, mis ta peale tulnud. Ehk talle sõjateele küll kodust sõnumeid toodi, et isa, vend, õde ja ema ära surnud, ei lasknud ta oma viha Untamoise vastu taltsutada, vaid palus endale Ukult mõõga, raius maha Untamoise rahva, tappis talu väe ja põletas toa. Koju tulles ei leidnud ta enam omakseid eest. Sügavas leinas läks ta siis koera seltsis metsa endale toitu otsima. Kui ta sinna kohta sai, kus ta õe kallal vägivaldada oli tarvitanud, siis läks ta meel haledaks, võttis mõõga ja pistis enese sellega surnuks.

Nooriku surma järele langes Ilmarinen sügavasse meelenukrusesse. Ei tulnud tal õösel und silma, ei maitsenud päeval toit. Ka ei kuulnud sepikojast enam vasara löökisid, sest et töö seisis. Viimaks kogus Ilmarinen hulga kulda ja hõbedat kokku ja hakkas orjade kaasabil endale uut abikaasat sepitsema. Esmalt tuli kuldlammas tulest; kui kulda veel rohkem taoti, sai hobuse vars, viimaks sai kullast ilus tüdruk. „Oleks üsna kena neitsi, kui kõneleda võiks,“ ütles Ilmarinen ise ja viis teise elutuppa. Aga niipea kui ta ise mõrsja kõrvale istus, hakkas tal endal külg külmetama. Ära nähes, et see kuldneitsi temale ei kõlba, viis ta tema Väinämõisele kodukanaks. Kuid see käskis kullast tarbeasju taguda, seda venelastele võiduks ehk sakslastele saagiks anda. Ärgu keegi nii rumal olgu, et kuld-tüdrukut kosib ja hõbemõrsjat otsib, sest kuld olevat külm ja hõbe vilu. Et kuldmõrsjast asja ei saanud, rakendas Ilmarinen hobuse ree ette ja sõitis Pohjolasse, Pohjola perenaise teist tütart enesele kosima. Louhi võttis ta õige külmalt vastu ja seletas, et ta teist tütart iialgi enam Ilmarisele tappa ei anna. Ilmarinen röövis neiu vägise Pohjolast ja sõitis koju poole. Kuid uus mõrsja tegi igas tükis mehe tahtmise vastu. Siis sai Ilmarinen vihaseks ja laulis mõrsja kajakaks laintele lendama ja kaljudele kerjama, ise aga sõitis ta kurvalt koju.

**Ilmarise kuld-
mõrsja.
(37—38 lugu).**

Viimaks asusivad Väinöla kangelased oma peaülesande kallale, läksivad Pohjalast sampot ära tooma. Väinämöinen laskis endale tulise mõõga taguda. See riist oli mehele kohane, tera kumas nagu kumer kuu ja külg läikis nagu päikese paiste. Enesele valmistas Ilmarinen teekonna tarvis raudsärgi ja mindi ratsa mere äärt mööda põhja poole. Teel kuulsivad nemad vaese vene nutvat, et temaga merele ei sõidetavat ega teda sõtta kaasa ei võetavat. Väinämöinen jättis hobuse maha, tõukas vene vette ja laulis tema sisse hulga vapraid mehi ja nägusaid neidusid. Kui nad edasi sõudsid, siis nähti Lemminkäist mererannal istuvat ja endale venet valmistavat. Lemminkäinen pakkus ennast möödasõitjatele seltsimeheks ja võetigi vastu. Lemminkäinen palus vetevalitsejat Ahtot, et see venet teravate kaljude eest hoiaks. Estotsa läks sõit üsna ladiusaste. Korraga näis vene põhja puutuvat, ei nihkunud edasi ega tagasi. Kui vaatama mindi, siis leiti, et paat päratu suure haugi selga oli kinni jäänud. Lemminkäinen läks mõõgaga haugi ära ajama, kukkus aga ise üle paadi serva merde. Ilmarinen sasis ta karvust kinni ja tõmbas haugitapja uuesti paati. Kui ta selle järele ise läks haugi lõõma, murdus ta mõök pooleks. Nüüd pidi Väinämöinen ise mõõgaga platsi astuma. Vedas siis haugile hoobi, kuid mõök jäi haugi lõugade vahele kinni. Kala katkes, pea pool tõmmati venesse. Haugist valmistasivad neid õhturooga ja Väinämöinen tegi haugi luudest kauni kandle. Sel kandlel mängis Väinämöinen ülitoremaid lugusid. Metsaloomad jooksid kokku tema laulu kuulma. Oravad kargasivad puust puusse, hunt jooksis soost, karu tuli oma pesast, tikkus aia najale, ja kui aid viimaks katki läks, ronis koguni männa otsa, et laulu paremine kuulda. Ka ilmus metsa peremees Tapio oma perekonnaga. Kotkas jättis pojad pesasse ja tuli laulu kuulma, kullid lendasivad kaugelt ja lõokesi ja muid pisukesi lindusid ilmus tuhandate kaupa. Mõned neist laskisivad koguni Väinämöise õlale ilutsema. Kuu tütar Kuutar ja päikese tütar Päivatar jätsivad oma kangakudumise seisma, pool kukkus näpu vahelt ja kuldloimed katkesivad. Ka kalad vees ujusivad Väinämöise ette ja vetevalitseja Ahtogi tõusis vee pinnale. Ei olnud ainustki, kelle südant Väinämöise laul ei oleks sulatanud. Noored ja vanad nutsivad imelikku ja haruldast mängu kuuldes. Väinämöise enesegi silmad ei jäänud kuivaks, pisarad tungisivad tal läbi viie villase vaiba, läbi kuue kuldvöö, läbi seitsme sinise särgi, läbi kaheksa kuue. Neist pisaratest mis mere lainetesse langesivad, tekkisivad ilusad helmed, rõõmuks rikkale, krooniks kuningale.

Sammo toomine
Pohjolast.
(39-43 lugu).

Kui Väinämöinen mängu lõpetas, istusivad mehed venesse ja sõudsid Pohjola poole. Sinna jõudes seletasivad nad Pohjola perenaisele, et nemad sammot tulnud ära viima. Louhi ei tahtnud sammo kätteandmisest midagi teada, vaid kutsus kõik Pohjola pojad vastupanemisele kokku. Väinämöinen alustas kandlemängu ja lõi nii ilusaid lugusid, et Pohjola sõjalased imestlema hakkasivad ja viimaks magama uinusivad. Nüüd mindi kaljumäele sammot tooma. Ilmarinen määris lossi raudinged rasvaga, et need mitte ei kriiksuks. Lemminkäinen katsus sammot tõsta, kuid see ei liikunud paigastki, tema oli oma juured üheksa sülda sügavasse ajanud. Siis võeti vägev veohärg, kell süllapikkused sarved peas, pandi adra ette ja künneti sammo juured üheksa sülla sügavusest üles. Kolm kangelast kandsivad sammo venesse ja sõudsidv koju poole. Kui Louhi märkas, et sammo röövitud, siis kutsus ta oma väe kokku ja hakkas põgenejaid taga ajama. Väinämöinen võttis taela taskust ja viskas merde. Sellest sündisivad kaljurünkad, mille vastu Pohjola meeste paat puruks läks. Nüüd muutis Louhi ennast kotkaks, võttis mehed selga ja ruttas uueste Väinämöist taga ajama. Väinämöinen lõi mõlaga kotka küüned puruks, kuid ühe ainsa küünega, mis veel terveks jäänud, kiskus kotkas sammo vette. Sammo läks puruks, kirju kaan kildudeks. Osa tükkisid vajus merepõhja ja sai Ahto väe varanduseks. Muist tükkisid ajasivad lained Soome randa. Neist sai Soomi künnile ja külvile õnne, neist sai kuu kumama ja õnne päevad paistma. Kuid sest ajast peale on puudus Pohjolas, leivanälg Lapimaal. Kui Väinämöinen koju sai, leidis ta mererannalt mõned sammo tükid eest, pani need maha kasvama ja palus siis Soomele taeva õnnistust.

Väinämöisel oli kaunis kannel Pohjolast tagasi tulles merde kukkunud. Kuid ilma kandleta ei suutnud laulutark läbi ajada. Küll kaapis ta hiigla raudhargiga, mis Ilmarinen valmistanud, merepõhja, kuid kallist mänguriista ei leitud. Nukralt kõndis Väinämöinen koju poole. Seal kuulis ta metsa ääres kaske nutvat: karjased kiskuda koore, neitud lõigata oksad maha, mehed raiuda tüvi pooleks. Väinämöinen trööstis kaske ja valmistas kasest uue kandle. Kandle keeled tehti kullast, mis kägude nokast välja voolas, kui nad metsas kukkusivad. Kandle keelteks andis keegi neiu seitse juuksekarva. Nüüd võis Väinämöinen jälle ilusaste mängida, hellaste kõlas kase kink, kõlises käo kuld, hõiskasivad neitsi juuksed. Kui Väinämöinen metsas mängis, siis kumardasivad kuused, kukkusivad käbid ja kallistasivad üksteist lilled.

Louhi kättemaksmine Kalevala rahvale. (44—49 lugu).

Louhi oli teada saanud, et Väinölas kõikidel käsi hästi käib, sest et sammo tükid sinna olivad sattunud. Louhi tahtis Kalevalast õnne kaotada, saatis sinna tõbed ja taudid, mis palju rahvast Manalasse viis. Kui Väinämöinen tõbede vastu rohtu leidis, siis tuli Louhi ja viis kuu ja päikese Väinolast ära Pohjolasse ja mattis nad terasest mäesse. Louhi võis kuu ja päikese sellepärast nii hõlpsaste kätte saada, et nad puude latva olivad tulnud Väinämöise ilusat laulu kuulma. Pilkane pimedus kattis maad, vilets oli ilma valguseta elada, igav oli inimestel maa peal ja Ukulgi taevas. Küll andis Uku tuld, mis ta mõõgaga lõõnud, kuldkotis maa peale ja käskis Ilmataril seda hoolega hoida, kuid tuli kukkus Ilmataril käte vahelt ja põgenes merde. Sealt otsiti ta küll üles, kuid maailmale valgust sellest ometi ei saadud. Asjata oli ka Ilmarise katse kullast ja hõbedast uut päikest ja kuud taguda. Viimaks saadi siis teada, et kuu ja päike Pohjola kivimäesse kinni pandud. Väinämöinen katsus jõuga Pohjolas päikese vabastust toimetada, kuid pidi tühjalt tagasi tulema. Kui nüüd Ilmarise sepikojast suur tagumise kõmin Pohjolasse kuuldus, tuli Louhi halli kulli näol vaatama, mis sepist seal tehakse. Kaval Ilmarinen märkas lugu ja vastas, et ta ahelaid taob, millega Pohjola perenaist kalju külge kinnitada. Louhil hakkas hirm, lendas ruttu Pohjolasse ja päästis ise kuu ning päikese mäest lahti. Nüüd saivad Väinöla rajad jälle valgust. Röömu tujul võttis Väinämöinen kandle kätte ja hakkas laulma ning mängima.

Kuid Väinämöise viibimise päevad Väinöla väljadel olivad juba loetud ja laulutarga lahkumine ligidal. Neitsi Marjatta poeg oli ära kadunud ja sohu sattunud. Päikese juhatuse järele leidis õnnetu ema pojukese soost üles. Et laps alles nimeta oli, otsiti ristijat ja toodi seks Karjalast vana Virokannas. See oli valmis last ristima, kuid soovis, et Väinämöiselt enne nõuu küsitaks, mis lapsega tuleb peale hakata. Väinämöinen otsustas, et last peab väljale visatama ehk tagasi sohu heidetama. Kuid nüüd avas kahenädaline laps oma suu ja ütles: „Oh sa vana Väinämöinen! Küll oled sa rumala otsuse teinud. Mis kurja ma olen teinud, et mind peab sohu heidetama!“ Selle järele ristis Virokannas siiski lapse, õnnistas ta Karjala kuningaks, kõige valla valitsejaks.

**Väinämöise
lahkumine.
(50. lugu).**

Sellest häbenes Väinämöinen, ta vihastas ja läks mererannale laulma. See oli ta viimane laul. Ta laulis enesele vaskse vene, istus sisse ja purjutas jäädavalt ära Väinöla väljadelt. Lahkudes laulis ta :

„Las' aga ajad aruneda,
 Päevad minna, teised tulla.
 Küll mind jälle tarvitakse,
 Otsitakse, kaebatakse,
 Uue sammo saatijaksi,
 Uue mängu mängijaksi,
 Uue kuu kõnnitajaksi,
 Uue päeva päästajaksi,
 Kui pole kuuda, päikesta,
 Ei ole ilmas iludust!“

Väinämöinen purjutas paadiga kaugele taeva servale, pilve piiride taha ja kadus sinna. Kandle jättis ta aga kaljule maha jäädavaks iluks rahvale, lõbusad laulud lastele.

* * *

Heidame nüüd veel esteetikalisesest seisuse eepose oeskuju kohast mõne pilgu „Kalevala“ eepose peale.¹⁾ Õpetlased on selle üle palju vaielnud, kas see lugulaul täielise, oma osades kokkukõlava terve sünnitab, kas ta sündmustikus üksuse põhjusemõte järjekindlalt läbi on viidud, mis ta osad organiliselt kunstitoodeks ühendab. Vischer nõuab omas „Estetikas,“ et ka eepilisel luulel silmapaistev täieline tegevus peab keskkohaks olema, see tegevus peab aga tõsisest oludest välja kasvanud olema, ja teda peab nii kujutatama, et põhjused ja tagajärjed ilmsiks tulevad. Seega olgu eeposes kujutatav tegevus osa tõsisest maailmast. Sellest järgneb, et tegevuse juht ehk eepose kangelane maailmaga ühenduses seisaks ja maailmast kui tervest üks liige oleks. Eepose kangelane ei tohi mitte maailmast eraldatud üksiseisvalt ette astuda, vaid terve rea vähemate kangelaste keskel. Tegelaste mitmekesisusest järgneb jälle muidugi, et ka nende püüded isekeskis peavad mitmekesised olema ja peakangelase tegude kõrval kõrvalist tegevust ilmutama. Et eepose sündmustik tõsine oleks, läheb veel tarvis, et peale isikute ja nende tegevuse hulka eluta asju ette toodaks ja meid nendega tutvustataks, nagu näit. riided, majariistad, tarbeasjad, eluhooned jne. Niisama on ümbrusel, nimelt loodusel õigus nõuda, et teda eeposes teataval mõõdul tähele pannakse. Seega on eepos oma laadi poolest niisugune luuletus, mis teatava rahva elust ja olust terve aja-järgu ette toob ja seda kõigis vaheldusrikastes nähtustes laialt ja täielikult kujutab. See luuletõug armastab ka kõrvaliste olude juures kauemine viibida, üksikuid osasid ja järkusid teataval mõõdul iseseisvaks teha ja neile laiust lubada. Seal

1) Tarvitatud on Julius Krohni „Die Kalevala vom aesthetischen Standpunkt betrachtet.“

juures ei jutustata eeposes mitte ainult neid kõrvalisi sündmusi, mis peategevuse üle mõju avaldavad, vaid eeposes on lubatud ka sel korral peategevusest kõrvale kalduda, kui vaja on rahva elupilti mõne kriipsuga täiendada, mis muidu oleks pidanud poolikuks jääma. Dramas peab tegevus alati edasi sammuma, ilma et ta paremat ehk pahemat kätt teelt kõrva tohiks kalduda, eeposes lainetab ta nagu suur üleujutus üle laia lagendiku. Tegevuse üksust hoitakse eeposes sel teel alal, et peasündmusi laiemalt kirjeldatakse, kõrvalisi asju aga tahaseina nõrgemasse valgusesse surutakse. Seks peab peategevus oma kindla alguse, vältuse ja lõpuga kõrvalisi sündmusi just nagu ühisesse raamisse kokku võtma ja ümbritsema.

Küsime nüüd, kas on Kalevalas niisugust peategevust, mida terve luuletoode kesk-
kohaks võiksime nimetada ja mis kõik kõrvalised sündmused laialt sisse piiraks? Muidugi on. See on saladusrikka sammu valmistamine ja tema äratoomine ning omandamine Soome rahva poolt. Tegevuse arenemise algust võime sealt leida, kus kalevalased katset avaldavad, ilusat Pohjola neitut endale võita. Ainult ühele neist läheb see ettevõtte korda, kuid selle võidu eest peab ta kallist hinda maksma, ta peab Pohjola rahvale alalise õnnesaatja, sammo, valmistama. See sünnib vabatahtlise kokkuleppimise alusel. Mõlemad pooled on oma osaga rahul ja Pohjola ning Kalevala vahel valitseb nüüd sõbralik üksmeel. Kuid see on ainult nähe, on armas lillevaip, mis tulemäe suu kinni katab. Niipea kui Ilmarise ilus naine surnud on, kaob ka petlik vari, ja peidetud, salalik vaen tuleb mõlemalt vastasrinnalt avalikuks. Ehk küll Ilmarisel kuidagi naise surmast süüd ei ole, nimetab Pohjola perenaine teda siiski oma tütre mõrtsukaks ja ei anna talle oma nooremat tüdruku enam naiseks. Peitmata vaenus tarvitab Ilmarinen nüüd omalt poolt avalikku vägivalda ja rõõvib teise Pohjola neiu. Kuid selles sündmuses ei ilmu veel kõik see nähtavale, mis sel silmapilgul ta vihast südant täidab. Põlatud ja tagasilükatud kosilase viha all peitub veel vist ammusest ajast teine kääriv tundmus: kadedus Pohjola võimu ja rikkuse üle. Seda näeme iseäranis neist sõnadest, mis Ilmarinen pärast nurjaläinud kosjakäiki Väinämõisele kodus vastab, kui see küsib, kuidas Pohjolas elatakse:

„Mis viga Pohjolas elada,
Kui on Sammo Pohjolassa!
Siin on kündi, siin on külvi,
Siin on igasugu kasvu,
Siin on igavene õnne.“

Siin on peategevuse keskkoh, see on keerukoht, mis sündmuste edespidise sihi ja käigu ära määrab. Jutuajamise tagajärg on viimaks see, et kangelased otsuseks teevad sammot Pohjola röövida. Tegevuse lõpu sünnitab selle otsuse täidesaatmine: Sammo toodi Pohjola ära ja vähemalt tema üksikud osad tehti Kalevala rahva omanduseks ja püüti siis jõukust, mida sammo õnnesaatmisest kalevalastele tõusis, Louhi kättemaksmise plaanide eest kaitseda.

Nagu nägime, nõuab eepose üksus suurt, lõpetatud peategevust ja see tegevus jälle omalt poolt silmapaistvat kangelast. Sellepärast on kõik suured jutustavad luulelood päriselt kangelastelaulud. Enamaste kannavad nad ka peakangelase enese nime. Kuid ka eepose nimi „Kalevala“ on teataval määral õigustatud, sest et selles luuletöös ühtlasi Kalevala elust täielik pilt antakse ja meid selle rahva ilmavaatega tutvustatakse. Aga veel suurema õigusega oleks võinud see eepos „Väinämöise“ nime kanda, sest selle vägeva laulu- ja nõiduse-meistri teod ja nende läbi õnnestanud sammo röövimine sünnitavad ometi terve sündmustiku peaaegu. Kui „Väinämöist“ peategelaseks peetakse, siis selguvad mitmed kõrvalised sündmused loomulikult teel. Pealsikaudselt vaadates, näib näit. üsna ülearune olevat, et luuletöös auuväärt rauk oma mitmesuguste äpardanud kosjakäikudega pisut naeruväärilises valguses ilmub. Tema asemel oleks võinud Ilmarinen niisama hästi peategelasena ette astuda. Veel vähem tähtsust näib kogu luuletöö kohta sel sündmusel olevat, et Väinämöinen Joukahaise õde enesele ihaldab. Kuid neil kahel kõrvalisel sündmusel on oma sügav ja tähtis põhi. Väinämöinen oli suurele rahvuslikule tööpõllule tegevusele kutsutud; oma ülesannet võis ta alles siis täita, kui ta oma tervet jõudu rahva kasuks tarvitas, ennast rahvale ohverdas. Et selleks küpseks saada, pidi ta aru saama õppima, kui tühine iseene õnne otsimine on, ja vastikud elujuhtumised pidivad teda harjutama iseenesest lahti ütlema. Alles siis oli ta õige mees, kes sadandele põlvedele õnne võis tuua.

Võiks veel mõndagi sidet kätte juhatada, mis kõrvalisemaid sündmusi peategevusega ühendavad. Loomiseloo ülesvõtmine eeposesse on seega põhjendatud, et peategelase Väinämöise jumalik algus ilmsiks tuleks ja eeposel võimalik oleks Kalevala rahva ilmavaadet usulisest küljest avaldada.

Teises loos näidatakse, kuidas see jumalate võsu loomisetööst ise osa võtab ja maailma inimeste elupaigaks ette valmistada aitab. Seesuguses sissejuhatuses näidatakse, et kangelane oma kõrge kutsesest õieti aru saab. Samati ei ole lõpul seisav Väinämöise lahkumiselugu asjata lisandus. Eepose

muusa ei taha laululõnga peategevuse lõpetusega mitte järsku katki kiskuda, huvitus peategelase vastu on sündmustiku väl-
 tusel nii kangelt kasvanud, et temast ka siis veel ei taheta
 lahkuda, kui tema päris ülesanne juba täidetud on. Tund-
 muste vaigistuseks lastakse sellepärast väike järelmäng järg-
 neda ja heidetakse pilku armsaks-saanud kangelase edespidi-
 ssesse saatusesse. Ka Kullervo lugusid läheb peategevuse
 arendamiseks hädaste tarvis. Kullervo mõrtsukatöö Ilmarise
 talus aitab dramatilist sõlme kokku tõmmata, teeb vastolud
 Pohjola ja Kalevala rahva vahel teravaks ja sunnib mõlemaid
 rahvaid oma tõsiste sihtidega tagasihoidmatalt välja astuma.
 Ilma selle vahesündmuseta ei oleks peategevuse algusel ja
 lõpul tarvilikku ühendust. Ei oleks kuidagi mõista, miks Ilma-
 rise abikaasat niisugune kurb saatus trehvas, kui meie mitte
 ei oleks kuulnud, et just nooriku süü pärast Kullervo oma noa
 pooleks murdis. Kullervo kole kättemaksmise tegu jääks meile
 jällegi arusaamataks, kui meil eelkäivates lugudes Kullervo
 metsikut karakterit ei oleks silmade ette seatud. Seega on
 pea- ja kõrvaliste sündmuste vahel sidemeid olemas, mis isegi
 kõige võõramaid osasid sammo-runudega ühendusesse seavad.

Ometi peab järele andma, et eepose **Vead Kalevala**
 plaani läbiviimine mõnes kohas puudulik on, **kavas.**
 nõnda et tegevuse üksus mitte alati täie sel-
 gusega silma ei paista. Sellest on arvustus põhjust leid-
 nud Kalevalale ette heita, et temas läbiviidav põhjusidee,
 kokkuhoidev üksus puuduvat. Plaani läbiviimise vead on kolme-
 sugused: vasturääkimised, sagedad kordamised ja üksikute
 osade suurekspaisumine terve kulul. Mõned vead on õige
 õelad ja eksitavad. Ilmatar, Väinämöise ema, on jumalik ole-
 vus ja sellepärast vististe ilmsuremata; ometi kuuleme, et
 Väinämöinen Aino surma järele ema haul käib troosti otsi-
 mas ja oma õde ei näi Väinämöinen äragi tundvat. Veel
 pahem viga peitub Kullervo lauludes. Untamoinen laseb kõik
 Kalervo talu elanikud, peale Kullervo ema ära tappa, muidugi
 mõista, peaks Kullervo isa ka tapetute hulgas olema. Sellegi-
 pärast leiab Kullervo oma isa hiljem elus olevat, pealegi kõige
 paremas tervises. Kõige veidram on veel see, et Kullervo
 veelgi Untamoise rahvale läheb isa tapmist kätte maksma ja
 süütegu tasuma, mida tehtud ei ole.

Suurem viga, mida Kalevalale ette heita võib, mis luule-
 list maitsemist segab ja tema kunstilist väärtust kahandama
 kipub, on üksikute osade määratu laius. Eeposes võib üksi-
 kuid osasid küll laiema jutustada, kuid teatavast piirist ei
 või siin ikkagi üle minna, ja kõrvalised sündmused ei peaks

oma laiuusega peasündmusi mitte ära varjama. Kalevala kompositsionis eksitakse just selle iluduse seaduse vastu väga hoolimatalt, nõnda et kõrvalised asjad etterinda astuvad ja peasjad silmist ära kaovad. Sellepärast ei või salata, et Kalevala plaani läbiviimine niihästi üleüldsuses kui tema üksikutes osades laitust teenib. Kõrvalised sündmused, mis peasündmusi eepose algusel ja keskel ette valmistavad, ei seisa lõpuosaga, mis just kõige tähtsam tükk peab olema, mitte seesuguses määruhes, nagu seda kunstitöölt nõudma peab. Esimesed täidavad tervelt 40 lugu, kuna sammo-toomine ja viimased võitlused 10 loos kokku võetakse. Isegi sammo-sõidu ettevalmistamine tarvitab kolm lugu ära, sammo rõõvimine ainult 2. Üleüldse võib ütelda, et peategevuse ärajutustamiseks sündmustiku lõpul liiga vähe ruumi jagatakse, mis läbi üksikud osad, kunstiseadustele risti vastu käies, valeproportsionis ilmuvad.

Mis Kalevala üleüldine kava ilu poolest **Kalevala head** tükati puudu jätab, seda tasutakse üksikute **ja vead välja-** osade kunstilise ja puhta eepilise väljatöötamisega. Seda on mitmed võõradki uurijad **töötamises.** tunnistanud. Rosenkrantz peab Kalevala lähemat väljatöötamist nii toredaks ja soomlaste mõttekujutust nõnda mitmekülgseks, et selle rahva geniusele suuremat lugupidamist tuleb avaldada. Kujutus on puhtamas eepilises toonis täieste objektiviiline, ei too mitte vaimude taolisi konturisid, vaid joonistab individuaalse jõuga tõsist, värsket elu kuni viimse peensuseni. Põhjamaade maastikku, metsasid, puud, elajaid ja inimesi ei ole kusagil nii plastikalikult selgelt ja nii värvirikkalt kirjeldatud, kui see Kalevalas sündinud. Max Müller leiab, et Kalevalat pikkuse ja täiuse poolest Iliadega võib võrrelda, ja et soomlaste lugulaul, mis raukade suust kogutud, ka oma ilu poolest Homeri lauludest taha ei jää ja teda nõnda tähtsamate rahvaeeposte hulka võib lugeda.

Kalevala kõige silmapaistvam omadus, mis asjatundjate üleüldist imestust äratav, on see vägev loov jõud, mis selgeid, elavaid, tõsiseid kujusid ette toob. Elavaid kujusid otsime küll igast luulest, kuid iseäranis tarvilikud on nad eeposes, sest eepos on luulevallas umbes sedasama, mis kujuraiumine ja maalikunst teiste kunstide hulgas. Mitte iga rahvaluule ei kujuta elavalt, kehakalt. Ossiani laulusid luges viibid nagu paksus mäeudus; kangelaste kujud ja karakterid on siin nagu hämaruses liikuvad varjud, nõnda et meie ei tea, kas meie maapealseid kujusid eneste ees näeme, või petlikku tondikarja. Venelaste ja serblaste lugulaulud pakuvad elavaid kujutusi, aga need ei ole muud kui väiksed pildid,

neis puudub täispilt terve rahva elust ja terve maa loodusest. Nibelungi laulus ei ole hämaraid varjukujusid, vaid kõik on laiades, selgetes joontes ette toodud, kuid neid joonesid ei ole mitte kunstnik tõmmanud, vaid käsitööline, sest et Nibelungi laulu jutustuse ja kujutuse viisil luule puudub. Kui väga mõjurikkalt astub nende selguseta, katkeliste ja eitavate lugulaulude kõrva Kreeka eepos oma selge, puhta, kõikkülge ja laia, siiski ometi iluduse piirides liikuva kujutusega. Meie näeme neid kujusid oma silmadega, meie kuuleme neid, kreeklaste terve ilus maailm ilmub siin luule imesäras seletatud kujul. Nõiduva kujutuse võimu poolest on Homeri laulud luuleajaloos ainukesed ja kättesaamata. Muidugi ei või soomlaste lugulaulu igatpidi nendele rahvaluule igaveste idealidele kõrva seadida. Ometi peab ütlema, et Kalevala oma kujutusejõuu poolest enam Kreeka eeposele läheneb, kui ükski muu rahva lugulaul. Suuremalt osalt voolab jutustus Kalevalas vagusa, selge jõena edasi, mille vesi kuni põhjani läbipaistev on, nii et tegevusele aluseks pandud püüdeid ja tundeid võib ära näha, kuna tema pind kõiki asju, millest ta mööda voolab, selgeste peegeldab. Ei ole siin ehete edevust ega silmakirjalist erutust. Aga kus asi seda nõuab, hakkab vaikne jutustuse vool kohisema ja langeb vägeva kosena vahutades alla. Näituseks kirjeldatakse vana laulutarga kunsti Väinämöise ja Jõukahaise võitluse puhul järgmiselt:

„Laulis vana Väinämöinen,
 Järved tõusid, maa värises,
 Vasksed mäed vabisesid,
 Paed paksud paukusivad,
 Kivid rannala raksnsid,“

III. 295—300.

Niisama mõjurikkalt kirjeldatakse äikest, mille Uku Louhi palve peale sammoo röövijatele vastu saatis:

„Tõusid tuuled tuulamaie,
 Marud kanged mühamaie;
 Kangelts lõõtsus läänetuuli,
 Loodetuuli tõukas takka,
 Lükkas tublist lõunatuuli,
 Ida see hüüdis hirmsaste,
 Koledalt karjus vesikaar,
 Põhi pahises pahinal,
 Tuulas puud lehtest tühjaks,
 Okaspuud okastesta,
 Kanarpikud õitest tühjaks,
 Tõstis musta mere mulda
 Selgete vete peale.“

XLII. 469—482.

Mitte igalpool ei jõua kujutus juba käsitatava aine pärast ühesuguse jõuga ette astuda, selle asemel avaldab ta liikuvusega mõju. Suurt elavust ja liikuvust leiame näituseks selles kohas, kus Pohjola neiu, vikerkaare peal istudes, kangakudujana lastakse ette astuda:

„Kaunis Pohjola neiu,
Kuulus maal ja kuulus veel,
Istus ilma looga pealla,
Taeva kaarella kiigutas,
Ilusamas ülikonnas
Valgetessa riietessa,
Kudus kullasta kangasta ;

— — — — —
Süstik see suhises peossa,
Pooli käessa kärmelt kargas,
Niied vaskised naksusid,
Hõbedane suga paukus
Neiu kanga kudumisel.

VIII. 1—15.

Sagedaste püütakse mõju sel teel kasvatada, et esiotsa tasakesi, siis ikka kõvemine suuremat jõudu tarvitusele võetakse. Sarnast tõusu on näituseks sampo-sõidu kirjelduses märgata. Nimelt laseb Väinämöinen, nagu Krohn teisendite abil näitab, esmalt nõrgemaid sõuda, siis astuvad tugevamad nende asemele:

„Saatis v a n a d sõudemaie,
Noored pealta vaatamaie ;
Vanad sõudsid, pead vabisesid,
Aga ei saadud edasi.
Siis pani n e i u d sõudemaie,
Peiud muidu istumaie ;
Neiud sõudsid, sõrmed nõtkusid,
Aga ei saadud edasi.
Pani p e i u d sõudemaie,
Neiud muidu istumaie ;
Peiud sõudsid aerud nõtkusid,
Aga ei saadud edasi.

Viimaks paneb jumalik kangelane Ilmarinen ise käed aerude külge:

„Juba jooksis puine paati,
Paat see jooksis, tee jõudis,
Kaugele kostis aeru kohin,
Eemale mõlade mühinad.“

XXXIX. 299—316,

Jõuust ja elavusest hoolimata on Kalevalas tegevuse ja sündmuste kujutamisel see puudus, et siin kõik lühidalt ja napilt ära üteldakse, sündmused ei arene siin mitte kõikkülgelt ega avalda seda soojust, mida Kreeka lugulauludes leida.

Tihti pillab ja kaotab Kalevalas jutustatud sündmus iseenda väärtust sel teel, et ennast paljaks karakteri joonistuse abinõuks alandab. Tihti ei ole jutustatud sündmusel muud otstarvet, kui mõne tegelase omadust näidata. Seesugusel korral lüheneb tegevuse kirjeldus niikaugelt, et ainult paar sõna, näit. „ütles ja rääkis“ järele jäävad. Vahel kaovad tegevuse kirjeldusest isegi need lühikesed vahelaused ja tegevus muutub siis dramatiliseks, mis ainult kahekõnet tarvitab. Seesugustest kohtadest on Lemminkäise laulud kõige rikkamad, niisama ka Kullervo lahkumisekõned ja karujahi laulud. Viimased sünnitavad juba Soome vanema näitemängu, mida juba ammu karumatuste pidudel ehk ka muidu rahva lõbuks jaotatud osades ette kandma hakati. Nähtusi, et eepose väline tegevus siin ja seal paljaks kõrvaliseks asjaks alandatud, tuleb kahtlemata soomlase iseloomu omaduste abil põhjendada. Soomlase meeled on sissepoole pöördud. Temal ei ole mitte asjade välimisest vaatlemisest küllalt, vaid ta püüab hingesse tungida, tuuma kätte saada. Sellest siis tulebki, et Kalevala luulelik kujutusejõud ennast kõige vägevamalt tegelaste karakteri joonistuses ilmub. Selles punktis ei suuda isegi kreeklaste meistritööd Kalevalaga võistelda. Homer nimetab iga kangelase juures ainult paari omadust. Agamemnon on uhke ja vägivaldne, Nestor laia jutuga, Hektor vapper, Paris arg naiste ahvatleja. Mida Diomedes tegi, seda oleks võinud niisama hästi Ajaks korda saata. Ainult Achillese ja Odysseuse kujud on kindlamalt joonistatud. Sellevastu leiame Kalevalast palju rohkem teravalt ära piiratud karakterikujusid; keegi ei võiks, näituseks, Kullervo nime Joukahaise tegudega ühendusesse seadida või Ainot Pohjola neiuga ära vahetada. Veel vähem leiduks võimalust üheks silmapilgukski Väinämöist, Ilmarist ja Lemminkäist üksteise asemele seadida. Soome muusa ei ole mitte väliste konturidega rahul, vaid ta joonistab oma kujud kõikükselt, tarvitab mitmesuguses kraadis valgust ja varju ja katsub ka tegelaste hingeelu liigutustest väliselt märku anda.

Karakterijoonistustega seisavad veel mõned teised Kalevala eeposes ilmuvad jooned ühenduses. Üks neist on sügav tundmus, mis tihti sentimentaaliteediks muutub. Niisugust meeleärdust, nagu seda Kalevalas leida, kreeklaste ja teiste rahvaste lugulauludest ei leita. See on põhjamaa rahvastele omane. See tundmus on Kalevalas hulga ilusaid, imelikka ja magusaid piltisid loonud. Kas võib näit. noore neiu unistusi väheste sõnadega sügavamalt ja südamlikumalt avaldada, kui seda Kandle sündimise teisendis leida:

„Istus neitsike nurmela,
Noori neiu, pea norgus,
Ei see neiuke ei nutnud
Ega just ei ilutsenud,
Laulis iseenesessa,
Laulis õhtu ajaviiduks,
Ootas peiukest tulevat,
Armasta võõraks astuvat.“

XLIV. 207—214.

Selle tulevase õnne ootamise vastandiks seame Ilmarise kaebtuse abikaasa surma puhul:

„Ei ma väeti enam tea,
Kuidas olla ja elada,
Istun ööse või kas magan,
Pikk on öö, meel on haige,
Vaeva palju, jõud on nõder.
Igavad õhtud minula,
Haledad minu hommikud,
Ööse on veel vaesem lugu,
Ärgates on hoopis halvem,
Ei ole õhtu järel igav
Ega hooli ma hommikust
Muretse muudest aegadest:
Igatset oma ilusat,
Kurdan oma kallist taga,
Mure mul mustakulmusest.
Tihti minul selles põlves,
Sagedaste minul kurval
Kesköö ajal magadessa,
Peo see tühja pigistab,
Käsi valekuju kapsab.“

XXXVII. 14—34.

Väga õrnaid tundmusi avaldab ka armastus ema ja lapse vahel. Iseäranis liigutav on see, kui suure hoolega Lemminkäise ema oma poega otsib, missuguse truudusega ta kõik takistused teelt ära võidab ja isegi hädaohtude eest tagasi ei kohku ja enne rahule ei jää, kui ta oma poja surnukeha on Tuonelast välja toonud ja ta surmaunest jälle üles äratanud. Kuid kaunimine ei ole luulekunst püha sidet, mis ema ja last ühendab, kusagil ülendanud, kui neis sõnades, mis Kullervo ema oma nurjaläinud ja veresüüga koormatud pojale ütleb. Kui kõik inimesed hirmu ja jälkust tundes Kullervo eest põgenevad ja tema varjugi ei salli, küsib ta kahtlasel südamel emalt:

„Minu armas armuandja,
Kuldne kätela kandija!
Kas sina minda nutaksid,
Kui mind kuuleksid koolevat?“

Selle küsimuse peale saab Kullervole järgmine liigutav
kostus osaks:

Ei sa mõista ema meelta,
Arva ära ema südant!
Küll ma nutan poega, sinda,
Kui sind kuuleksin koolevat,
Väesta ära vähenevat,
Suguvõsasta surevat.
Nutan tuppa uputuse,
Silla lauad lainetele,
Tänavad täisi pisaraid,
Laudad sula silmavetta,
Lumed nutan lausa jääksi,
Jääd jälle sulaks maaksi,
Sulad maad roheliseks,
Rohelise kululiseks.
Nutan, mis ma jaksan nutta,
Kurdan, mis ma jaksan kurta.

XXXVI. 135—150.

Õrnad tundmused tulevad ka mõnel muul viisil Kalevalas ilmsiks. Näituseks jätab Väinämöinen uue maa tegemise juures kase seks otstarbeks kasvama, et linnud tema otsast puhke- ja laulupaika leiaksivad. Kommete pehmus ja humaniteet käib tervest Kalevala eeposest läbi. Kusagilt ei leia meie näit. niisugust barbarlist toorust, mis germanlaste lugulauludes ette tuleb, et nimelt võitja vastase selja lihasse kotka kaju löikab ehk langenud vastase verd joob ja liha sööb. Ei leidu siin sedagi kalgust ja armutust, millega Kreeka vägi-mees oma vastase surnukeha jalgupidi sõjavankri külge köidab, surnukeha siis läbi pori kolm korda ümber vaenlaste linna lohistab ja ta siis huntidele ja kotkastele söödaks ette heidab. Suurel osal on Kalevalast silmapaistev humaniteet küll selle tagajärg, et see eepos hiljemal ajal rahvasuust üles kirjutati, mil ristiusk mahti oli saanud oma mõju rahva kommete üle maksmata panna. Kuid teataval määral võiks Kalevala eepos siiski Soome rahva kommete peeglipildiks olla.

Väga tihti astub sügav ja õrn tundmus siin loomulikudest piiridest üle ja muutub nuturiks üliärduseks. Kalevala kangelaste hulgas ei ole ainustki, kes vahel ei oleks kõige häledamal ja viletsamal kombel hädaldanud ja tõi lasknud. Üsna piinlik ja naeruväärt on see, kuidas suur rahvakangelane Väinämöinen nagu väikene laps Pohjola rannas nutab:

„Miks ei peaks ma nuttemaie,
Oma kurbtusta kaebama,
Kaua olen merel ujunud,
Lainetella libisenud,
Vesistella väljadella,

Laialla lagedikulla.
 Seda nutan kõige ea,
 Kurdan kõige oma põlve,
 Et ma ujusin omadelt,
 Tulin tuttavalt teelta
 Siia õudulle õuele,
 Võõrastele väravile.
 Puud puha siin purevad,
 Okkad need puha pistavad,
 Iga kaski paneb pihta,
 Iga leppa lõikab pihta,
 Tuuli on siin ainult tuttav,
 Päike enne ära nähtud.“

VII. 247—264.

Inimene astub Kalevalas loodusega lähedasse ühendusse. Loodus saab inimese sarnaseks, avaldab hinge ja kõneleb inimese keelel. Igal loomal on oma tundmused, mõtted ja kõlblised mõisted, iga loom võib inimese küsimuste peale kostust anda, inimesele hea nõuuga abiks olla. See näitab muidugi, et Kalevalas inimesed veel lapselikus edene-mise järgus viibivad, mil enese ja looduse vahel veel selgelt ja iseteadvalt vahet ei tehta. Selle lapseliku vaate põhjal on palju kaunid looduse-idüllisid luuletatud, mis Kalevala kõige ilusamate, kallimate pärlide hulka tulevad lugeda. Üks niisugune on näituseks kase kaebtus, milles see puu oma kurba saatust kaebab. Väinämöise küsimise peale:

„Miks sa nutad, kaunis kaski,
 Miks sa kaebad, ilus puu,
 Valge vöö, kurdad kurvalt?“

vastab kurb kask järgmiselt:

„Oma kurba lugu kurdan,
 Oma vaest lugu leinan,
 Kui olen väeti osata,
 Vaevane ilma varata,
 Pahadella paikadella,
 Laialdasela lagedalla.
 Osalised, õnnelised
 Seda soovivad alati:
 Et tuleks kena kevade,
 Jõuaks kätte soe suvi,
 Mina õnnetu ometi,
 Mina väeti kardan ikka,
 Et minu koori kooritakse,
 Lehed ära lõigatakse.
 Sagedaste minu juure,
 Minu väetima veere,
 Lapsed kevade jooksevad,
 Ilusal ajal astuvad,
 Noaga nahka nüülivad,
 Lõhki mu kõhu lõikavad;

Karjased kurjad suvela
Viivad mu valge vöökesse,
Kes kipiksi, kes tupeksi,
Kes marja vakakeseks.
Sagedaste minu juure
Minu väetima veere
Tüdrukud asuma tulevad,
Veerela teevad vallatust,
Lehed pealt minul lõikavad,
Oksad vihaks valmistavad
Sagedaste minda vaesta,
Sagedaste mind väetida,
Raisupuudeks raiutakse.
Pinupuudeks pillutakse.
Kolmkord tänavu kevade,
Kolmkord tänavu suvela
Mehed mu alla asusid,
Oma kirveid ihusid,
Minu pea purustuseks,
Minu hinge võtmiseksi.

See oli minu suine rõõmu,
See mu kevadine kasu;
Ei ole parem talvegi,
Lume aeg ei ole armsam!

Tuul see mulle tuska toob,
Vilu viletsust ja vaeva,
Tuul viib minu kauni kuue,
Halla viib mu valge hame,
Nõnda mina väetikene,
Mina vilets kasekene,
Jään ju aiva alasti,
Ilma riide räbalata
Vilusse värisemaie,
Pakasesse paukumaie!"

XLIV. 99—158.

Eesti osa Kalevalas.

M. J. Eisen.

Kreutzvald arvas omal ajal, et Eesti ja Soome rahvaluule sündimisepaika sealt samast tuleb otsida, kust suguvanemate sündimisemaad, siis Aasiast Altai mägede poolt. Seda sama arvamist avaldas M. A. Castrén'gi. Nagu näha, toetab Kreutzvald ennast ses arvamises Castréni autoriteedi peale. Lõnnrot ei läinud enam nii kaugelt rahvalaulude kodu otsima, vaid määras vähemalt Kalevala lauludele Valge-

mere ümberkaudsed maad sündimisepaigaks, arvas aga ometi, et need laulud Perma valitsuse ajal seal juba sündinud. Sündimise koha poolest ühesugusid mõtteid Lönnotiga avaldab A. Ahlqvistki. Vene-Karjalas on kõige suurem rahvalaulude läte olnud; Vene-Karjalast otsivad vanemad õpetlased rahvalaulude kodugi.

Korruga astus A. A. Borenius Vene-Karjala laulude hoolsa tähelepanemise järele uue väitega välja. Borenius tunnistab, et Vene-Karjala sugugi ise suurt laulude hulka ei ole loonud, vaid Soomest laulurikkuse on pärinud.

Palju põhjalikumalt hakkas professor Julius Krohn Kalevalat uurima ja uurimises uut uurimise viisi tarvitama. Julius Krohn tunnistab, et Kalevalat Soome kirjanduse nurgakiviks tuleb lugeda. Selle nurgakivi najale katsus ta Soome kirjanduse ajalugu üles ehitada. Paraku ei jõudnud ta kaugemale kui selle nurgakivi paigale panemiseni. Halastamata surm kutsus usina töötégija 1888 tegevuse väljalt ära ja jättis töö lõpetuse poja Kaarli Krohni hooleks.

Soome kirjanduse nurgakiviks pandud Kalevala hakkas 1883 ilmuma ja jõudis täielikult alles Kalevala 50 aastase juubileumi ajaks kolmes andes päevavalgele. Krohni Kalevala kasvas 612 lehekülje suuruseks, kasvas seega kõige suuremaks uurimiseks, mis seni Kalevala kohta avaldatud. Uue uurimise viisiga avab J. Krohn meile täiesti uue vaatepiiri Kalevala tähelepanemises. Geografiline uurimise viis on Julius Krohnilt alguse saanud, ja seda uurimise viisi on sest saadik kõik Soome õpetlased tarvitanud. See uurimise viis püüab iga uuritava aine kohta ära määrata, kust aine kodu tuleb otsida. Uuriija paneb kõiki teisendid tähele, mis aine kohta olemas ja katsub nende teisendite najal päralt pääseda, misugust teed teisendid rännanud. On ju ometi rahvalaulud tavalisest niisama rändamisette ette võtnud nagu rahvad ise muistsel ajal.

Siiamaale olivad õpetlased Kalevalat Soome-Karjala mälestusesambaks pidanud. Kalevala jälgi arutades jõudis J. Krohn pea otsusele, et senist seletust liig ühekülgeks tuleb arvata. Kahejaolisest mälestusesambast tegi ta kolmejaolise. Ta näitas, et mitte ainult soomlased ja karjalased Kalevala mälestusemärkisid ei ole loonud, vaid niisama agaralt eestlasedki. Otsides ja ümber vaadates paistis J. Krohnile nagu rohtu kasvanud vana tee silma. Seda teed edasi sammudes märkas J. Krohn, et see tee Soomest ja Karjalast Eestimaale ulatab, ja et Kalevala laulud seda teed mööda lõunest põhjapiirile rännanud. Muidugi mõista mitte meieaegse teekäija viisi

ilma pikema puhkamiseta edasi, vaid „tasa ja targu,“ aastakümnete kaupa edasi astudes.

J. Krohni uurimise resultaatsid peame ligemalt tähele panema, vähemalt nii kaugelt, kui need eestlastesse puutuvad. J. Krohn on oma uurimises iseäraliku peatüki „Kalevala lauludele Eestimaaal“ määranud.

Kalevala maailma loomise loost leidub Eestis mõnda tähtsat teisendit, ütleb J. Krohn. Üks laul jutustab, et neli öde — näkk, tähe tütar, kuu kasvandik ja päeva pääsuke — hõbe ja kuldkaugaid kuule ja päevale ehteks kduvad. Jõe näkk on vee ema, sellele tulevad tähe-, kuu- ja päevatütred appi. Teises laulus jälle lendab siuru mööda ilma ja leiab viimaks neitsid, kes kaebavad, et igav üksi elada. Kolmandamas laulus muneb pääsuke munad neiu laeva; need viskab torm merde, kus neist kalade hõbesoomused sünnivad. Teisendis pannakse väljahautud pojad üks kuuks, teine päevaks ilma peale. Ennemuistses jutus jälle taob Ilmarinen Vanaisa uinumise ajal taeva ja paneb sinna tähed, kuu ja päikese särama.

Maailma kündmise ja külvamise kohta arvab J. Krohn eestlastel selgemaid lugusid olevat kui soomlastel. Ühes laulus künnavad „Kalevala“ pojad Taara käsu peale sood ja mäed ja lagedikud. Niisamasuguse kündmise võtab Kalevipoege ette. Hiljem muist puist sünnib tamm. Üks laul laseb Taara poja tamme tõru kütismaale külvata ja sest kasvab tamm, mis taevasse tõuseb ja pilved kinni peab. Teise laulu, mis tamme raiumisest räägib, arvab J. Krohn veel enam Kalevalaga ühte minevat. Kotka tiiva alt ilmub väike mees, Kalevi põidla pikune. See mees raiub tamme. Tammest tehakse peale muu Soome sild. J. Krohn arvab, et see sild vikerkaart tähendab. Minu arvates ei tähenda, olgu mööda minnes üteldud, Soome sild sugugi vikerkaart, vaid tähendab tõsist silda Eesti ja Soome maa vahel, silda, mis nimelt pakane mõlemate maade vahel talvel loob.

Metsa raiumist ja ühe puu kasvama jätmist ütleb J. Krohn niisama Eesti rahvalauludes leiduvat, niisama ka Väinämöise ja Joukahaise võitlemise sarnasid jutte. Ta arvab, et siia Kalevipoja võitlemist sarvikugagi all-maailmas tuleb lugeda.

Rohkeste, aga ainult katkete näol leiab J. Krohn Eestis Aino laulusid. Üks laul jutustab, kuidas neiu kallaletungiva Sulevi tapab.

Teises laulus varastab varas neiu ehted. Teisendis röövivad haug ja pääsuke ehted. Teises teisendis tuleb Rootsikandlemängija kaljupoiss appi. Neiu saab ehted tagasi. J. Krohn arvab kaljupoissi Kalevipoja väändeks. Kalevipoja eepo-

seski näeb Krohn Aino kuju. Neiu läheb merele kiikuma ja kuldööka tabama. Vaskmees lubab neiule mõõga muretseda, kui neiu talle kodukanaks heidab. Neiu ei heida nõusse. Neiu jalg libiseb, ja neiu upub meresse. Kalevala ema leina tütre surma pärast leiab uurija Eestiski. Silmaveest sünnib jõgi. Kolm kägu tulevad kukkuma. Üks kukkub: sure, sure! Teine: mure, mure! Kolmas: kulla kaendla! Isegi Aino kalaks moondumisest leidub Eestis väike rahvalaul.

Kalevala kosjasõidust on Eestis üks laul olemas, see on iseäranis selge ja tähtjas (Neus, Mythische und magische Lieder, 115). Mõõda minnes pean tähendama, et see laul minu arvates hoopis tähtsuseta on, sest et ta liig palju ümber-tegija kätt maitsta saanud. Muidu toob J. Krohn kosjasõidu Eestis eestleidmiseks Fählmanni kirjapandud Vanemuise kosjaloo ette ja ütleb siis: „Mis muud Eesti lauludes veel siia kuuluvat leidub, on enamaste poolik ja tume. Kalevipoja ujumine Soome on pealt näha mälestused Väinämöise Pohjolasse minekust.“ Edasi võrdleb J. Krohn Kalevipoja maailma otsa sõitmist ja laevaehitust Väinämöise laevaehitusega ja leiab mõlemate vahel mõndagi ühtlust.

Kalevala kosijate imetööde tegemisest ei tea J. Krohni arvamise järele Eesti laulud midagi, seda enam leidub aga Pohjola pulmade mälestusi.

Suurest härjast teab üks talgulaul laulda. Sama härg tapetakse Kalevipoja pidugi tarvis. Ölle sündimisest ja mõjust tuntakse Eestiski laulusid. Näituseks paneb J. Krohn Kalevipojast kaks kohta ette, mis kõnelevad, kuidas uhke humal meele meeste peast ära võtab.

Pulmade kirjelduses ja pulmalauludes on J. Krohni arvamise järele veel enam ühtlust Eesti ja Soome rahvalauludes. Väimehe vastuvõtmist kujutatakse Salme laulus peaaegu nendesamade sõnadega kui Kalevalas. Niisama suur on ühtlus neis õpetuse lauludes, mis pulmas on pruugiks laulda. J. Krohn näitab, kudas Kalevala viisi lauldakse, kui Kalevipoeg korra ühte majasse tuleb, kus teda kosilaseks peetakse. Niisama leiab agar uurija Ilmarise kuldse neiude mälestusi Eesti rahvalauludest.

Lemminkäise nime ütleb J. Krohn ainult ühes jutus Lämmeküne kujul ette tulevat. Arvab ometi, et Lemminkäist Kalevipoja kergemeelne ümberkäimine altilma neidudega ja Saare piigaga meele tuletab. Eestiski luuakse hobune umbes niisama nagu hiie hirv: kasteheinad kapjadeksi, silmad piibelehtedest, kõrvad ranna pilliroosta. Lemminkäise surma võrdleb J. Krohn Kalevipoja 7 nädalise unega, Toone kosest väljarehitsemist jälle Saare neiude otsimisega reha abil mere

põhjust. Lepatriinu peab Kalevile võideid tooma, niisama nagu Lemminkäise ema mesilase saadab abi muretsema. Kalevipoja võitlemises sarvikuga õue peal näeb J. Krohn Lemminkäise võitlemist Pohjola peremehega. Kalevipoja kojutulek metsast ema röövimise järele paneb meid Lemminkäise tagasitulemise peale Saarest mõtlema.

Kullervot näeb uurija Kalevipojaga iseäranis ühe kaju olevat ja võrdleb teda viimasega peaaegu igal sammul. Ühtlus leidub kohe sündimises, ühtlus kätki lõhkumises. Kaljud kuulutavad ta kurni viskamist. Hämara mälestuse ta metsa raiumisest teab üks laul, kelle järele: kuhu hää! kuulub, sinna metsa murdugu, puud pinusse põgenegu. Veel hämarama leiab J. Krohn aga Eestis Kullervo karjasepõlve. Kättemaksmisest Ilmarise perenaisele ei tea Eesti laulud midagi, küll aga sööb ühes ennemuistses jutus karjane karja huntidele ja toob kurjad loomad koju, kus need perenaise murravad. Ometi ei puudu kättemaksmine Kalevipojaski. Sepa naise asemel tapab Kalevipoeg sepa poja uue mõõgaga. Kullervo viisi kaebab Kalevipoeg enne sepa juure minekut. Sel puhul kuulutab eit Kullervole vanemate asukohta, eit Kalevipojalegi Soome sepa elupaika. — Soome teekonnal narrib Kalevipoeg Saare piiga ära, kes varsti pärast seda enese uputab. Hiljemine kuuleme, et Saare piiga Kalevipoja õeks tuleb arvata. Siingi puutub meile imelik ühtlus Kalevalaga silma.

Enam surma pärast kaebamine Kalevipojas sunnib meid Kullervo peale mõtlema. Kullervo läheb ema hauale, Kalevipoeg isa kalmule. Kullervo sõttaminek ei lase meid Kalevipoja sõttaminekut unustada. Kalevipoja võitlemine Soome tuuslari sõjaväega on ometi vähe teisiti kirjeldatud, kui Kullervo sõda Untamo vastu.

„Eestlastel ei puudu palju midagi meie Kullervo ainetest,“ ütleb J. Krohn, tähendab aga juure, et need ained meile ometi teistsugu kaju näitavad, kui Kullervo on. Vaba Soome rahvas on Kullervo teinud orjaks, orjuses elanud Eesti rahvas aga Kalevipoja kuningaks. Kalevalas mõistab Väinämöinen sündinud lapse — teisendi järele Kalevi — surma, aga laps ristitakse ometigi kuningaks. Ja Kullervost öeldakse mitu korda:

Kullervo mies kuningas.

Kalevipoja maailma otsa purjutamises näeb uurija Kullervost lahkuminevat lugu, leiab aga sest ometi Kalevala vägi-meeste meresõitude mälestust. Mõõda minnes pean nimetama, et J. Krohn Kalevipoja maailma otsas käimist õieti Saxo Grammaticuse jutu laenuks nähakse pidavat. Kuningas Gormos tahtnud korra Geruthuse maale minna. Teejuhiks võtnud

Gormos targa Torkili kaasa. See lasknud kõige pealt ütle mata tugeva laeva valmistada ja siis hakatud sinna purjutama, kus kuu ja tähed ja päike kadunud ja pilkane pimedus valitsenud. Merel tulnud nälg kätte. Mindud, toodud saarelt härgi. Öösel tulnud hiid laeva kallale. Laev pääsnud viimaks ometi edasi. Jõutud Bjarmia maale, kus alaline pakane valitseb. Seal nähtud kuldne sild, mis inimeste ja hiitude maad ühendanud. Silla otsas seisnud Gerunthuse elukoht, musta pilve sarnane linn, kelle väravas karu valvanud; lagi olnud seal piikidest, põrmand madudest.

Agaga läki Soome laulude juure Eestis tagasi. Väinämöise laul ja mäng on eestlastel tuttav, seletab J. Krohn. Üks laul kuulutab, kuidas neiu kehast kallis kask kasvas. Sest sai kannel. Väinämöise laulust ja mängimisest on Fählmann jälle tuttava jutu kirja pannud. Uuriija arvab, et jutt enne lauluski olnud, aga aja jooksul ära hävinud.

Need on Julius Krohni arutuste tähtsamad kohad.

Uuriija ei peata ometi Eestis Kalevala laulude otsimisega. Edasi ajab ta sihtisid ida ja lääne poole. Küll ei otsi ta enam läänest ega idast Kalevala laulusid, küll aga Kalevala aineid. Otsimisel jõuab J. Krohn germanlaste ja slaavlaste juure, iseenesest mõista kõigi Soome sugu rahvaste juure, vahel koguni kaugele ja näitab, mis sel otsimise teekonnal talle Kalevala kohast silma puutunud. J. Krohni leiud panevad meid agga imestlema. Kui enne tähendasin, et J. Krohn Kalevala Eesti-Soome-Karjala mälestusesambaks tunnistab, pean nüüd juure lisama; et uuriija selle mälestusesamba peale Germania ja Slaavi lipu lehvima paneb. Ühtelugu näitab ta kätte, kuidas nii mõni Kalevala kuju midagi muud ei ole kui Germania ehk Slaavi mytoloogiliste isikute hämaram ehk selgem paine. Viiks meid liig pikali, kui kõike üksikult hakkaksin üles lügema; nimetan ainult nii palju, et J. Krohni meelest palju Kalevala aineid Eddast ja muist põhjamaa muistsetest luulelugudest on laenatud. On laenatud isikute nimesid, on laenatud isikute tegusid. On laenatud meil, on laenatud Soomes. Näituseks meie Endel ei ole muud kui Heimdal, meie Juta põhjamaa kõrgem olevus Saga jne. Isegi Kalevala ja Kalevipoja nimele otsib J. Krohn võõrsilt seletust. Ses tükis käib agga uuriija ometi Schiefneri jälgedes. Ju Schiefner oli arvamise avaldanud, et Kalevi nimi Kylfing sõnast tulla. Skandinavia vanus juttudes tähendab Kylfing ida pool elavat rahvast. Jälle teisel nimetatase Kylfingiamaa sekssamaks, mis muidu Holmgårdi=Novgorodi nime kannab. Edda nimetab Skjöldungi ja Skilfingi kuningasugu. Peale selle räägib noorem Edda, et Skilvingid Soome rahvaste maal valitsenud. Slaavlastel jälle räägivad

vahel varägidest, vahel kolbjägidest. Kolbjägid on aga need-samad, mis muidu Kylfingid. Neist Kylfingidest arvab Schief-ner ja Schiefneri järele J. Krohngi Kalevi nime tekkinud olevat. Minu meelest näib see seletus liig otsitud olevat. Uuemal ajal ongi enam jagu uurijaid sellest seletusest lahkunud. Ennem võime professor E. N. Setälä seletust västa võtta, et Kalev Leedu sõnast kalvis=sepp tulnud. Muidu oleks see seletus hea küll, kui ta hästi seletaks, kuidas sepast Kalev saanud.

Slaavi mytologiast arvab J. Krohn niisamuti hulga aineid Kalevalasse tunginud olevat, küll Ilja Murometsast, küll Aleshka Popovitshist, küll muist. Viimaks leiab uurija veel mõne loo üles, mis ta piibli juttude peale arvab põhjendatud olevat.

Veerand aastasada on J. Krohni uurimiste avaldusest saadik mööda läinud. Veerand aastasada on virga arutaja ja seletaja töödest mõndagi maksujõuetumaks tunnistanud. Nimelt ei ole laenud väga tihti jaksanud seisma jääda. Uuemad uurijad on tulnud ja mõndagi laenu võimatumaks arvanud. Eesti osa Kalevalas ei ole uuemgi arvustus suutnud unulasse tõrjuda, kui see osa igal pool ka enam sel kujul ette ei astu, nagu uurimise teerajaja näidanud. J. Krohn püüdis küll Eesti osa Kalevalas ära määrata, aga ei jõudnud seda põhja-likult. Kaks põhjust takistasivad teda ses tükis.

Eesti rahvaluulet Kalevalaga võrreldes tarvitab J. Krohn liig vähe arvustust. Muidu nii terane uurija pidas kõik õigeks rahaks, mis ta Eestist eest leidis. Ta ei olnud veel tunda saanud, et Eestis palju valeraha liikumas on, valeraha rahva-luule alal. Rahvalaulud ja ennemuistsed jutud, mis agar aru-taja uurimisteks tarvitas, olivad väga sagedaste „parandatud.“ Rahvalauludest tarvitas Kalevala arutaja nimelt Neussi laulude-kogu. Kuid neist lauludest pean tunnistama, et neisse sagedaste mõtteid, lauseid ja ütlusi konterbandi kombel sisse on veetud; sel konterbandil ei ole lauludega vähematki tegemist. J. Krohn uskus konterbanti õigeks kaubaks ja sai sedaviisi ainest hoopis vale pildi. Veel enam peab seda Kalevipojast ütlema. Kalevala uurija pidas Kreutzvaldi Lõnnroti sarnaseks meheks, kuna Kreutzvald seda ometi ei olnud. Kalevipoja, rahvalaulude ja ennemuist-sete juttude parandused saatsivad Soome arutaja eksiteele.

Teiseks puudus J. Krohnil Eesti osa Kalevalas äramää-ramiseks Eesti rahvalaulude leegion. Uurimistel oli tal koguni vähe rahvalaulusid käepärast. Kalevipoeg, Neussi laulud, pärast poole ka Weske Eesti rahvalaulud ja Hurti Vana kandle algus — see on peaaegu kõik. J. Krohn oli ometi teravalt Eesti Kirjameeste Seltsi tööd rahvalaulude korjamises tähele pannud ja arvanud, et eestlastel paartuhast rahvalaulu teisendit olemas. Kalevalat uurides sai J. Krohn ikka selgemine aru,

et ilma suurema teisendite hulga tundmata võimata selget Kalevala pilti saada. Sel põhjusel saatis ta 1883 kevadel poja Kaarle Krohni Tartusse Eesti rahvalaulude teisendid ära kirjutama. Usinaste hakkas noor üliõplane tööle, leidis 10,000 rahvalaulu eest ja viis neist 1000 Kalevala sisulist laulu ja laulu teisendit kaasa. Paraku võis J. Krohn neid laulusid alles Kalevala uurimise lõpu osas tarvitada. Sedaviisi jäi J. Krohni antud pilt Eesti osast Kalevalas tumedaks. Igapidi seisab J. Krohni mälestus suure auu sees: J. Krohni teenistuseks jääb, et ta näidanud, kuidas eestlased Kalevala loomisest osa võtnud.

Mis Julius Krohn ainete puudusel küllalt hästi ei võinud korda saata, seda on ta poeg Kaarle Krohn paremine korda saatnud. Nagu tähendatud, tutvustab Kaarle Krohn ennast esimest korda Eesti rahvalauludega 1883. Sest saadik on ta Eesti rahvalauludega elavasse ühendusesse jäänud. Tema ettepaneku peale on kõik tähtsamad Eesti rahvalaulud Soome Kirjanduse Seltsi jaoks ära kirjutatud, tema hoolekandmise peale meie „Setukeste laulud“ trükki toimetatud. Rahvaluule professoriks saades on ta oma uurimistel umbes 100.000 Eesti rahvalaulu teisenditega ühes läbi vaadanud ja selle ainete rohkuse mõjul võinud meile Eesti osast Kalevalas selge pildi luua.

Julius Krohni geografilist uurimise viisi tarvitab praegune rahvaluule professor Kaarle Krohngi oma arutamistes, ja K. Krohni järele tarvitavad sedasama ta õpilasedki, kellest mitmed tähtsaid töösid rahvaluule, nimelt rahvalaulude uurimises avaldanud.

K. Krohn ja ta õpilased on kõik otsusele jõudnud, et umbes poole osa Kalevala laulude ainete kodumaaks L ä ä n e - S o o m e t tuleb arvata, peaaegu poole osa laulude kodumaaks aga E e s t i t. Teiste sõnadega: Kalevala 23 jutustava laulu ainete algupära tuleb Lääne-Soomest, 20 jutustava laulu algupära aga Eestist otsida. Ainult kahe laulu ainete kodukohaks võib Ingerit arvata.

Eestis sündinud Kalevala jutustavaid laulusid määrab K. Krohni hiljuti täielikult ilmunud elutöö Kalevala n runo- jen historia (Kalevala laulude ajalugu, umbes 900 lehekülge suur), selgemine ära. K. Krohni raamatust kuuleme, et Kalevalas Eesti aineid sisaldavad järgmised jutustavad laulud:

1. Loomise laul.
2. Suur tamm.
3. Lapse kojutulek nutuga.
4. Pisarate veeremine.
5. Kolm kägu.

6. Taevakehade kosimine (cf. raamatut „Maa pealt taevasse“).

7. Venepuuotsimine.
8. Vanemate haual käimine.
9. Ehete taguda laskmine sepal.
10. Toonelt kosimine.
11. Imetööde tegemine.
12. Suur härg.
13. Humala ja odra jutt.
14. Lapse vaatamine.
15. Surmasõnumid.
16. Ristitud mets (cf. „E. Ü. S. Album IV“).
17. Kulitse neiu tagumine.
18. Venna laevasõit.
19. Kandle sündimine.
20. Mareti laul.

Võrdleme neid Kalevala aineid Kalevipojaga, siis näeme, et koguni vähe neist Kalevipojast eest leiame. Kalevipojas leidub neist ainetest suur tamm, suur härg, taevakehade kosimine (=Salme lugu), vanemate haual käimine ja veel ehk paari laulu hämaraid motiivisid. Kõiki neid ühtlasi motiivisid Kalevala ja Kalevipoja vahel kokku võttes saame aru, et Kalevipoja sugulus Kalevalaga just kaugele ei ulata või selgemine ütelda, et seda sugulust palju ei leidu. Hoolsamine asja uurides jõuame koguni otsusele, et Kreutzvald omalt poolt seda sugulust katsunud kasvatada. Kalevala eeskujul on ta mõnegi aine Kalevipoega pannud, aine, mis muidu vaevalt seal oleks seisnud.

Võrdleme ülemalnimetatud rahvalaulusid Kalevipojaga, siis saame tihti nende sisust hoopis teise pildi. Kui ka Kreutzvald ütleb, et ta Kalevipoja lugudesse sinna ja tänna rahvalaulud võtnud, näitab võrdlemine samade rahvalaulude teisenditega ometi, kui vabalt Kreutzvald ainetega ümber käinud. Ta on tihti rahvalaulusid täiendanud ja kaunistanud. Kreutzvaldi vabanduseks peame tähendama, et sel ajal täielik arusaamine võltsimata rahvaluule väärtusest veel puudus. Kirjanikud püüdsivad omalt poolt rahvaluule aineid tihti täiendada, mõne korra seda luuletadagi, mis olemas ei olnud. Tuletame näituseks Fählmanni meele. Fählmanni rahvaluule ülestähenduste kohta kuulutab uue aja arvustus: meene, meene, teekel, urvarsin! Fählmanni ettetoodud muistsed kujud moonduvad seebikupludeks, mis arvustuse tuuleõhk pea jäljeta hävitab. Olgu näituseks Fählmanni loodud Kalevid, Vanemuine, Ilmarine, Lämmeküne. Ühtki neist ei tunne

Eesti rahvaluule, vähemalt nende nimede all. Lämmeküsele võiksime veel ehk eluõiguse anda, kuid siis peame teda Lemmingiks nimetama. Lemming leidub rahvalauludes. Vanemuise ja Ilmarise kujud laenas Fählmann aga täieste Soomest. Ganander oma mütoloogilises nimekirjas paneb nimed Väinämöinen ja Vainemoinen kõrvuti. Viimane sõna-kuju meeldis Fählmannile. Ometi näitas nimi talle liig Soome kujuline. Ta katsus nime eestistada. Sõna esimesest poolst jättis ta i välja, sõna teisest poolst moondas ta o u'ks ja jättis Soome lõpu n päris ära. Sedaviisi sündis meie Vanemuine, mis Fählmanni arvamise järele õieti vana muistist pidi tähendama. Kuid see tähendus on Fählmanni luule, just niisama nagu kogu nime Fählmanni luuleks tuleb lugeda. Ilmarise nime võttis Fählmann muutmata Soome keelest. Kui nüüd meie rahvalauludes Väinämöinen ja Ilmarinen puuduvad ja mitmel sugurahvalgi, Soomes need nimed sagedaste aga ette tulevad, ei jää enam põhjust üle Kreutzvaldiga oletada, nagu oleksivad need muistsed kujud Aasiast kaasa toodud. Miks kadusivad nad muil sugurahvastel ja hoidsivad endid ainult Soomes ja Karjalas alal? Ju see nähtus sunnib meid oletama, et nimekandjad oma tegudega alles sel ajal sündinud, kui Soome sugurahvad praegustes elukohtades asunud.

Nagu tähendatud, ei tunne Eesti rahvaluule ülepea ega rahvalaulud iseäranis Väinämöist ega Ilmarist. Kalevala laulud keerlevad aga suuremalt jaolt nende isikute ümber. Võrdleme K. Krohni Kalevala algkujuks tunnistatud ennemalt nimetatud Eesti rahvalaulusid Kalevala sellekohaliste lugudega ehk nende teisenditega, siis peame kohkudes küsima, kas ülepea Eesti osast Kalevalas kõneleda tohime, kui ka professor K. Krohn selle osa kindlaste ära on määranud. Kalevala teisenditest, „Vienan läänin runot'est“ leiame niisugusid vägimeeste töösid, kellest Eesti rahvalauludel aimugi ei ole.

Võtame näituseks loomise laulu. Kui lihtsalt kõlab see Hallistest üleskirjutatud teisendis:

Päsukine päevalindu
 Tei ta pesa söödu pääle,
 Munne kolmi muna sisse;
 Üits sai aus alla ilma,
 Tõine päevas pääle ilma,
 Kolmas sai kuusse taevasse.

Lind muneb kolm muna ja neist sünnivad aotäht, päike ja kuu. Nii lihtsalt ja lühedalt jutustatud kui iganes võimalik. Pangem selle vastu tähele, kuidas Kalevala maailma loomist jutustab (I, 111—280). Ilmatar ujub laenetel 700 aastat.

Viimaks näeb lendavat parti. Pistab pardile põlve veest välja. Part muneb munad põlvele. Ilmatar raputab põlve, munad veerevad vette. Munadest sünnivad maa ja taeva tähed. Viimaks loob Ilmatar veel maa mõnesuguseks.

Ehk vaadakem „Vienan läänin runotes“ Sampojakso teisendid maailma loomisest. Kui palju vägimehe tööd ei avalda need teisendid. Ju esimesest laulust kuuleme, et Väinämöinen ratsahobusega sõitma läheb, põhja poeg aga Väinämöise alt hobuse maha laseb. Väinämöinen langeb merde ja peab seal kaheksa aastat laenetel ujuma. Pereinaine viimaks Väinämöist taga otsima. Läheb sepa Ilmallise juure. Palub seppa, et sepp niisuguse reha teeks, millega võiks merepõhja läbi otsida. Väinämöinen aga hakkab mängima. Kõik loomad tulevad imelikku mängu kuulma. Väinämöise põlve nähes laseb lind põlvele, muneb munad. Neist sünnib maailm.

Teised Karjala teisendid kuulutavad lugu teisiti. Igapidi ilmuvad maailma loomise ajal ikka vägimehed, kelle otsekohesel ehk kaudsel tegevusel maailm luuakse. Meie paari sõnaga jutustatud maailma loomine on Karjalas alati nagu väike eepos oma ette.

Võtaksime mõne teise Eestis sündinud Kalevala aine, saaksime umbes niisamasuguse pildi. Eesti laul näitab meile alati nagu noort võsastikku, Karjala laul põlist laant. Ei tunneks me noorte kuuskede looduselugu, peaksime arvama, et noortel kuusetaimedel põlise kuuselaanega mingisugust tegemist ei ole. Looduselugu ja elunähtused kuulutavad meile ometi, et kuusevõsastikust aja jooksul niisamasugune laan kasvab, nagu me kaugemal näeme. Niisama õpetab rahvalaulude maateadusline uurimine, et meie lauluriismetest rändamise teel Karjala toredad vägimeeste lood on tekkinud. Meie rahvas on kangalõimed muretsenud, Karjala habenikud kangrud nende lõimede kallal tööle hakanud ja neist vikerkaari sarnase kauni kanga kudunud. Meie esivanemad on mõtelnud midagi ehitama hakata; mis nimelt, selle poolest jõudsid nad ise vaevalt selgusele. Hoolega ja vaevaga kandsivad ja vedasivad nad ehituse aineid kokku ja hakkasivad tööle. Nad panivad aluse, tõstsivad nurgapalgid püsti nagu kuuri ehitusel, panivad aampalgid peale, aga siis oli nende nõuu otsas. Ehitus jäi seisma. Ingeri rahvas asusivad poolelijäänud ehituse kallale, täitsivad palkide vahed täis, nii et kindlad seinad saivad. Ingeri rahva järele panivad karjalased käe külge, tegivad ehitusele lae ja katuse peale, valmistasivad ehituse ülepea elamiseks kõlblikuks hooneks. Nii tekkisivad toredad luuleehitused Väinämöisest, Ilmarisest ja

muist vägimeestest. Kui eestlane pärast ehitust vaatas, kelle ta alustanud ja kelle jaoks ta aineid vedanud, aga kelle ingerlased ja karjalased valmis teinud, ei võinud ta alguses ehitust sugugi ära tunda. Alles iga üksikut palki tähele pannes sai ta viimaks aru kätte, et ta ise selle aine metsast välja toonud ja ta oma kirves selle külge jälgi järele jätnud.

Me võiksime veel ütelda: Eesti rahvalaul on nagu lumepall, mis Eesti tütarlapsed veeretama hakanud. Narva jõe ääre jõudes oli see lumepall nagu lõngakera. Ingeri neiud ja naised veeretasivad seda palli edasi ida poole, kuni see nende käes nagu heinasaoks kasvas. Heinasaadu ei jõudnud nad enam edasi veeretada. Ingeri naisterahvaste ahastust saosuuruse lumepalli kallal nähes tõttasivad neile Karjala taadid appi ja hakkasivad lumepalli põhjapoole veeretama, arvates, et põhjas rohkem lund leida. Ja vaata, Karjala taatide käes kasvas lumepall aegamööda suureks mäeks ja suurena mäena seisab see praegu meie ees. Veeretamisel kisub lumi aga tihti võõraid aineid enesesse, mis sugugi palli tarvis ei olnud määratud. Mõni kivi, puu ehk lahtine jäätükk sattub lumepalli sisse ja teeb seega lumepalli tugevamaks, kõvemaks. Esiotsa puhtale lüürilisele luulesünnitusele tuleb rändamisel ikka uusi aineid juure, samasugusid aineid, aga samasuguste ainete kõrval astuvad veel teise loomuga ained juure. Luule edasikandja ühendab eriaineid teineteisega. Juba ilmuvad Väinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen jne. ja nõuavad nagu Hans Hansu ja vanapagana loos seal eluõigust enestele, kus neil õieti midagi tegemist ei ole.

Imestades küsib vist mõnigi: miks on eestlased Kalevala tähtsatele lugudele ainult alguse pannud ja miks nende edasi-ehitamise ja täiendamise karjalaste hooleks jätnud? Miks ei ole eestlased ise sarnasid vägimeeste lugusid loonud, nagu neid Kalevalas ja Kalevala teisendites näeme? Vägimeeste lugude, eepilikkude lugude loomine nõuab iseäralikku luuleandi. Eestlastel on luuleandi olnud, kuid eepilikkude lugude loomiseks liig vähe. Luuletamine on Eestis õrnema soo käes seisnud. Noored tütarlapsed ja naised olivad tavalisest need, kes pegasuse ametisse panivad. Mehed tegivad pegasusega enam arukorral tegemist. Talutaredes üles kasvanud ja kodukihelkonnast vaevalt kaugemale pääsnud neiud ei julgenud pegasusegagi kaugemale rännata, ei tunnud teed kaugemale, kartsivad äraeksimist. Kitsas silmaring tegi laiemate luuleainete käsitamise võimataks. Eesti rahvalauludes tõuseb subjektivismus ülepea kõige kõrgemale tipule. Rahvalaulude luuletajad astuvad tavalisest kuulsa Prantsuse kuninga jälgedesse, kes enesest ütles: „Riik olen mina!“ Niisama tun-

nistab Eesti rahvalaulude looja: „Luule sisu olen mina!“ Pane rahvalaulusid tähele, ja sa leiad kümne hulgast ehk ühe, kelles „mina“ peremees ei ole, kes kõiki luuleaineid enese ümber keerlema paneb. See „mina“ üksi on Eesti rahvalaulude tavaline ühendav side. „Mina“ aga ei jaksa iialgi suuremaid eepilisi lugusid luua. Koguni arukorral on see „mina“ nii armuline, et vähe objektivismusele aset annab ja lugu ilma enese vahelesegamata laseb jutustada.

Et Eestis luuletamine enamiste õrnema soo käes seisis, seletab meile nähtust, miks meil vägimeeste laulud puuduvad, kuna nad Karjalas valitsusekeppi käes kannavad. Õrnem sugu teeb ainult nende ainetega tegemist, mis esimeses reas teda huvitavad. Ehk kolmveerand osa Eesti rahvalaulusid võtab aluseks neid aineid, mis neil ehk noorikul kõige ligemal seisavad, kõige enam meeles mõlguvad, nagu näituseks armastus, kodune elu, pidud, pulmad, ümberkaudsed nähtused. Kõiki aineid käsitavad Eesti rahvalaulud taluneiu seisukohalt, taluneiu silmadega vaadates. Vägimeeste teod ei huvita palju õrnamat sugu; vägimeeste juure nende pegasus ei sõida. Pegasus jääb enamiste kodukolde ümber lusti lööma. Setukesed punusivad kõiksugused eluõpetusedki lauludesse ja nõudsid, et neid tingimata neid pidivad tundma. Ainult sel neil, kes rohkeste laulusid tundis, oli lootus mehele saada. Laulude tundmise nõudmine neidelt on muigugi iseäranis kaasa aidanud laulusid alal hoida, nii et Setumaal veel praegugi nii ütelda Eesti laulumaa on olemas. Mujal Eestis tunti varematel aegadel igapidi palju rohkem laulusid kui meie ajal. Aga et mujal laulude tundmise peale suuremat rõhku ei pandud, jõudsid laulud liig kergelt unulasse. Setumaalgi jäivad rahvalaulud õrnema soo lõbuaineks ja sel põhjusel ei jaksanud nad Setumaalgi vägimeeste riiki tungida, kui nad mõne korra ka ju nagu vähe hoogu sinna poole võtavad.

Teisiti aga Karjalas. Karjalas anti pegasus habenikkude meeste valitsuse alla. Karjala meeste ratsutamine avaldab seega hoopis teistsugu sõitu. Vägimeeste teod lehvivad Karjala poegade silmade ees. Vägimeeste riiki sunnivad Karjala laulikud pegasust kihutama. Karjala habenikud võtavad pegasuse kaasatoodud kujud ja panevad neid vägimeeste valda kasvama. Ja vaata, missugused hiid karjalaste pegasus varsti nähtavale toob, hiid vähemalt tegude poolest. Väinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen, Joukahainen, Pohjola perenaine jne. astuvad platsi ja kisuvad nägijaid tahtmata kaasa vaatama, mis need hiid korda saadavad.

Ei me või ütelda, et Karjala laulikud suuri aineid omast peast oleksivad välja haudunud. Uute ainete etteastumise

poolest peame Karjalat koguni kehvaks tunnistama. Aga seda enam on karjalastel luuleandi mujalt saadud vähematki ainet kaunistada, kas kümme korda suurendada, mujalt toodud piskule jätku juure muretseda. Ehtimise ja jätku juure muretsmise peale on karjalased niisugused meistrid, et nende mõju all olemise järele tihti koguni raske Eestist ehk Lääne-Soomest saadud aineid ära tunda. Oleks luule Karjalas niisama neidude ja naiste hoole all seisnud, nagu Eestis, ei oleks Karjala pegasus iialgi niisugusid eepilisi lugusid jaksanud luua, nagu Kalevala ja Kalevala teisendid avaldavad. Kuid Karjalas kiskuvad, nagu ju tähendatud, luuletamise ja laulmise mehed oma kätte ja mehed tõstsid Karjala luule nii kõrgele järjele, et Eestis sündinud saunamehe lapsest — rahvalaulust — Karjalas kuningapoeg kuldses ja hõbedases ehtes auujärjele astunud.

„Karjala laulikud on sedaviisi vahemeesteks olnud Lääne-Soomes ja Eesti alglaulude loojate ja Kalevala kokkupanija töö vahel,“ ütleb professor K. Krohn. „Ilma selle hilisema, sekundäri arenemiseta, kelle läbi mujalt tulnud algupäralised, primärised laulud uue kuju saivad, ei oleks kellegi käsis millalgi Kalevala sündinud. (Kalevalan runojen historia, lk. 825).

Rändamise teel on siis Eesti laulud Karjalasse jõudnud ja Karjalas Kalevala lülideks saanud. Kuidas tuleb aga niisugust rändamist mõista? Kõik rahvaluule ained rändavad enam ehk vähem ühe rahva juurest teise juure. Raamatukeses „Vaade ennemuistsete juttude maailma“ näitasin ma, kuidas ennemuistsed jutud rändavad. Niisama nagu ennemuistsed jutud rännanud, on rahvalauludki kodumaalt võõrsile rännanud. Meie rahvalaulud on põhja ja ida poole rännanud. Aga igalpool ei leidnud nad ühesugust maad signemiseks. Soome kalju ei lasknud Eesti rahvalaulusid hästi edeneda, küll aga kasvasivad ja võrsusivad nad kodumaa pinda enam meelega tuletaval Ingeri pinnal. Samm üle Narva jõe ja juba puuduti Ingeri soomlastega kokku. Narva ääres lähenes eestlaste ja soomlaste keel palju enam teine teisele kui mujal. Laulud sammusivad üle jõe, rändasivad mere äärt mööda edasi ida poole. Narvisis, Soikkolas ja Hevaas leidsivad nad iseäranis lahkete vastuvõtmist. Neid ei võetud mitte ainult kodakondseteks, vaid neile Eestist väljarännanud lastele pandi paremad Soome hõlbed ümber. Ida poole läks laulude teekond kuni Neevani ja Laadogani. Kaugemale idasse tungida ei meeldinud Eesti väljarändajatele: olud olivad liig võõrad. Väljarändajad ei leppinud aga veel seniste nägemistega; rohkem ihkasivad nad maailmaga endid tutvustada.

Otsekohe pöörsivad nad Laadoga lääne kallast mööda Viiburi kubermangus põhja poole. Kus Laadoga põhjapool lõpeb, avaldasivad nad uueste tungi vähe idapoolist maad näha, pöörsivad aga siis Laadoga järve põhjapoolse otsa kohast otsekohe põhja poole, Aunuse ja Kuopio kubermangu puutudes ja ulatasivad viimaks otsaga Arhangeeli kubermangu. Umbes Tornio laiusekraadi kohal tükk maad Valgestmerest eemal Kemi jõe ja Kuittijärve ligidal astusivad Eesti rahvalauludele olud vasta hüüuga: „Siamaale ja mitte enam edasi!“ Seal lõppes siis nende rändamise tee.

Aga kuidas tuleb meil laulude rändamist mõista? Ega laulul jalgu all ei ole, et edasi rändab! Laulul mitte, küll aga inimestel. Inimesed rändavad ja viivad rännates laulud kaasa. Muidugi mõista ei rännatud ega reisitud vanal ajal niipalju kui meie päivil. Siiski liiguti vanal ajal oma jagu ühest kohast teise. Tuletame esiteks kaupmehi meele. Need rändasivad ühest kohast tihti teise, kas uut kaupa tooma ehk vana kaupa müüma. Siiski kaupmehed palju aega ei leidnud rahvalaulusid laiali laotada. Kaupmeeste mõtted käisivad enam kauplemise kui laulmise peale. Enam võisivad sõjamehed rahvalaulusid laiali kanda. Sõjamehi oli mitmest maakonnast koos; teine õppis teiselt laulusid. Siiski võisivad sõjamehed vähe laulusid laiali laotada, sest suurem hulk teenis surmani sõjaväes ehk olgu siis, et mehi ainult sõja ajaks teenistusesse võeti; need pääsivad, kui nad ei langenud, sõja lõpul koju tagasi. — Laulusid kandsivad edasi põgenejad. Raskest pärisorjusest põgenesivad mitmed ära ja otsisivad enestele vabas Soomes paremat põlve. Niisama viisivad laulusid kaasa pärisorjad, keda nende peremehed kaugemale müüsid. Sedaviisi jõudis mõni ori Ingerisse. Vaevalt võib oletada, et orjasid Karjalasse müüdi. Kui Ingeri Stolbovo rahu järele 1617 Rootsi valitsuse alla sai, viis mõni Rootsi mõisnik, kellel mõisaid Eestis ja Ingeris oli, Eestist orjasid Ingerisse asuma, niisama nagu Soomest palju soomlasi sel ajal Ingerisse saadeti. Rootsi ajal sattus mõni Eesti tütarlapski Vaivarast Ingerisse mehele; varem lubati vaevalt vist niisugust mehele minemist. Kaugemale mehele saanud noorik viis omapoolsed rahvalaulud kaasa ja istutas neid uues elupaigas edasi.

Iseäraliste juhtumistegi kaudu rändasivad rahvalaulud edasi. Nimelt laotasivad pulmad laulusid laiali. Vähematele pidudele tuli kaugeid võõraid vähem; pulma aga ilmus neid enam. Peale selle kestsivad pulmad ikka mõnda päeva. Pulmades lauldi rohkesti. Pulmades õppis üks pulmaline teiselt uusi laulusid juure ja tutvustas koju minnes kodukülje

rahvast juureõpitud lauludega. Nagu uurimine näidanud, olivad Eesti laulud, mis Kalevala jutustavatele lauludele aineid annud, alguses enamiste pidulaulud. Mõnda neist lauldi pulmades, mõnda talgusel, kiigul ehk mujal. Eesti pidulaulud saivad Ingeri jõudes enestele uued ehted ja kaotasivad aegamööda ikka enam algupäralist loomu. Karjalasse jõudes olivad tihti pidulaulud piduvärvist täieste ilma; nad ilmusivad seal ju vägimeeste tegude kuulutajatena. Mis Eesti kiigul neiu naljatades laulnud, pajatasivad Karjala taadid vägimeeste tegudena.

Kui umbes pool osa Kalevala jutustavaid laulusid Eestis on sündinud, teine osa Lääne-Soomes, ilmub ju iseenesest, et need laulud aastatuhandetega ei tohi hoobelda. Nad on igapidi alles sel ajal sündinud, kui Eesti ja Soome rahvas ju praegustel elukohtadel asusivad. Kõige vanemaks lauluks Kalevalas peetakse loomiselaulu. Vanemal ajal arvati, et see laul Soome-Ugri rahvaste toode on. Hulgal Soome-Ugri rahvastel leidub proosaline ennemuistne jutt maailma loomisest. See jutt kõneleb, et kuri vaim veelinnu kujul merel ujub, põhja laseb ja mere põhjast muda välja toob, kellest siis mannermaa sünnib. See ennemuistne jutt läheks meie loomiselauluga, kelle järele maailm linnu munast sünnib, omast kohast ühte. Vesselovski on aga oma uurimises (Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха, XI) kätte näidanud, et ülemal nimetatud loomise juttu nende legendate sekka tuleb arvata, mis bogomili lahusulised piibli jutustuse najal luuletanud ja mis neil peaaegu üle Venemaa laiali lagunenud. Seega lõhkeb loomiselaulu oletatud algupärasus ja ühtlus Soome-Ugri kaugemate sugurahvaste juttudega seebikublu kombel. Ainult eestlased ja soomlased tunnevad loomiselaulu, seega ei või selle laulu iga liig kaugele pagana aja sisse ulatada.

Vanemal ajal katsuti üleüldiselt määrata, millal Kalevala sündinud. Selle järele kui K. Krohn näidanud, et Kalevala üks osa aineid Lääne-Soomest, teine osa Eestist ja kolmas üsna väike osa Ingerist pärit, ei või Kalevala sündimise ajast üleüldiselt enam kõnet olla. K. Krohn ja ta õpilased on iga üksiku Kalevala laulu iga ära katsunud määrata. Niisugust iga üksiku laulu ea äramääramist pean täieste õigeks pidama. Vähem võin aga nende otsustega leppida, mis K. Krohn ja ta järelkäijad üksikute laulude kohta annud. Nende arutuste järele ei ole meil — niipalju kui mina mõistnud — paganusse ulatavaid rahvalaulusid peaaegu sugugi, lääne-soomlastel kõigist umbes kuus. Rahvalaulud, mis täiendatud kujul Karjalas selgeid paganuse jälgi nähakse avaldavat, riisub K. Krohn paganuse märkidest puhtaks ja saadab neid nagu Ilmarise

ääsi ette. Meie arvatud paganatest ilmuvad selle „ääsi eest ristiinimesed. Väinämöise ja muude Karjala rahvalaulude vägimeeste asemel ilmuvad meil korruga Önnistegija, Peetrus ja muud piibli isikud. Keda kõige vähem rahvalauludest lootsime eest leida, need astuvad meile täieste ootamata platsi ja panevad meid oma ilmutamisega kokkuma. Meie „lorid“ panakse korruga vaimulikkude lugudega, legendatega käsi käes käima.

Toome näituse. Eestis leidub rahvalaul, mis algab:

Minu väike veljekene,
Vestas hiessa veneda.

Kõneldakse edasi, kudas vend vene valmistas. Siis lisatakse juure:

Pandi purjed peale vetta,
Pandi vanad sõudemaie,
Noored pealta vahtimaie.

Aga ju Eestis leidub Jõhvi kihelkonnas teisend, kelles lauldakse:

Maarja veneta vesti,
Jessu kaapi laiva kanti jne.

Edasirändamisel ilmuvad sellesama laulu teisendites Ingeris veel teised tegelased. Nii kuuleme, et Jumal ehk Looja hakkab venet valmistama, kuldne kirves käes. Kolme kirvehoobiga teeb ta vene valmis. Iseenesest veereb vene veele. Teel istuvad venes: Peetrus päras, Mati masti juures, Keesus (=Jeesus) kesk venet. Tuul tõuseb, laened möllavad kangeste. Vene sättub kivi otsa, aga vaevaga päästakse ometi ära.

Karjala rahvalaul kuulutab, et Väinämöinen lauluga venet valmistanud ja vene kolme päevaga valminud. Iseenesest nihkunud vene vette. Väinämöinen, Joukahainen ja Ilmarinen kolmekesi läinud sõudma. Sattunud suure haugiga kokku jne.

Et nüüd mitmes teisendis kristlikud ained leiduvad, teeb K. Krohn otsuse, et sel laulul paganusega tegemist ei ole, vaid et see alles legenda põhjusel sündinud. Alles hiljemal ajal on karjalased kristlike isikute asemele paganuse isikud pannud.

See on aga üks näitus. Sarnasid ristiusu kujusid Kalevala lauludes näitab K. Krohn meile hulga kaupa. Et ristiusu kujud rahvalaulude algkujuks olnud, langeb suurem jagu rahvalaulusid keskaja luulesünnitusteks.

Paganate „ristimises“ ei seisa K. Krohn oma kooliga (õpilastega) üksi. Mitmed põhjamaa mütologia uurijad on nii-

sama niisugust paganate „ristimist“ ette võtnud. Näituseks on Sophus Bugge Edda kujudest, nagu Balderist ja Thorist Õnnistegija kuju välja koorinud.

Eesti rahvalaulude kohta annab K. Krohn järgmise otsuse (Kalevalan runojen historia, 833): „Eesti lauludest on raske leida vähegi põhjust paganalise algupära oletamiseks. Selle asemel leiame, nagu nimetatud, iseäranis setukestel mõnda katoliku legendat alal olevat. Nende hulka tuleb ka arvata ärateenivate töödega kosimise põhjaks oleva Jumala ainsa poja imetööde tegemise ja laulu ristitud metsast. Niisama tembeldeb Jeesuse ja Maarja nimetamine vanemate haual käimise ja Mareta laulu keskaegseks. Sedasama viisi määravad kristlikud isikunimed ja keskajal asutatud paigad laulu sündimiseaja pärast paganust: Toonelt kosimises ja laevasõidul peiu ja venevalmistaja ristinimed ja kosimisepaigana Riia linn. Veel uuemasse aega juhatab kõrtsi kirjeldus salmimõõdu poolestki hilise laulu surmasõnumist. Lõpuks teenivad tähelepanemist veel kombeõpetused Eesti lauludes, nagu venna laevasõidul ja kuldse neiu tagumisel, Toonelt kosimisel ja taevakehade kosimisel, kus esiti kuu ja päike nende muutlikkude viiside pärast ära põlatakse ja täht ta muutmata oleku pärast vasta võetakse . . . Eesti laulude kombeõpetus on nähtavaste ristiusust pärit.

Mu meelest näitab, et paganaid „ristides“ uuemad rahvalaulude uurijad ometi Mooramehe pesu ette võtnud. Ei või salata, et Eesti rahvalaulude leegionis legenda sisuga laulusid leidub, aga niisama ka Soome, Rootsi, Saksa jne. rahvalaulude hulgas. Leidub isegi samasisulisi laulusid mõnes teisesendis legendate sisuga, mõnes teises teisesendis ilmaliku sisuga. Mitmest põhjamaa uurija arutusest käib nagu punane nõör mõte läbi, et legendasisuline laul algupäraline olnud, selle legenda põhjusel hiljemine aga ilmalik teisend tekkinud. Nii palju kui mina aru saanud, oletavad Kalevala uuemad uurijad, et legenda põhjal nii mõnigi laul tekkinud, alles hiljemalt legenda nimed eest ära tõrjutud ja nii ütelda müütilised nimed asemele pandud. Sugulus piibli ainetega, piibli nimedega vajutab hulgale rahvalauludele siis uuema aja, ei, ütlen parem keskaja pitsati peale.

Ma olen oma jao heitlemist paganuse ja ristiusu vahel tähele pannud ja ka mõndagi arutust selle heitlemise kohta lugenud. Kõik minu tähelepanekud ja loetud arutused näitavad ometi hoopis teist pilti kui see, mis uuemad rahvalaulude uurijad meile silmade ette maalivad.

Vanemal ajal astus paganusega heitlemisesse katolik kirik. Heitlemist ja paganuse äravõitmist hõlpsamaks teha

püüdes pruukis selleaegne ristiusk või õigem ta kuulutajad paenduvuse abinõuu. Ristiusu kuulutajad katsusivad tihti ristiusu õpetusi, ülepea ristiusu sisu paganuse külge paenutada, või õigem paganust võimalikult palju ristiusu vormidesse mahutada. Paganatele armsaks saanud pruukisid, kombeid, pidusid, paganuse esitajaidki uuendati ristiusu vaimus. Tuletagem näituseks jõulu ja Jaanipäeva meele. Paganad pidasivad umbes meie jõulu ja Jaanipäeva ajal oma valguse pidusid. Ristiusu kuulutajad tulivad, tõivad jõulud ja Jaanipäeva asemele. Et paganad ristiusu pühi hõlpsamine vasta võtaksivad, püüdsivad vaimulikud paganuse pühi ristiusu pühadega ühte sulatada. Uusi kombeid tuli pühadele juure, vanu jäeti palju alale. Sedaviisi leiame nendest pühade kommetest 700 aastase ristiusu valitsuse järele praegugi veel paganuse jälgi. — Mõni lugu, kelle tegelasena keegi pagan ilmus, muudeti vaimulikkude poolt ristiusu looks ümber, kui nimelt lugu rahva seas suure tutvuse võitnud. Vaimulikud hakkasivad seletama, et räägitava loo tegelaseks paganat ei tule arvata, vaid kas Önnistegijat ehk mõnda püha meest, muidugi mõista, kui räägitav lugu selle sisuga oli, et tegu kellegi väga mehe kohaseks võis arvata. Avaldas rahvajutu tegelane jälle halva loomu, siis ristisivad vaimulikud mehed niisuguse isiku kurjaks vaimuks. Sedaviisi tekkis endiste rahvajuttude alusel mõnigi uus legenda maailma. Lühedalt, vaimulik seisus pidas kõigest väest selle eest hoolt, et rahva seas leiduvaid kombeid ja lugusid vaimulikumaks teha. Paganusest võeti mõnigi tuum, pandi ristiusu ehted ümber ja saadeti siis ristiusu toodena rahva kätte.

Nii on minu teada vanemal ajal maailmas igal pool sündinud.

Minu pähe ei taha milgi kombel see väide mahtuda, et meil just vastaoksa nähtus ilmub. Meil peaks rahvas esmalt piiblisulisi laulusid loonud ja siis hiljemine neid ilmalikkudeks moondanud olema! Ma ei leia mõjuvaid põhjusi, mis niisugust vastaoksa käiku meil jõuaksivad ära seletada. Palju enam pean mina oletama, et meilgi niisama sündinud nagu vanaste mujal maailmas: olemas olevad ilmalikud ained valati vaimulikkudeks ümber. Kui meil rahvalaulusid leidub, kelle osa teisendid vaimuliku sisuga, teine osa teisendid ilmaliku sisuga, siis võib minu mõtte järele seda nähtust ainult sedaviisi seletada: vaimulikud mehed, aga ka mõned usklikud tahtsivad ristiusku suurele hulgale nii ütelda suurepäralisemaks teha. Ses mõttes võtsivad nad rahvale tuttavaid laulusid, muutsivad asja nõudmise järele nende sisu ja määrasivad endiste ilmalikkude isikute asemele piibli isikud, nimelt Uue

Testamendi tähtsamad kujud. Ei ole siis piibli isikud rahvalaulude algupäralsed kujud, vaid nad astuvad paganuse võitjana alles teises reas platsi, on sekundärsed kujud.

Eesti rahvalaulude liigis legendad liig palju maad ei nõua. Neid on nagu muidki rahvalaulusid kõige rohkem setukeste seas olemas. „Setukeste lauludes“ leidub neid muude lauludega võrreldes koguni väike hulk. Nagu näha, ei ole need legendad setukeste praeguse usu mõjul tekkinud, vaid Rooma usu mõjul. See nähtus paneb meid oletama, et legendad Setumaal ehk ei ole ilmale tulnud, vaid kaugemal Eestimaal sündinud. Võimataks ei pea ma nende Setumaal sündimist siiski mitte. Niisugusel korral peavad nad muidugi kaugemale keskaega tagasi ulatama, selle aja sisse, mil katolik usk Setumaal veel valitses.

Uuemad uurijad arvavad, et setudki oma legendad laenanud. K. Krohn loeb laenuandjateks kas rootslasi, daanlasi ehk sakslasi. Ometi ei ole legendate rändamist siamaale tõeks näidatud, kui mul iseenesest ka üleüldiste legendate rändamise vasta midagi ei ole. Laenati ka legenda ained, Eesti rahvas pidi ometi neid aineid oma sulatuseahju saatma ja neid Eesti loomuliseks ümber valama. Saksa aineid ei ole igapidi Kalevalasse puutuvatest Eesti rahvalauludest niihästi kui sugugi leitud.

Kui ma õieti olen mõistnud, valitseb meieaegsete rahvalaulude uurijate seas — vähemalt Soomes — see arvamine, et rahvalaulud sündimisepaigas kõige paremine oma iseloomu alal hoidnud ja alles rändamiseteel olude järele endid moonandanud. Seega peaksivad meie Eesti rahvalaulud seal kõige algupäralisemas olekus olema, kus nad sündinud. Kui uurijad seega kellegi paiga Eestis mõne legenda sündimisepaigaks tunnistavad, siis peaks see legenda ses paigas kõige algupäralisemas kujus leiduma. Niisama iga muugi rahvalaul.

Sellegi arvamisega ei või ma leppida. Sündimisepaigas võib laul ja lugu peagi aja jooksul oma kuju muuta. Ma olen tähele pannud, et mõni laul oma kodupaigas mõne aja pärast ju ennast mitmesse teisendisse jagab. Mõni laulik unustab mõne osa laulu ära. Niisuguse lauliku suus saab laul enesele varsti teise kuju kui laulul esiotsa olnud. Ammugi ei või me iga korra kõige lihtsama ja lühema rahvalaulu kohta tunnistada, et see kõige lihtsam ja lühem kuju laulu algkuju on. Laulikute unustamist peame alati meeles pidama. Jätame unustamise tähele panemata, jõuame otsustega liig kergelt eksiteele. Igapidi jääb kindlaks, et rahvalaulud oma sündimisepaigaski nagu sulavas olekus leiduvad; osav meister formuleerib neid oma arvamise järele.

Arenemist sündimisepaigas kindlaks tehes ei või me milgil kombel nii palju rõhku mõne rahvalaulu uuema aja tundemärgi peale panna, nagu uurijad tihti panevad. Mõnes rahvalaulu teisendis räägitakse kirikust, kõrtsist, uuemal ajal asutatud paikadest jne. Nende nähtuste põhjusel on rahvalaulude uurijad otsustega platsis, et laulud, kus sarnased hilisema aja tundemärgid ette tulevad, hilisema aja toodeteks tulevad lugeda. Omast kohast on uurijatel õigus, sest hilisema aja tundemärgid kuulutavad hilisemal ajal sündimisest. Kuid kõige pealt tuleb tähele panna, kas kogu laul või ta üksikud osad hilisemal ajal sündinud. Enne tähendasin juba, et rahvalaul sündimisekohaski nagu Ilmarise ääsi ees seisab, kus tuli ta kuju moondab. Mõned osad lisatakse juure, mõned osad jäetakse maha. Rahvalaulude uurijad armastavad hea meelega rahvalaulude lisandustest ja neist osadest kõneleda, mis mõnest teisest laulust kellegile laulule juure lisatud. Kõiki neid vaatekohte tuleb rahvalaulu uurimisel silmas pidada. Leiame märkisid uuemast ajast, peame kohe arutama hakkama: kas on see uuema aja tundemärk laulus algusest saadik, või alles pärast juure lisatud. Minu meelest näitab, et uurimise arvustus mõne korra ses tükis liig palju pealtvaatajaks jäänud. Üks, kaks, kolm tehti mõne korra otsus valmis: uuema aja toode.

Ma ei taha salata, et rahvalaulude hulgas paljugi uuema aja toodeid leidub. Siiski tahan selle vasta vaielda, et iga rahvalaulu uuema aja toodeks tunnistatakse, kui ses rahvalaulus mõni uuema aja tundemärk näha. Nagu enne tähendasin, täiendas mõni laulik laulusid, ja niisugusel täiendusel sattus mõnigi uuema aja tundemärk laulu sekka. Sedasama paistab meile ennemuistsetest juttudestki silma. Mõni ennemuistne jutt, kellele võõramaa uurijad 500, 600, 700 aastat iga annud, kannab meil uuema aja jälgi. Nende märkide või jälgede järele peaksime räägitava jutu iga enam kui kaks korda vähendama. Paneme aga juttu paremine tähele, näeme varsti, et meil keegi jutustaja jutule uue aja märgid juure lisanud. Võõral maal neid ei olnud. Nii lisas mõni laulik vanemale laulule mõne hilisema aja märgi juure, ja kohe tembeldatakse laul hilisema aja tööks. Ma ei ole Eesti rahvalaulusid küllalt uurinud, aga igapidi näen neis väga palju hilisema aja märkisid. Ja ometi ei usu ma, et hilisemal ajal nii palju rahvalaulusid sündinud oleks, kui meil rahvalaulusid hilisema aja märkidega olemas.

Soome uurijad, eesotsas K. Krohn, arvavad, et rahvalaulude rändamine ja õitseag nimelt Stolbova rahu järele 1617 alanud, mil Rootsi võimused Ingeri ja Karjala enese alla heitis,

kuna Eestimaa enne Rootsi valitsuse all seisis. Stolbova rahu tegi rahvalaulule ukсед ja väravad lahti ja ehitas neile Soome silla. Ma ei hakka Stolbova rahu mõju rahvalaulu rändamise kohta Ingeris ja Karjalas salgama, pean aga juure lisama, et ma sest rahust Eesti rahvalaulude edenemisele mingisugust kasu ei näe. Olud ei paranenud selle rahutegemise järele Eestis sugugi. Sõjad, nälg ja viletsused keetsivad veel 100 aastat edasi, kuni viimaks Vene valitsus vähemalt sõdadele otsa tegi. Võimata, et rahvalaulud niisugustel aegadel võisivad areneda ja õitseda, niisama ka järeltulevatel aegadel, mil kurnatud maa pikka kosumist tarvitas. Priiuse päivil alles oleksivad rahvalaulud õitsema võinud hakata, aga pikk orjapõli oli rahvaluule jõuu hauda viinud. Priiuse aeg ei jaksa enam rahvalaulusid luua. Minu arvamise järele võis 17. aastasada ainult mure ja kurvastuse laulusid luua, vaevalt aga muid. Muude rahvalaulude loomiseks puudusivad rahval eeltingimised. 17. aastasaja kohta, aga niisama hästi 16. aastasaja kohta maksavad needsamad sõnad, mis Iisrael 137 Taaveti laulus oma laulmise kohta ütleb. Võõrad käsivad Iisraeli rõõmulaulusid laulda, aga Iisrael vastab, et see Paabeli jõgedede ääres nutmise ajal võimata. Niisama oli Eesti rahval võimata häda ja viletsuse aastasadadel peale nutu- või kurvastuse-laulude rõõmsamaid laulusid luua. Eesti mittenuutulaulud peavad seega suuremalt jaolt sest ajast pärit olema, mil rahvas veel rohkem priiust maitstes, mil hädad ja viletsused teda nii hirmsaste ei pigistanud kui 16. ja 17. aastasajal. Me peame oletama, et palju Eesti rahvalaulusid ristiusu esimesest ajast ja paganuse põlvest pärit on. Ei tohi me aegu pärast ristiusu toomist kuldseteks nimetada, niisama vähe paganuse lõpu aega, aga vististe olivad olud sel ajal lahkemad kui karmil keskajal, ja vabadust ei oldud veel nii kammitsasse pandud nagu pärast poole. Vabamad olud andsivad rahvalauludele mahti jõudsamine areneda ja edeneda ja laiiali laguneda. Mina jään igapidi sellele oletamisele kindlaks, et meie rahvalaulude suur hulk oma eaga paganuse lõpu ja ristiusu alguse sisse ulatab. Vähem hulk on keskajal ja koguni pisut paaril viimasel aastasajal sündinud. Eesti ained Kalevalas on igapidi paganuse lõpuajast ja ristiusu esimesest ajast pärit. Ühestki laulust ei ole tänini ometi võidud tunnistada, et see Ühis-Soome ajast pärit oleks, ühestki laulust Kalevalas ega mujalgi rahvalaulude suures parves.

Tavaliseste on arvatud, et Eesti rahvalaulud Eestis sündinud. Seda oletamist tahetakse viimasel ajal ometi kõigutada. Ei ma räägi niisugustest rahvalauludest, mis selget uue aja pitsari eneste all kannavad, nagu näituseks „Lunastatud neiu“

(=Lilla istus kamberissa, aeg oli igav ootes). Räägin palju enam vanematest rahvalauludest, niisugustest, mis Kalevalas leida või mis Kalevalas ja Kalevipojas ühtlased. Vähemalt kolme niisugust katsus ju Julius Krohn Eesti sisserännanud lauluks tunnistada, nimelt suurt tamme, kolme kägu ja odra ja humala hooplemist. Suure tamme lugu tuntakse üldse, nii et mul ei maksa seda kordama hakata. Julius Krohn seletas juba, et suure tamme lugu leedulastelt ja lätlastelt meile rännanud (Suomalaisen Kirjallisuuden Historia, Kalevala, 326). Ma pean nimetama, et ma nii ütelda suure tamme kauget varju või kuma olen leidnud. Suure tamme kasvamisest ei puutunud mulle midagi silma, vaid üksi maharaiutud osade kirjeldust leidsin ma.

Ega ma raiund asjata
Taadi tugevamat tamme ;
Tüvist sain ma tubli trummi,
Okstest õige valju vile,
Keskelt kenama mesipuu,
Ladvast õele hõoveldasin
Nägusama veimevaka.

See kujutus läheb meie suure tamme laulu lõpuga ühte. Ja samasugune kujutus leidub Leedugi rahvalauludes (Nesselmann, Litthauische Volkslieder, 202).

Kolme käo laul on hulgale vist vähem tuttav. Ühe teiseendi järele kuulub see :

Üks seal kukkus kulla keeli,
Teine heitis hella keeli,
Kolmas vaakus vainu keeli.
Mis seal kukkus kulla keeli,
See on ju poega isata ;
Mis seal helkis hella keeli,
See on tütar emata ;
Mis seal vaakus vainu keeli,
See oli vaene leskinaine.

Julius Krohn arvab selle kolme käogi kodumaaks Leedu-
maad. Nesselmanni Leedu rahvalaulude kogus (Litthauische
Volkslieder, 134) leidub laul kolmest käost, mis Eesti kolme
käo laulu meelega tuletab :

Meemeli jõe veerella
Vahtraida kolm seal kasvis,
Ja iga vahtra otsassa
Kolme kägu kukkus.
Käo kombel kolm neidu
Kõvaste riidlesivad,
Kelle omaks arvata

Noore mehe armastus.
Üks see ütles: ta on minu!
Teine jälle: nõnda sündku,
Nagu Jumal seda tahab!
Kolmas see nuttis vagusalt:

Laulus on ühtlane mõte kolm kägu, muidu aga leidub Leedu ja Eesti laulu vahel õieti vähe ühtlust.

Kolmas laul, mis Kalevala Eesti ainetest veel laenatuks tunnistatud, on humala ja odra hooplemine. Et seegi vähe tuttav on, panen siia laulu ühe teisendi üles:

Humal uikasi orussa,
Kesu keeruti mäella,
Vesi lauli laenella:
Kuna me kolmi kokku saame,
Siis me tükime tündrisse,
Võtame meele meeste peasta jne.

Seesama laulu teisend leidub Veske „Eesti rahvalauludes“ I, 47. Seda rahvalaulu on õieti vanaks tunnistatud ja ta jälgi Mordvast ja Leedust otsitud. Mordva sellekohases rahvalaulus kutsub vili humalat enesega rahu tegema; kiidab oma väge. Aga humal et jää vastust võlgu; humal hoopleb oma tegudega niisama. — Kalevipoeg jätab odra enam kõrvale ja kõneleb humala suurtest tegudest. Selle humala ja odra hooplemise algupära tahavad uurijad ju mõnda aega Leedust ja Lätist kätte saada. Humala ja odra jutt ei oleks seega meil sündinud, vaid lõunapoolsetelt naabritelt laenatud.

Ma panen Leedu ja Läti laulu sisu proosas siia üles.

Oder ütles salves olles: Mina olen vili, minu päralt on rammu. Humal ütles tapuvarre otsas: Ma olen hakkaja ja elav. Pärm ütles vaadis käärides: Midagi pole te mõlemad, kui mina teil puudun! Rukis ütles aidas olles: Vaikige ometi, mis te räägite? kui me kõik koos kannu täidame, võime rääkida, kudas õigus igal ühel. Rikas hoopleb, tugev julgeb, noor naljatab, vana vangutab. — Nii Leedu laulu sisu.

Läti rahvalaul selle vasta jutustab: Mäe taha külvasin ma odre, et humal seda tähele ei paneks. Aga kaval on humal, ronib puu otsa ja vahib. Oh sa pahnaspea humal, mis sa teed mehega. Mees tuigerdab maanteel ja keerutab mütsi käes.

Nagu näha, on Leedu ja Läti lauludes Eesti humala ja odra hooplemise põhjusemõte olemas, kui ka välimine kuju kaugelt lahku läheb. Põhjusemõte on aga ka Mordva sellekohases laulus olemas. Isegi Vene rahvalauludes leidub humala

ja odra hooplemist. Ühtlane põhjusmõte ulatab Meemelist Volgani, ulatab Meemelist Valgimereni. K. Krohn näikse arvamises olevat, et humala ja odra hooplemine leedulastelt venelaste ja mordvalaste juure, aga ka eestlaste ja soomlaste juure tunginud.

Humala ja odra hooplemise iga ei või me liig vanaks pidada. F. Tetzner (Globus LXXX, 233) näitab, et humala ja odra hooplemine vanem ei või olla kui õlle valmistus humalast. Tetzneri teadmiste järele hakati Gallia kloostrites kõige esmalt õlut valmistama, nimelt 8—9 aastasajal. Sakslased saivad õllega umbes 1000 aasta eest tuttavaks, leedulased aga tükk aega hiljemine. Humala ja õlle hooplemine peab seega käesoleva aastatuhande algul sündinud olema.

Palju ei ole uuemad uurijad tänini Kalevalas leiduvatest Eesti rahvalauludest ega vanematest Eesti rahvalauludest ülepea veel laenudeks tunnistanud. Leedu ja Läti keelsed laululätted ei ole siia maale uurijatel küllalt tarvitada olnud. Aga lugu võib kergelt muutuda. Soome rahvalaulude uurija A. R. Niemi on mõneks aastaks lätlaste ja leedulaste juure rännanud nende rahvaluule aineid uurima. Ma kardan, et A. R. Niemi pea mõne uue väjtega Eesti rahvalaulude alal ette astub, väitega, mis mõne tõsiseks Eesti rahvalauluks peetud luuletuse Eesti algupära õõnistab ja meid lätlaste ehk leedulaste juure juhatab algupära otsima. Lätlastega kõrvu asudes võisivad esivanemad vanaste naabritelt palju rohkemine luuleaineid laenata kui meie, kes Läti rahvalaulusid koguni pisut tunneme, seda praegu usume.

Näitus Kalevalast algkeeles ja M. J. Eiseni tõlkes.

Algkeeles.

Ensimmäinen Runo.

- Mieleni minun tekevi,
Aivoni ajattelevi
Lähteäni laulamahan,
Saa'ani sanelemahan,
5. Sukuvirttä suoltamahan,
Lajivirttä laulamahan ;
Sanat suussani sulavat,
Puhe'et putoelevat,
Kielelleni kerkiävät,
10. Hampahilleni hajoovat.
Veli kulta, veikkoseni,
Kaunis kasvinkumppalini !
Lähe nyt kanssa laulamahan,
Saa kera sanelemahan,
15. Yhtehen yhyttyämme,
Kahta'alta käytyämme ;
Harvoin yhtehen yhymme,
Saamme toinen toisihimme,
Näillä raukoilla rajoilla,
20. Poloisilla Pohjan mailla.
Lyökämme käsi kätehen,
Sormet sormien lomahan,
Lauloaksemme hyviä,
Parahia pannaksemme,
25. Kuulla noien kultaisien,
Tietä mielitehtoisien,
Nuorisossa nousevassa,
Kansassa kasuavassa,
Noita saamia sanoja,
30. Virsiä virittämiä
Vyöltä vanhan Väinämöisen,
Alta ahjon Ilmarisen,
Päästä kalvan Kaukomielen,
Joukahaisen jousen tiestä,
35. Pohjan peltojen periltä,
Kalevalan kankahilta
Niit' ennen isoni lauloi
Kirvesvartta vuollessansa,
Niitä aitini opetti
40. Väätessänsä värttinäta,
Minun lasna latialla
Eessa polven pyöriessä,

M. J. Eiseni tõlkes.

1. lugu.

Meeles mul mõlgub alati,
Mõtetes mõtlen järgesti
Hakata lugu laulama,
Sõnakesi seadimaie,
Viisisida veeretama,
Värssisida valamaie ;
Sõnad mull suussa sulavad,
Jutud jõudsasti jooksevad,
Kerkivad üles keelele,
Ulatavad huulte pealle.
Veli kulda, vennakene,
Sume sõber seltsiline !
Tule nüüd minuga laulama,
Viisisida veeretama,
Ühte nüüd oleme ühtunud,
Kahekesi kokku saanud ;
Harva me ühte ühtume,
Teine teise kätte saame
Meie väetidel väljadel,
Põlatud Põhja paikadel.
Löögem kõvast käsi kätte,
Sõrmed sõrmede tahaje,
Laulgem lugusid lõbusaid,
Pajatagem paremaid,
Et need kullaksed kuulevad,
Armsamad saavad arugi
Nägusassa noorusessa,
Su'ussa sirgunevassa,
Kudas laulusid lauldakse,
Viisisida veeretakse
Vana Väinämöise voolta,
Ilmarise ahju alta,
Kaukomielle oda otsast,
Joukahaise vibu veerest,
Põhja põldude päralta,
Kalevala küngastelta.
Neid enne laulis isake
Kirve varta valmistades,
Neid mull emake õpetas
Värtnat ümber wäänadessa,
Kui olin pisuke põrmandul,
Põlvede eessa patsisin.

- Maitopartana pahaisna,
Piimäsuuna pikkaraisna.
45. Sampo ei puuttunut sanoja,
Eikä Louhi luottehia :
Vanheni sanoihin sampo,
Katoi Louhi luottehisin,
Virsihin Vipunen kuoli,
50. Lemminkäinen leikkilöihin.

. . . . .

- Noin kuulin saneltavaksi,
Tiesin virttä tehtäväksi :
105. Yksin meillä yöt tulevat,
Yksin päivät valkeavat,
Yksin syntyi Väinämöinen,
Ilmestyi ikirunoja
Kapehesta kantajasta,
110. Ilmattaresta emosta
Olipa impi ilman tyttö,
Kave Luonnotar korea,
Piti viikoista pyhyttä,
J'än kaiken impeyttä,
115. Ilman Pitkillä pihoiilla,
Tasaisilla tanterilla.
Ikävystyi aikojansa,
Ouostui elämätänsä,
Aina yksin ollessansa,
120. Impenä eläessänsä
Ilman pitkillä pihoiilla,
Avaroilla autioilla.
Jop' on astuiksen alemma,
Laskeusi lainehille,
125. Meren selvälle selälle,
Ulapallen aukealle ;
Tuli suuri tuulen puuska,
J'ästä vihainen ilma,
Meren kuohuille kohotti,
130. Lainehille laikahutti.
Tuuli neittä tuutteli,
Aalto impeä ajeli,
Ympäri selän sinisen,
Lakkipäien lainehien ;
135. Tuuli tuuli kohtuiseksi,
Meri paksuksi panevi.
Kantoi kohtua kova,
Vatsan täyttä vaikeata
Vuotta seitsemän satoa,
140. Yheksän yrön ikea,
Eikä synny syntyminen,
Luovu luomatoin sikiö.

- Piimaparrana pahana,
Piimäsuuna pisuksena.
Sammost ei sõnu puudunud,
Ega Louhesta lauseida :
Sampo wananes sõnusse,
Kadus Louhi lausetesse,
Viisisse suri Vipunen,
Lemminkäinen lugudesse.

. . . . .

- Nõnda kuulsin üteldavat,
Teadsin viisisid tehtawat :
- Üksi meilla õöd tulevad,
Üksi päevad valgenevad,
Üksi sündis Väinämöinen,
Ilmus põline laulutark
Sünnitajasta Kavesta,
Ilmataresta emasta.
Oli aga neitsi ilma tütar,
Kave Luonnotar häbelik,
Pidas pikaldast puhtusta,
Kõige ia neitsi põlve,
Ilma ilusa õuella,
Tasasella tallermaala.
Läks aga aega igavaksi,
Elamine hoopis õutuks
Aina üksina ollessa,
Neitsina ikka norrutades
Ilma uhketel õuedel,
Laiadel lagedikkudel.
Juba astus alamalle,
Laskis laenete ladvale,
Mere selgelle seljale ;
Laiale lagedikulle ;
Tuli tubli tuule hoogu,
Idasta ilma hirmutav,
Mere mühama kohutas,
Lükkas laineida laksuma.
Tuuli neiukest tudutas,
Laened neitsit liigutasid
Mööda mühavada merda,
Laksuvaida laenekesi ;
Tuuli venitas võrsuma,
Meri paksuksi paisutas.
Kandis kõva kõhukesta,
Vaevalist vatsa täiekest
Seitse sada aasta aega,
Üheksa inimese iga,
Aga ei sündind sündimine,
Lahkunud loomata lapsuke.